

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES

INSTRUMENTARIJ ZA PREPOZNAVANJE RAVNI JEZIKOVNE ZMOŽNOSTI ROMSKIH OTROK IN UČENCEV V ROMSKEM JEZIKU

Ciljno-raziskovalni projekt V6-2249

Nosilec in avtor poročila: dr. Sabina Zorčič

Oktober 2023

Javna agencija za znanstvenoraziskovalno
in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA VZGOJO IN IZOBRAŽEVANJE

INSTRUMENTARIJ ZA PREPOZNAVANJE RAVNI JEZIKOVNE ZMOŽNOSTI ROMSKIH OTROK IN UČENCEV V ROMSKEM JEZIKU	1
Izhodišča, opredelitev problema in cilji projekta	3
Pregled literature	5
Vodenje, koordinacija in potek projekta	7
Sociolingvistična situacija obravnavanih dialektov	7
BELOKRANJSKI DIALEKT	7
PREKMURSKI DIALEKT	25
Analiza obstoječih merskih elementov	34
Instrumentarij, uporabljen za testiranje, in potek testiranja	36
Instrumentarij.....	36
Vzorec	37
Predstavitev podatkov in diskusija	39
ANALIZA JEZIKOVNEGA ZNANJA TESTIRANIH ROMSKIH OTROK.....	39
Sklep	62
Dodatek:	64
Viri in literatura	66
Priloga 1 (Jezikovni test v vseh treh jezikih)	73
Priloga 2: Datumi testiranj otrok (anonimizirano)	153

Izhodišča, opredelitev problema in cilji projekta

Kljub številnim ukrepom, ki se izvajajo v skladu z doslej sprejetimi nacionalnimi programi ukrepov Vlade Republike Slovenije za Rome (e.g. NPUR 2017-2021), se izboljšave še posebej na področju izobraževanja ne kažejo v pričakovani meri. Analiza razporeditve romskih učencev po posameznih razredih osnovne šole na splošno kaže velik upad vpisanih učencev od 1. proti 9. razredu, osnovno šolo pa v Sloveniji v povprečju konča le petina v osnovno šolo vpisanih romskih učencev (Bešter & Pirc 2021). Kot bo razvidno v nadaljevanju, je razlogov za slabšo akademsko uspešnost Romov več in so med seboj prepleteni, a dobro znanje prvega jezika je nujna osnova za uspešno nadgradnjo jezikovnega znanja tudi v drugem jeziku, tj. slovenščini, ki je za Rome tudi učni jezik in ključno orodje za učni uspeh.

Sociolingvistična situacija romskega jezika v Sloveniji ni zavirljiva. Tudi trenutne jezikovne politike na področju šolstva (npr. uvajanje romskih pomočnikov) imajo v najboljšem primeru, tj. da romskim učencem uspe končati določeno stopnjo šolanja, za posledico enopismeno dvojezičnost teh otrok (*monoliteral bilingualism*, cf. Fishman & Lovas 1970), saj obstajajo romske različice, ki jih učenci uporabljajo doma, v večini primerov le v ustni obliki (še največ poskusov standardizacije romščine je v primeru prekmurske romščine, nekaj poskusov je tudi pri dolenski različici, a se tam že deli na zapise – slovarčke posameznih krajevnih govorov) in se otroci opismenjujejo le v jeziku večine. V slovenščini torej razvijajo sposobnost branja in pisanja, (oralne) sporazumevalne zmožnosti pa razvijajo v obeh jezikih.

V trenutnih razmerah (tj. brez uveljavljene standardne različice romščine) jezikovnega cilja popolne dvojezičnosti ni mogoče doseči, saj romski jezik v tem trenutku (še) ni popolnoma funkcionalen (ali pa ga tako dojemajo govornici). Vseeno pa to dejstvo ne sme zavirati dejavnosti in različnih programov, ki so usmerjeni k družbenim ciljem revitalizacije manjšinskih jezikov, s čimer bi prispevali h kulturni obogatitvi družbe in krepitvi enakopravnosti med različnimi manjšinskimi skupnostmi ter večinsko družbo.

Praksa in raziskave kažejo na slabšo vključenost in slabšo uspešnost romskih otrok v izobraževalnem sistemu v Sloveniji (Krek & Vogrinc, 2005; Vonta et al. 2011; Jazbec et al. 2013; Peček et al. 2013, Bešter & Pirc 2021; Pirc & Bešter 2020), kar nakazuje kasnejšo slabšo socialno vključenost teh otrok v obdobju odraslosti in s tem večjo možnost zdrsa v revščino. Obiskovanje šole je med romskimi učenci pogosto zelo neredno, stopnja osipa je izjemno visoka, redki posamezniki nadaljujejo s šolanjem po zaključenem obveznem izobraževanju. Razlogov za to je več in se med seboj prepletajo. Eden izmed njih je zagotovo slab socialno-ekonomski položaj številnih romskih družin in nespodbudne bivalne razmere v okolju, kjer živijo. Nizka raven oziroma nepopolna izobrazba staršev ter kulturne značilnosti okolja, v katerem romski otroci odrasčajo, so hkrati tudi dejavnik tveganja za prenos enakih vzorcev življenja in načina razmišljanja s staršev na otroke. Zato je pomemben dejavnik že predšolska socializacija romskih otrok, pri čemer se kaže kot problematično to, da je premajhen delež romskih otrok vključen v formalne oblike predšolskega varstva. Izobrazba mnogim romskim staršem ni vrednota (Pirc & Bešter 2020), zaradi česar pogosto umanjka njihova podpora in spodbuda otrokom pri učenju in opravljanju domačih nalog. V literaturi (npr. Patton Terry & Irving 2010) se med razlogi za slabšo vključenost in uspeh učencev, ki pripadajo etničnim in jezikovnim manjšinam, omenjajo tudi nižja pričakovanja učiteljev, pristranskost standardiziranih testov, nezadostna usposobljenost strokovnih delavcev ter neskladje med domom in šolo. Ti razlogi so običajno povezani s pomanjkanjem primernega družbenega in kulturnega kapitala, predvsem v obliki različnih jezikovnih in kulturnih kompetenc, ki jih šolsko okolje zahteva za učni uspeh. Posledično romski otroci ob vstopu v šolo pogosto ne obvladajo ali slabo obvladajo učni jezik, kar se v pedagoških krogih večkrat zaznava kot ključen vzrok neuspešnosti romskih otrok v šoli (Réger 1974; Tancer 1994; Vonta et al. 2011). Vsi ti in še drugi dejavniki vplivajo na to, da so šolski rezultati romskih otrok pogosto precej pod povprečjem rezultatov njihovih neromskih vrstnikov (glej npr. Peček et al. 2013), da je delež romskih otrok, vključenih v šole s posebnim programom, večji v primerjavi z deležem ostalih otrok (Bešter & Medvešek 2007), da romski otroci redkeje uspešno zaključijo osnovno šolo, še redkeje pa šolanje nadaljujejo na

višjih stopnjah (Pirc & Bešter 2020). Neizobraženost pogostokrat vodi v materialno prikrajšanost, kar je tudi eden pomembnih razlogov za zdrs v revščino. Zato je zaključena izobrazba romskih otrok ključnega pomena pri zagotavljanju kasnejše zaposljivosti in socialne vključenosti. Dobro znanje maternega, prvega jezika je izredno pomembno za učinkovito usvajanje drugega, učnega jezika, obvladovanje učnega jezika pa je nujen pogoj za učno uspešnost in učinkovito socializacijo. Pri razvoju prvega jezika – romščine imajo ključno vlogo tudi starši. Družba pa mora z različnimi ukrepi zagotoviti možnosti za to, da se romski otroci sploh lahko učijo svoj materni jezik, in mehanizme, s katerimi se bo ugotavljal napredek in učinkovitost zastavljenih ukrepov.

Tudi zato je bila poleg novega programa nacionalnih ukrepov (NPUR 2021–2030) prenovljena tudi Strategija vzgoje in izobraževanja Romov (SVIR 2021–2030), v kateri je zapisano, da »če je bilo pred desetimi, petnajstimi leti temeljno vprašanje, kako »postaviti« Rome na zemljevid Slovenije, kako zagotoviti ustrezno okoljsko in stanovanjsko infrastrukturo, kako v romska naselja pripeljati večnamenske prostore, namenjene aktivnostim, ki naj pripomorejo k dvigu socialnega in kulturnega kapitala, bo v naslednjih letih temeljni problem pridobivanje ustreznega znanja in veščin v osnovnošolskem, srednješolskem in visokošolskem izobraževanju, ki naj omogočijo degetoizacijo oziroma vključevanje prebivalcev romskih naselij v širši družbeni prostor. Pripadnikom romske skupnosti bo to omogočilo suvereno gibanje zunaj romskega naselja in zunaj romske skupnosti.«

Namen in cilj projekta je razvoj instrumentarija za prepoznavanje ravni jezikovne zmožnosti otrok v romskem jeziku. Takšno orodje je treba oblikovati, da bi pridobili osnovni vpogled v jezikovno zmožnost otrok v predšolskem obdobju in v prvi triadi osnovne šole. Uvid v posamezne sestavine sporazumevalne zmožnosti, v prvi vrsti njenega jezikovnega vidika v romski materinščini, lahko prinese mnogotere izsledke teoretske in aplikativne narave ter pospeši snovanje učinkovitih metodičnih prijemov pri pedagoškem delu. Instrumentarij bo tako osnova za ustrezen monitoring pri jezikovno-političnih ukrepih za **razvoj sporazumevalne zmožnosti** pripadnikov romske skupnosti. Jezikovna zmožnost romskih otrok je eden od pogojev za zagotavljanje vključujočega in pravičnega izobraževalnega sistema. S krepitvijo jezikovnih zmožnosti romskih otrok v njihovem maternem jeziku se povečujejo možnosti za ohranjanje njihove lastne kulturne identitete, za doseganje večje uspešnosti v šoli, nadaljevanje šolanja in pridobitev izobrazbe. Poleg tega pa krepitev jezikovne zmožnosti v romščini (kot maternem jeziku večine romskih otrok v Sloveniji) prispeva tudi k vzpostavljanju boljšega izhodišča za učenje slovenščine kot drugega jezika romskih otrok. Za doseg tega cilja je treba s pomočjo analize dosedanjih raziskav in objavljene znanstvene ter strokovne literature identificirati obstoječe možnosti, v okviru katerih trenutno poteka usvajanje romskega jezika, in razviti ustrezen instrumentarij za merjenje/ocenjevanje jezikovnih zmožnosti v romščini. Predlagani projekt bo posvečen predvsem slednjemu. Merski instrument za merjenje/ocenjevanje jezikovne zmožnosti v romščini bo omogočil oceno trenutnega stanja in na podlagi tega pripravo ustreznih ukrepov za izboljšanje jezikovne zmožnosti romskih otrok v romščini. S pomočjo tega merskega instrumenta bi v prihodnosti spremljali tudi učinke sprejetih ukrepov oziroma napredek Romov na področju sporazumevalne zmožnosti.

Glavne aktivnosti, ki so bile izvedene:

- pregled obstoječih merskih instrumentov za prepoznavanje ravni trenutnega stanja in spremljanje napredka na področju jezikovne zmožnosti romskih otrok in učencev,
- razvoj instrumentarija za prepoznavanje ravni/ocenjevanje jezikovne zmožnosti romskih otrok in učencev v romskem jeziku,
- pilotno testiranje jezikovne zmožnosti romskih otrok in učencev v romskem jeziku – izvedeno je bilo pilotno testiranje jezikovne zmožnosti romskih otrok na manjšem vzorcu romskih otrok predšolskega obdobja in učencev prve triade in sicer v romščini in slovenščini,

- diseminacija ugotovitev in rezultatov.

Pregled literature

Temeljite sociolingvistične raziskave na področju rabe romskega jezika v Sloveniji nimamo. V večini primerov gre za parcialne ugotovitve glede sociolingvističnih dejavnikov vrednotenja in odnosa govorcev do posameznih dialektov romščine v različnih geografskih kontekstih in posledično rabo romščine v različnih govornih položajih (družina, prijatelji, šola). S tem povezana so na eni strani vprašanja opuščanja romščine pri mlajših govornikih (predvsem v Prekmurju in pri Romih v mestih), na drugi strani pa nepoznavanje slovenskega jezika ob vstopu v šolo in s tem povezane težave (predvsem na Dolenjskem). V prvem primeru se soočamo s potrebo po revitalizaciji dialektov, ki jih govorniki zaradi različnih razlogov opuščajo, v drugem primeru pa je pomembno dejstvo, da je za boljše učenje drugega jezika potrebno dobro in celovito znanje prvega jezika. V obeh primerih bi bilo za izboljšanje stanja nujno sprejeti določene ukrepe v okviru jezikovne politike, pred tem pa je pomembno pridobiti objektivne in kvalitetne podatke o tem, kakšna je trenutna jezikovna kompetenca otrok v romščini. Takšne raziskave v Sloveniji do sedaj še nimamo.

Proučevanje različnih izobraževalnih programov na dvojezičnih področjih je prineslo spoznanje, da je bistvenega pomena za uspešnost takšnega načina izobraževanja ustrezen položaj in skrb za razvoj otrokove materinščine. Zlasti primerjave učinkov programov ti. jezikovne kopeli (imerzije) ter potapljanja (submerzije) so pokazale, da so otroci iz vrst večine, vključeni v učni proces v drugem jeziku, uspešno delovali, medtem ko so otroci iz vrst manjšine v takšnih pogojih pokazali slabše rezultate (Nečak Lük 1989, 14). Bistvena naloga dvojezične vzgoje in izobraževanja je s kvalitetnim vzgojno-izobraževalnim delom omogočiti učencem enakopravno vključevanje v nadaljnje izobraževanje ter na ta način zagotoviti enakopravne možnosti za nemoten razvoj socialne strukture narodnosti ob hkratnem ohranjanju in razvoju njene kulture in jezika. Načelo, da sta materinščini učencev enakovredni kot učna predmeta in učna jezika, pa pomeni zasnovo za razvijanje dvojezičnosti na širši družbeni ravni, tako imenovane **obojesmerne (funkcionalne) dvojezičnosti** (Nečak Lük 1989, 15). Funkcionalna dvojezičnost v primeru romščine trenutno ni mogoča zaradi več razlogov, v prvi vrsti pa zaradi (še) nepopolne funkcionalnosti romščine.

Razvijanje sporazumevalne zmožnosti je sestavni del delovanja vzgojno izobraževalnih institucij od predšolske stopnje naprej. V kurikulumu za vrtce (1999, 19–22) beremo v poglavju o jeziku, da je predšolsko obdobje najpomembnejše za razvoj govora, obenem pa jezikovna dejavnost v tem obdobju vključuje široko polje sodelovanja in komunikacije z odraslimi, otroki, seznanjanje s pisnim jezikom in (skozi doživljanje) spoznavanje nacionalne in svetovne književnosti – lastne in tuje kulture. Izreden poudarek je namenjen razvoju predbralnih in predpisalnih sposobnosti. Slednje je v romskem jeziku zelo otežkočeno. Dodatek h kurikulumu za vrtce za delo z otroki Romov, sprejet na 54. seji Strokovnega sveta RS za splošno izobraževanje 19. decembra 2002, v zvezi z jezikom romskih otrok ne prinaša konkretnih rešitev, le zelo splošne napotitve glede uresničevanja splošnih načel in ciljev kurikula za vrtce. Pri načelu aktivnega učenja in zagotavljanja možnosti verbalizacije in drugih načinov izražanja pa je poudarjeno, da so romski otroci na vseh področjih sposobni učenja, napredka in doseganja visokih ciljev enako kot drugi otroci. Romskim otrokom je treba zagotoviti možnosti za vključevanje v vse dejavnosti, še posebno pa jih je treba opogumljati in podpirati pri učenju na tistih področjih, na katerih imajo zaradi kulturne in jezikovne različnosti največ težav. Navedeno je, da »morajo otroci imeti možnost verbalizacije in rabe jezika v različnih funkcijah. Tega ne bi smelo ovirati pomanjkljivo znanje slovenščine pri romskih otrocih. Otroke je treba spodbujati k verbalizaciji, pa naj bo to v romskem ali slovenskem jeziku ali pa v mešanici obeh. Mešanje in menjavanje jezikov sta močni jezikovni orodji za bilingvista. Teh sposobnosti ne smemo pripisovati neprimernemu ali pomanjkljivemu učenju jezika. Verbalizacijo pri otrocih spodbujajo dejavnosti, ki so po vsebini in obliki zanje smiselne, zanimive in privlačne.« Problem omejene funkcionalnosti romskega jezika ni naslovljen nikjer.

V okviru projekta Skupaj za znanje je bila izvedena Analiza stanja na področju proučevanja potreb po poučevanju romščine. Raziskava temelji na intervjujih z romskimi učenci in njihovimi starši v treh

slovenskih regijah. Rezultati kažejo na velike razlike med okolji glede poznavanja, rabe in odnosa do romskega jezika, pa tudi glede njegovega statusa. Na splošno je ta še vedno močno prisoten skoraj v vseh proučevanih okoljih. Večina intervjuvancev pravi, da so ponosni na to, da znajo romsko, tudi tisti, ki tega jezika vsakodnevno ne uporabljajo. Nekateri so izpostavili, da se tega jezika sramujejo, zato se izogibajo temu, da bi ga uporabljali tako v svojem domačem okolju kot v javnosti. Kaže se, da nekatere šole otrokom v šoli ne dovolijo govoriti v romščini, nekateri drugi starši pa so mnenja, da se otroci morajo v šoli pogovarjati slovensko. Večina otrok in staršev, ki je sodelovala pri analizi, podpira učenje romščine v šoli predvsem zaradi tega, ker bi radi več izvedeli o romskem jeziku, kulturi in zgodovini, kar bi po njihovem mnenju pomembno prispevalo k ohranjanju romske kulturne dediščine. Analiza pa je naletela tudi na nekaj otrok in staršev, ki v tem ne vidijo nobene dodane vrednosti.

V obdobju 2018–2020 je bil na Inštitutu za narodnostna vprašanja izveden projekt Vključenost Romov v srednješolsko in visokošolsko izobraževanje ter izobraževanje odraslih: dejavniki spodbud in ovir, s katerimi se soočajo pripadniki romske skupnosti v izobraževalnem sistemu v Sloveniji po končani osnovni šoli. Projekt se je med drugim osredotočal na dejavnike, ki vplivajo na vključenost in uspešnost Romov v izobraževalnem procesu na stopnjah, višjih od osnovne šole. Med temi je zaznal tudi (ne)poznavanje slovenščine. Projekt izpostavlja tudi pomen oziroma vpliv predhodne vključenosti romskih otrok v predšolsko vzgojo na znanje ter obvladovanje slovenskega jezika. Rezultati raziskave nakazujejo tudi povezavo med obiskovanjem vrtca ter nadaljevanjem izobraževanja po končanem osnovnošolskem izobraževanju, saj je velika večina Romov s srednješolsko ali univerzitetno izobrazbo obiskovala vrtec. Med priporočili projekta za izboljšanje izobrazbene strukture je tudi uvajanje dodatnega učenja slovenskega jezika za romske otroke v osnovni šoli (Pirc & Bešter 2020).

Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik je v obdobju 2017–2020 vodil projekt Evalvacija modelov učenja in poučevanja slovenščine kot drugega jezika za učence in dijake, ki jim slovenščina ni materni jezik. Izsledki raziskave, ki se med drugim nanašajo tudi na učence Rome, kažejo, da se ti v slovenski šoli srečujejo s podobnimi jezikovnimi težavami kot učenci priseljenci. Raziskava o bralni zmožnosti v slovenščini je pokazala, da dosegajo nekateri romski učenci zelo nizko raven le-te. Kar okoli dve tretjini romskih prvošolcev s šol, vključenih v raziskavo, je potrebovalo pomoč pri slovenščini (CSDTJ 2021).

V obdobju 2016–2017 je bil izveden tudi projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov pod vodstvom ZRC SAZU. V delu, ki se nanaša na položaj in rabo romskega jezika v Sloveniji, se ugotovitve projekta nanašajo večinoma na povzemanje ključnih strateških dokumentov s področja jezikovne politike ter na Nacionalni program ukrepov Vlade Republike Slovenije za Rome (Gliha Komac, 2017).

V okviru projekta Dvig socialnega in kulturnega kapitala v okoljih, kjer živijo predstavniki romske skupnosti, je bila opravljena analiza prispevkov predšolskih programov k socialni vključenosti Romov (Vonta 2013). Ugotavljajo, da se na področju usvajanja jezika romski starši in vzgojitelji srečujejo s pomanjkanjem ustreznega didaktičnega gradiva, ki bi otrokom omogočalo izkušnje v maternem jeziku in jeziku, s katerim se otrok sreča ob vključevanju v vrtec. Ob tem je premalo didaktičnega materiala, ki bi bil blizu otrokovim izkušnjam iz njegovega vsakodnevnega življenja v romski družini. Posledica omenjenega je dejstvo, da se otrok srečuje le s slikovnim materialom, ki predstavlja večinsko kulturo, kar je za oblikovanje njegove identitete lahko škodljivo (Vonta 2013, 128–129). Naslednja težava je neujemanje izkušenj slovenskih in romskih otrok pri opisu sveta, npr.: »Ko smo načrtovale delavnico z naslovom Domače živali in živali v gozdu /.../ predznanje otrok, ki so se udeleževali naših delavnic v naselju, je drugačno od predznanja o domačih živalih otrok v rednih oddelkih v vrtcu. Romski otroci od domačih živali poznajo kokoši, konje, pse, mačke oz. tiste živali, s katerimi se srečujejo v domačem okolju. Niso poznali krave, osla, ovce, koze.« (Vonta 2013, 196)

Instrumentariji na področju ugotavljanja jezikovnega znanja slovenščine temeljijo na Skupnem evropskem jezikovnem okviru: učenje, poučevanje, ocenjevanje (SEJO 2011), ki so v prvi vrsti okvir za

drugi ali tuji jezik (npr. CSTDJ). Podrobneje znanje slovenščine kot prvega jezika predvidevajo tudi učni načrti za slovenščino (npr. Učni načrt za slovenščino), pri katerih je eden od temeljnih ciljev pouka slovenščine tudi sporazumevalna zmožnost. Bešter Turk (2011) evidentira naslednje najpomembnejše gradnike sporazumevalne zmožnosti: (1) motiviranost za sporazumevanje; (2) stvarno/enciklopedično znanje; (3) jezikovno zmožnost (glavni in najobširnejši del instrumentarija); (4) pragmatično/slogovno/empatično zmožnost; (5) zmožnost nebesednega sporazumevanja; (6) metajezikovno zmožnost. V dodatno pomoč z vidika dvo- in večjezičnosti je instrumentarij, ki je bil razvit na slovensko-madžarskem dvojezičnem področju (Nečak Lük 1989).

Vodenje, koordinacija in potek projekta

Projekt je potekal brez zamud in v skladu s predlagano časovnico. Pri analizi sociolingvistične situacije obeh testiranih jezikov smo uporabili informante s strokovnim znanjem, gre za romske pomočnice z obravnavanih področij.

Sociolingvistična situacija obravnavanih dialektov

V nadaljevanju predstavljamo večino podatkov, ki smo jih pridobili od informantk na temo sociolingvističnega položaja posameznega narečja. Razširjeno verzijo vključujemo zaradi številnih bogatih in raznolikih podatkov, ki se mestoma med informantkami tudi razlikujejo. Vseeno menim, da smo podatke precej strukturirali in se jih lahko bere selektivno glede na zanimanja.

BELOKRANJSKI DIALEKT

Viri:

- Informantka 1: informantka s strokovnim znanjem Mateja Kosec, romska pomočnica z izobrazbo diplomirane vzgojiteljice predšolskih otrok in diplomirane ekonomistke (28. 12. 2022). Opis belokranjske romščine.
- Informantka 2: informantka s strokovnim znanjem Snežana Hudorovac Vider, pomočnica vzgojiteljice (28. 1. 2023). Opis metliške romščine.
- Strokovna literatura

Uvod

Število govorcev

Gre za romsko različico, ki se uporablja v občini Metlika (naselja: Svržaki, Boriha pri Rosalnicah, Križevska vas, Dobravice, Gradac), občini Črnomelj (naselja: Lokve, Kanižarica, Čudno selo, Drenovec pri Vinici) ter občini Semič (naselja: Sovinek, Vrčice, Blatnik in Srednja vas). Po oceni informantke 1 in na podlagi podatkov, ki jih je pridobila od romskih svetnikov spodnjih občin, živi v Semiču približno 180 Romov, v Črnomlju približno 720, v Metliki pa približno 290 (po oceni informantke 2 govori metliško romščino okoli 500 oseb). Skupna ocena števila govorcev belokranjskega dialekta je tako približno 1190 oseb.

Socialno-ekonomski status govorne skupnosti

Velik del govorne skupnosti, ki uporablja obravnavni dialekt, je neizobražen, saj nimajo dokončane osnovne šole. Mlajša populacija in redki posamezniki starejše populacije imajo končano osnovno šolo, nekateri dokončajo osnovno šolo po programu za odrasle, v Beli krajini ta program izvaja Zavod za izobraževanje in kulturo Črnomelj (ZIK). Med posamezniki, ki zaključijo devet razredov osnovne šole, redki nadaljujejo šolanje na srednjih poklicnih šolah. Nekaj posameznikov ima tako po besedah informantke 1 končano srednjo poklicno šolo s pridobljenim nazivom medicinska sestra/brat, avtomehanic, zidar, negovalec, vzgojitelj, vrtnar, slaščičar, strojni tehnik, oblikovalec kovin, gastronomsko–turistični tehnik, kozmetični tehnik. V Beli krajini je visokošolski študij končala le peščica posameznikov. Ponosni so tudi na župnika romskega porekla, ki prihaja iz Srednje vasi pri Semiču.

Po besedah informantke 1 večini Romov denarna socialna pomoč in otroški dodatek predstavljata pomemben ali celo edini vir dohodka, kar je posledica nizke izobrazbene strukture, slabe motiviranosti za delo, slabih delovnih navad ter pomanjkanja delovnih mest in javnih del v občinah. Po njenem mnenju Romi še vedno sodijo v težje zaposljivo skupino prebivalstva, saj imajo nekateri delodajalci še vedno odklonilen odnos do zaposlovanja Romov.

Gomboc Mrzlak (2009) meni, da je za integracijo Romov v širšo družbeno skupnost najpomembnejša vključitev romskih otrok v sistem izobraževanja, saj jim le šolanje omogoči, da se naučijo uradnega jezika države, v kateri živijo. Potrjuje znano dejstvo, da izobrazba Romov zagotavlja boljši položaj na trgu delovne sile in posledično ugodnejši družbeni status. S tem se informantka 1 strinja, a dodaja, da kljub izobrazbi Romi na trgu delovne sile v manjši meri dobijo želene zaposlitve. Na voljo so jim službe v proizvodnji, v komunalnih ali cestnih podjetjih, ali pa so zaposleni na delovnih mestih, ki jih nihče ne želi opravljati in so slabo plačana. Po njenem mnenju se prav pri zaposlovanju Romov v največji meri čutijo in kažejo predsodki delodajalcev. Po mnenju informantke 1 že zaradi naslova prebivališča ali določenega priimka običajno niso povabljeni na razgovor, v primeru razgovora pa hitreje najdejo razlog za nezaposlitev (kljub izpolnjevanju razpisanih pogojev in verjetnosti, da bi bili na delovnem mestu lahko uspešni).

Romska naselja v Beli krajini so ob robu mest ali vasi in v bližini gozdov. Naselja se med seboj razlikujejo. Informantka 1 opiše, da so nekatera naselja lepo urejena, hiše zidane, s kopalnico in popolnoma opremljene s pohištvo in gospodinjskimi aparati. Posamezne hiše imajo tudi fasado, veliko asfaltirano ali tlakovano dvorišče. Ženske skrbijo za urejeno okolico (veliko rož v okolici hiš, na balkonih, okenskih policah). Druga naselja pa so manj urejena, hiše skromne, celo barake. Večina naselij (po oceni prve informantke 90 odstotkov) ni legaliziranih. Veliko Romov biva na občinskem zemljišču, po oceni informantke 1 pa je približno desetina takšnih, ki so tudi lastniki zemljišč in imajo za svoje hiše gradbena dovoljenja.

Splošni podatki o dolenjski/belokranjski jezikovni različici

Materni jezik belokranjskih Romov se je ohranil ustno iz roda v rod, vendar se ni razvijal in izpopolnjeval. Romski rodovi so do nedavnega šteli vsa števila v romskem jeziku, danes pa na Dolenjskem štejejo v maternem jeziku samo še do štiri (Štukelj, 2004). Slednje potrjuje tudi informantka 1: »Naprej štejemo po slovensko, le število sedem poimenujemo *sedam*, in število osem poimenujemo *osam*«, torej po hrvaško. Informantka 1 navaja, da so skozi zgodovino Romi nekatere besede zamenjali z izposojenkami iz slovenskega jezika, vseeno pa je v belokranjskem dialektu veliko starih besed, ki izvirajo iz različnih dežel in so jih Romi uvedli v jezik med selitvijo iz matične Indije. Tako v belokranjski romščini najdemo besede grškega izvora: *kokolo* (kost), *drom* (pot), *sviri* (kladivo); iranskega izvora: *khengeri* (cerkev), *ruv* (volk), *bajt* (sreča) in armenskega izvora, npr. *gra* (konj).

Kot nadregionalno različico opišejo dolenjsko romščino. Informantka 1 navaja, da se na Dolenjskem Romi med sabo lahko sporazumevajo. Do razlik prihaja le v izgovarjavi oziroma v lokalnemu naglaševanju besed, le redke besede so popolnoma drugačne,¹ a jih običajno poznajo, ker je druženje med skupinami pogosto. Nekateri romski dialekti na Dolenjskem se z belokranjskim dialektom razlikujejo v rabi sičnikov in šumnikov – izgovarjajo š, č, ž namesto s, c, z in obratno. Podobno je ugotovila Ana Marija Kozlevčar pri pisanju slovensko-romskega slovarja, ki navaja, da so že med naselji razlike, predvsem v naglaševanju in uporabi sičnikov in šumnikov (Kozlevčar 2010). Dolenjsko romščino

¹ Npr.: *tovar* (belokranjski dialekt), *balta* (novomeška romščina) = sekira; *avto* (belokranjski dialekt), *letrika* (novomeška romščina) = avtomobil; *tablete* (belokranjski dialekt), *praško* (novomeška romščina) = tablete.

uporabljajo v Kočevju, krški dolini ter v drugih krajih na Dolenjskem, predvsem v okolici Novega mesta in Trebnjega.

Informantki navajata, da so Romi zelo dosledni in dobri v rabi svojega dialekta. Vsak govorec uporablja svoj dialekt in jih ne mešajo. Ko se na primer Rom iz Bele krajine pogovarja z Romom iz Novega mesta, dosledno uporablja belokranjski dialekt, Rom iz Novega mesta pa dolenjskega. Nihče ne vlaga veliko truda v svoj govor in govor poteka tekoče, brez razmišljanja o uporabljenih besedah. Belokranjski Romi poznajo vse besede dolenjske romščine, prav tako ostali Romi na Dolenjskem poznajo naše besede. Vsi dolenjski Romi pa se v dolenjski romščini ne zmorejo sporazumevati z Romi iz Prekmurja, saj prekmurske romščine ne razumejo in je ne govorijo. Zaradi tega komunikacija poteka le v slovenskem jeziku. Po navedbi druge informantke imajo občasne težave s tekočnostjo govora le večjezični govorniki, ko/če se trudijo uporabljati pravilne izraze.

Pogovor med Romom in prebivalcem večinskega naroda, ki ne pozna romskega dialekta, poteka v slovenskem jeziku, kar potrdi tudi druga informantka, ki dodaja, da dialekta ne uporabljajo le v uradnih pogovorih in pogovorih z drugače govorečimi sogovorniki. Ostali pogovori tečejo v romskem jeziku. Prva informantka dodaja, da preklon v slovenščino sledi v bližini pripadnika večinskega prebivalstva, »ki bi lahko slišal pogovor, kljub zavedanju o nerazumevanju dialekta. Romi to delamo avtomatizirano, mogoče tudi zaradi tega, da nas drugi ne bodo gledali debelo ali imeli predsodke ali pa celo malo zaradi sramu oziroma zaradi tega, da nam ni nerodno, in zaradi vljudnosti in spoštovanja do drugih ljudi v našem okolju.«

V Beli krajini imajo nekaj aktivnih društev, ki delujejo v belokranjskem dialektu: Zveza romske skupnosti v Sloveniji – Bele krajine, Dolenjske, Romsko društvo Rom Črnomelj, Romsko društvo Mavrica, Romsko društvo Vešoro.

Funkcionalnost dialekta, raba po domenah ter pojavne oblike različice

Raba v družini

Tako širša kot ožja družina v glavnem govorita romski jezik oziroma njegov belokranjski dialekt. Pri mešanih zakonih se običajno tisti, ki je vstopil v romsko družino, nauči jezika. Obstajajo pa redki posamezniki, ki iz različnih razlogov ostajajo v svojem jeziku (predvsem gre za govorce hrvaščine in bosanščine, ki niso Romi). A čeprav belokranjskega dialekta ne govorijo, ga razumejo.

Informantki navajata opustitev romščine predvsem v primeru urbanizacije in mešanih zakonov: »Gre za Rome, ki živijo v urbanem središču, v stanovanjskih blokih ali v hišah, in ki živijo v mešanih zakonih« (Informantka 1). Tudi druga informantka izpostavlja vpliv mešanih zakonov na rabo jezika: »Zadnje čase je v metliški občini vse več mešanih zakonov. Tako se dekleta ali fantje poročijo z Neromom oz. pripadnikom druge skupnosti, lahko tudi druge vere. V mešanih zakonih ter urbanizirani mladi pari s svojimi otroki govorijo izključno slovensko.«

Informantka 2: »Opažam vse večje opuščanje romskega jezika pri mlajših starših in njihovih otrocih kot tudi pri otrocih iz mešanih zakonov. Večina opušča romščino zaradi lažje vključenosti otrok v ustanove, drugi pa zaradi dvojezične družine.«

Generacijsko prenašanje belokranjske ustne različice iz roda v rod torej zaradi mešanih zakonov z večinskim prebivalstvom, pa tudi z Romi od drugod, usiha oz. se v različico še v večji meri vnašajo elementi iz slovenščine in drugih romskih narečij. Informantka 1 kot zelo dvojezično območje (predvsem zaradi mešanih zakonov) navaja tudi Križevsko vas v občini Metlika ter Srednjo vas v občini Semič, kjer v nekaterih družinah govorijo samo slovensko, v nekaterih pa je prisotna dvojezičnost. V tem okolju otroci običajno govorijo oba jezika ali pa, kot navaja informantka 1, prevzamejo jezik matere, saj v romskem okolju večino skrbi za otroke še vedno prevzema mama. Informantka 1 meni, da romski materni jezik brez »izposojenk« govorijo večinoma samo še starejši Romi. Strinja se tudi s

trditvijo, da se mlajša populacija Romov poskuša vse bolj civilizirati oziroma modernizirati in približati ostali populaciji prebivalstva Slovenije (Balažič & Semenič 2017).

Izobraževalne ustanove

Romski oddelek v vrtcu Otona Župančiča v Črnomlju od leta 2021/22 zaradi prostorske stiske in zaradi malo prijav ne deluje več. Maloštevilni romski otroci so vključeni v redne oddelke. V otroškem vrtcu Metlika deluje romski oddelek oziroma igralnica Krtki, ki jo obiskujejo romski otroci heterogene skupine drugega starostnega obdobja, vključeni v poldnevni program. V šolskem letu 2022/23 vrtec obiskuje devet otrok. Vzgojiteljici pomaga pripadnica romske skupnosti, ki je zaposlena prek javnih del. To potrdi tudi infomantka 2: »Romi v Metliki uporabljajo svoj jezik tudi v nekaterih izobraževalnih ustanovah. Največ romščine se uporablja v romskem oddelku v vrtcu z delavko prek javnih del ali romsko pomočnico. Uporabljajo jo tudi integrirani romski otroci z romsko pomočnico, saj ti otroci slovenščine večinoma sploh ne poznajo.«

Po mnenju obeh informantk se romski otroci v šoli v prostem času med odmori večinoma med seboj pogovarjajo v romščini. Nižji razredi zaradi lažjega razumevanja, višji pa zaradi varnosti in pripadnosti. Učno pomoč v romščini imajo možnost imeti le kakšno uro na teden z romsko pomočnico, ki obvlada romski jezik in je na voljo otrokom.

Romski pomočniki so torej nadvse pomemben element pri integraciji romskih otrok v slovensko šolsko okolje. Mateja Kosec, na primer, v vlogi romske pomočnice pomaga otrokom pri odpravljanju čustvenih in jezikovnih ovir, ki izhajajo iz nezadostnega znanja slovenskega jezika. Nudi jim pomoč pri razlagi navodil in snovi, ki jo podajajo učitelji, sodeluje pri izvedbi pouka v oddelku, v dogovoru s strokovnimi delavci šole pa izvaja tudi individualne ali skupinske učne pomoči izven oddelka. Motivira učence k rednemu prihajanju v šolo ter za vključevanje in sodelovanje pri pouku, sprejme otroke ob prihodu v šolo in jih pospremi v razred, spodbuja učence k vključevanju na športne dneve, ekskurzije in druge dejavnosti v organizaciji šole ter ostalo.

Iz opisa dela romske pomočnice v šoli je očitno, da v prvem razredu komunikacija, da je uspešna, poteka v romščini. Informantka 1 navaja, da se v govor postopoma s sprotnim prevajanjem uvaja posamezne slovenske besede. V začetni fazi je veliko truda vloženega tudi v opismenjevanje. Sčasoma, ko otrok začne usvajati slovenski jezik, tj. razume in smiselno uporablja slovenske besede, vedno več komunikacije poteka v slovenskem jeziku. V romskem jeziku komunikacija poteka le, ko otrok povedanega v slovenščini ne razume in to tudi pove, takrat romska pomočnica ključne podatke za uspešno komunikacijo pove v romščini in nadaljuje pogovor v slovenskem jeziku.

Podobno navajajo tudi drugi viri. Upokojena učiteljica Ana Marija Kozlevčar se je z romskimi učenci srečala na Osnovni šoli Bršljin. Kot je razvidno iz intervjuja (2010), je že v času svojega učiteljevanja razmišljala o dejstvu, da Rome izobražujejo v tujem jeziku. Zagovarjala je pravico vsakega otroka do izobraževanja v maternem jeziku, še posebno v prvi triadi osnovne šole (Kozlevčar 2010). **Vseeno pa je integracijski vidik zelo pomemben. Laura Kovač (2022) navaja, da skoraj polovica romskih učencev odmore najpogosteje preživlja z romskimi sovrstniki. Tako je tudi zunaj šolskega okolja. Predlaga, da bi bilo treba tako znotraj šolskega okolja kot zunaj njega posvetiti posebno pozornost krepitvi odnosov med učenci iz večinskega prebivalstva in učenci iz romske skupnosti. S tem bi spodbujali in krepili komunikacijo v slovenskem jeziku.**

Kot rečeno, se ob vstopu v šolo romski učenci običajno prvič srečujejo z novim okoljem, kjer morajo biti sami in upoštevati določena pravila. Romski otroci so zelo navezani na svoje starše, zato mnogi otroci ob začetku šolskega leta tudi veliko jokajo, še posebej to velja za otroke, ki pred tem niso obiskovali vrtca. Ti učenci se hitro navežejo na romskega pomočnika, saj jim je prav ta največja opora, kadar jo potrebujejo. Tudi Kozlevčar (2010) trdi, da v prvih razredih romski učenci veliko jokajo in

nočejo v šolo, kot vzrok pa navaja nerazumevanja slovenskega, predvsem knjižnega jezika, ki je za njih povsem tuj jezik.

Po navedbah informantke 1 se romski otroci s svojimi vrstniki v večnamenskih prostorih ali centru obšolskih dejavnosti pogovarjajo v romskem dialektu. To velja predvsem med prosto dejavnostjo ali v času za igranje ter pospravljanje prostora. Ko se pogovarjajo z izvajalcem aktivnosti in med izvajanjem vodene aktivnosti pa pogovor v večji meri poteka v slovenskem jeziku. Druga informantka dodaja, da se dogodkov v centru za obšolske dejavnosti in podobnih organiziranih daljših odsotnosti romski otroci le redko udeležujejo, saj starši otrok v večini ne puščajo od doma, mnogim pa se te dejavnosti ne zdijo pomembne. V Metliki nimajo aktivnega inkubatorja, pa tudi dogajanja v večnamenskem centru so zelo redka. Zaradi slabega poznavanja slovenskega jezika je tam običajno vsa aktivnost dvojezična.

Okolje

Obe informantki poudarita, da je romščina namenjena zasebni medsebojni komunikaciji v romski govorni skupnosti. Romi se med seboj pogovarjajo v maternem jeziku oziroma belokranjskem dialektu na zasebnih prijateljskih in drugih družinjah, kot so različna praznovanja in obredne priložnosti znotraj skupnosti (rojstnodnevne zabave, poroke, krsti, bedenje pri mrliču oziroma žalovanje za umrlim). Tudi ko se srečajo na ulici ali v službi se na samem pogovarjajo v maternem jeziku, a takoj ko pristopi kdo, ki ni Rom, preklopijo na slovenski jezik.

Govorjeni jezik

Informantka 2 z razlogom, ki ga navede na koncu, poda formalen in neformalen način govorjenja skupaj: »Romi se med seboj pogovarjamo v romščini, kjer koli je to mogoče«. Kot primer navede primer pogovora med njo in sodelavko v vrtcu Metlika, prav tako romskega porekla. »Obe tekoče govoriva oba jezika. Med seboj si svetujeva in si pomagava v romskem jeziku. Ker je kolektiv velik, so sodelavci navdušeni nad najinim res hitrim preklapljanjem tudi sredi stavka«. Meni, da s tem pokažeta solidarnost do ostalih sodelavcev v kolektivu. »Tako se zna zgoditi in velikokrat je smešno, da v komunikaciji v romščini sredi stavka preklopi na slovenščino. Tako je pri nama in moje mnenje je, da je tako pri Romih, ki dobro znajo in govorijo tudi slovensko.«

Dvojezični govor in preklapljanje je tudi sicer značilen za okolja, kjer v polzasebnih pogovorih sodelujejo tudi pripadniki Romov. Informantka navaja: »Obe v zadevah, ki zadevajo službo in sodelovanje s starši romskih otrok iz vrtca, komunicirava dvojezično.« Vse je odvisno od jezikovnega znanja staršev in ostalih sodelavcev v komunikaciji. »S tistimi, ki znajo slovenski jezik slabo, govoriva oziroma razlagava tudi samo v romščini. Seveda je odvisno, če sva v pogovoru sami s starši ali pa je vključen še kdo od sodelavcev. Takrat v romščini le obnoviva zadeve, ki jih rešujemo.«

Zaradi mešanja zakonov z različnimi pripadniki drugih romskih različic in zakonov z Neromi se komunikacija še bolj prilagaja: »Veliko besed se izgubi in zamenja z besedo iz jezika, ki je njim bližja.«

Neformalna komunikacija

Pogovor med dvema rojenima govorcema v družini vedno poteka v maternem jeziku oziroma v belokranjskem dialektu. Pogovor poteka le v romščini in poteka tekoče. Do jezikovnega preklapljanja prihaja le v primeru, ko se v pogovor uvaja govor, podan v slovenščini (npr. iz časopisa ali kakšne digitalne vsebine preberemo kaj, zapisano v slovenskem jeziku, saj besedil ne prevajajo). Jezikovnega preklapljanja v neformalni situaciji je zelo malo. Preklop na slovenščino se zgodi le, ko imajo opravka z Neromom (npr. ko poštarju odpremo vrata in komunikacija med nami poteka v slovenskem jeziku; ko nas po telefonu pokliče oseba, ki ni Rom in ne govori romsko, ali ko dobimo na obisk Neroma).

Formalna komunikacija

Po mnenju informantke bo tudi v formalnih situacijah pogovor vedno potekal v romščini: edino merilo je, da so v pogovoru prisotni le govorci dialekta. Tako bo npr. intervju za romsko oddajo med dvema rojenima govorcema prav tako potekal tekoče in v maternem jeziku. Izbira jezika na ustanovni seji

novega romskega kulturnega društva je odvisna od sodelujočih: če so prisotni samo prebivalci romske skupnosti, se uporablja za komunikacijo romski jezik. Komunikacija poteka tekoče in jezikovnih preklapljanj ni. Če pa so na ustanovni seji prisotni tudi prebivalci večinskega naroda, ki jim v dialektu rečejo »civilni«, pa pogovor poteka v slovenskem jeziku.

Po mnenju druge informantke razlik v govoru pri naslavljanju posebnih članov govorne skupnosti ni, »saj pri nas ni več starešin. V romščini pa tudi sicer ne uporabljamo vikanja, pač pa vse tikamo. Naš jezik tudi nima dvojine«. Pri opisu komunikacije z romskim starešino prva informantka pove, da so pri Romih starešine vedno imeli glavno besedo. To se je odražalo tudi v govoru, predvsem v učinku, saj se je starešino vedno spoštovalo in nihče mu ni nasprotoval. V pogovoru so uporabljali vljudne besede in predvsem trdilne povedi. Starešina je imel pravico pri odločanju o mladih parihi v posameznih rodbinskih skupnostih ter o tem, ali bo koga poročil ali ne oziroma ali bo zvezo odobril ali ne. Starešine so reševali vse težave in spore. Danes v Beli krajini teh starešin več ni.

Pisni jezik

Informantka 2 navaja: »Metliška romščina ni zapisana nikjer. Je samo pogovorni oziroma govornjeni jezik. Naša romščina tako ni predpisana in se vse bolj menja, obenem pa jo tako vsak piše po svoje, saj pravil pisanja romščine, ki velja povsod, naši Romi ne uporabljajo.«

Normirane oblike

Belokranjski dialekt je pomanjkljivo zabeležen in normiran. Vemo, da se je skozi zgodovino romski jezik ohranjal v ustnem izročilu iz roda v rod (npr. Štiftar 1970). Kozlevčar (2010) je med izdelovanjem slovarčka in s svojim dolgoletnim angažiranjem na področju izobraževanja in dolenske romščine ugotovila, da se jezik izgublja, saj mlajše generacije določenih izrazov ne poznajo več. Zato izraža bojazen, da se bo romski jezik integriral z jezikom okolja (Kozlevčar 2010).

Kozlevčar, A. M. (2009). *Slovarček: slovensko-romski, romsko-romski*. Murska Sobota: Zveza Romov Slovenije.

Brezar, M. in Brezar, M. (2008). *Romsko-slovenski slovar*. Lokve pri Črnomlju: Romsko kulturno društvo Vešoro.

Miklič, B. (2009): *Romski jezik za vsakdanjo rabo = Romani čhip šu sakodnevno potriba*. Novo mesto: Romsko društvo Cigani nekoč-Romi danes.

Zapis dialekta

Po mnenju prve informantke obstaja v belokranjskem dialektu ustaljena oblika zapisa. V primerjavi z dolensko romščino pa le redke besede zapisujejo drugače.

Zapis dolenske romščine zasledimo v naslednji literaturi:

Moja pot do poklica 1, Mro drom i poklico 1 - poklicni kažipot, Razvojno izobraževalni center Novo mesto, zbrali in uredili Meta Gašperšič in dr.

Moja pot do poklica 2, Mro drom i poklico 2 - 8 zložen, Razvojno izobraževalni center Novo mesto, zbrali in uredili Meta Gašperšič in dr.

Kozlevčar, A. M. (2009). Učim se pisati. Sikav upe pisini. Dvojezično slovensko – romsko učno gradivo za 2. ali 3. razred osnovne šole. Novo mesto: Društvo za razvijanje prostovoljnega dela.

Miklič, B. (2007): Volk V in sedem kozličkov - Ruv i sedam kozice. Celovec: Mohorjeva družba.

Brezar, M. (2014): Zlata orehova vejica = Zlato rihoskari vijica. Lokve pri Črnomlju: Romsko kulturno društvo Vešoro.

Brezar, M. (2006): Belokranjske in romske pravljice. Lokve pri Črnomlju: Romsko kulturno društvo Vešoro.

Brezar, M. in Brezar, S. (2011): Spomlad avi = Pomlad se prebuja. Lokve: Romsko kulturno društvo Vešoro.

Brezar, S. (2010): Šošora ka le hine kanora tiknora = Zajček kratkouhec. Črnomelj: Romsko kulturno društvo Vešoro.

Šajnovič, R. (2005). Romske pravljice = Romane vištorige. Novo mesto: Goga.

Hudorovac, S., Bajt, B., Hudorovac J. in Koščak, T. (2009). Most prijateljstva - Mosto prijateljstvo - Pejtaušaugorski phurt. Grosuplje: Društvo Romi gredo naprej = Roma džan angle.

Otroci iz romskega naselja Brezje – Žabjak, (2022). Romske pravljice iz kock = Romane pravljice zuro kocke : pravljice v slovenskem in romskem jeziku. Prevajalki v dolensko romščino Milena Tudija in Liljana Tudija. Novo mesto : Romsko društvo Romano veseli.

- Kerkoš, S. (2008): Jagoda / vištorija, zgodba. Prevod v romski jezik: Nataša Brajdič, Jasna Hudorovič, Martina Hudorovič. Krško : Društvo zaveznikov mehkega pristanka ; Ljubljana : Amnesty International Slovenije.
- Voskoboinikov, V. (2011). Ledena sveča = Gjegoskri mumeli = Ledoskari sviča. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana : Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Baghdasaryan, R. (2011). Miško hoče pobegniti = U Miško kaumel te ispidel = Miško kanini naši. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana : Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Hudicourt, C. (2011). Mango za dedka = Mango mištu papo = Mango vaši phurano dade.. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Brezinova, I. (2011). Doroteja in njena očala = I Doroteja te lakre pčaule = Doroteja i lakare špeglja. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Zake, D. (2011). Pomaranče za vse = Pomarandžnen mištu sa = Komaranče vašu sa. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Vujadinovic, N. (2011). Mango za dedka = Mango mištu papo = Mango vaši phurano dade.. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Liliom, L. (2011). Roni = Roni = Roni. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Tavanze, O. (2011). Bajko in Paskualina: zgodba o dveh prijateljih = U bajko te i paskualina: paramisi palu dej pejtaušja = Bajko i paskualine: mothavibe vašu duj kolega. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana : Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Baghdasaryan, R. (2011). Tema = Šitišaugo = Tama. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana : Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Haxhia, M. (2011). Punčkin nos = Babutkaakro nak = Punčakaro nak. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana : Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Brunel, A. (2011). Gremo na delo = Žas pri buti = Džam pu buti. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana : Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Kruk, H. (2011). Najmanjši = Lektikneder = Nartiknede. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana : Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Grill, T. et. al. (2013). Hišica iz soli = Kher andru lon = Kheroro zuru lon = O ker taro lon : romske zgodbe in pesmi. Prevajalka v dolensko romščino Dušica Balažek. Ljubljana : Pedagoška fakulteta.
- Stritar, J. (2012). Prijatelja = Prijateljini. Prevajalka v dolensko romščino Dušica Balažek. Novo mesto: Goga.
- Kette, D. (2011). Mravlji = Mravljinici. Prevajalka v dolensko romščino Dušica Balažek. Novo mesto: Goga.
- Kette, D. (2010). Čebelica in čmrli = Čibelica i čmrli. Prevajalka v dolensko romščino Dušica Balažek. Novo mesto: Goga.
- Kozlevčar, A. M. (2000). Vaje iz slovenskega jezika/I. del: 4. razred. Delovni zvezek za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (2000). Vaje iz slovenskega jezika/II. del: 4. razred. Delovni zvezek za pouk slovenskega jezika za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (1998). Jesen: 2. razred. Delovni zvezek za pouk slovenskega jezika in matematike za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (1998). Jesen: 3. razred. Delovni zvezek za slovenskega jezika in matematike za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (1999). Pomlad: 2. razred. Delovni zvezek za pouk slovenskega jezika in matematike za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (1999). Poletje: 2. razred. Delovni zvezek za slovenskega jezika in matematike za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (1999). Zima: 2. razred. Delovni zvezek za slovenskega jezika in matematike za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (1999). Zima: 3. razred. Delovni zvezek za slovenskega jezika in matematike za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (2000). Spoznavanje narave in družbe: 3. razred. Delovni zvezek za pouk spoznavanja narave in družbe za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (2000). Matematika/ 1. del: 4. razred. Delovni zvezek za pouk matematike za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (2000). Matematika/ 2. del: 4. razred. Delovni zvezek za pouk matematike za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.

Slišnost različice

Različica je slišna povsod, kjer se srečata dva rojena govorca dolenske romščine (po navajanju informantke povsod, kamor zahaja romska populacija: v trgovini, slaščičarni, pekarni, frizerskem salonu, gostilni, šoli in vrtcu, trgovskih centrih, na policijski postaji, v romskem naselju, na ulici, na različnih srečanjih, na sodiščih, na plaži itd.).² Informantka 2 to potrdi: »Našo različico slišim povsod, kjer se srečata vsaj dva pripadnika romske skupnosti. Naj se srečata na ulici, v gostilni, pošti, banki ... Ni pomembno, komunikacija bo skoraj vedno potekala v romščini, saj s tem tudi dokazujejo svojo pripadnost, najdejo svojo varnost in enakost. Pri nas velja, če si Rom z Romom govori v maternem jeziku. Če Rom v pogovoru z drugim Romom govori slovensko, po navadi dobi komentar, da se dela »civila« oziroma nekaj več.«

Vidnost različice

Vidnost različice je zelo majhna. Po mnenju informantke jo vidimo zapisano v romski literaturi v knjižnici, na plakatih, kjer policisti Rome opozarjajo glede uporabe pirotehnik, na vabilih za dan Romov ali vabilih na romsko noč. Tudi na posameznih letakih jo zasledimo, npr. o romanju v Vatikan. Prav tako na oglasni deski v šoli, vrtcu in zavodih, kjer se ukvarjajo z romsko populacijo (ZIK, RIC, CIK). Materni jezik zasledimo tudi na voščilnicah in čestitkah, ki jih namenjamo svojim najbližjim in prijateljem v romski skupnosti. Po navedbi informantke se tudi na socialnih omrežjih romščina uporablja izjemoma, saj so Romi vajeni pisati v slovenskem jeziku. Starejši populaciji je celo branje romščine izziv. Po mnenju druge informantke pa Romi uporabljajo romščino tudi za sporočilno komunikacijo s telefonom in po spletu.

Ocenjena jezikovna zmožnost govorcev po mnenju informantk

Mlajši otroci (0–6 let, vrtec): po večini enojezični v romščini

Otroci so ves čas v varstvu staršev, kjer poteka komunikacija v romskem jeziku oziroma v dialektu, ki ga govorijo. Otroci slišijo romski jezik najprej v obliki enosmerne komunikacije in kasneje v dvosmerni komunikaciji s starši in svojo družino, svojimi najbližjimi in seveda tistimi, ki ta jezik govorijo. Otroci poznajo okolje, v katerem živijo, okolje večinskega naroda jim je po večini tuje. Otroci v tej starostni skupini poznajo samo govorni jezik, ki ga slišijo, oziroma jezik, ki so se ga naučili od svojih staršev. Govorijo preprost jezik za vsakodnevno komuniciranje in še niso sposobni brati in pisati.

Starejši otroci (6–15 let, OŠ): po večini dvojezični, a z boljšim znanjem romščine

Šola je kraj, kjer se učenci Romi prvič srečajo s slovenščino, saj po večini ne obiskujejo predšolske vzgoje. Da bi lahko komunicirali v širšem okolju oziroma se vključili v novo okolje, se morajo slovenskega jezika naučiti. V prvem razredu OŠ je veliko poudarka na slušni in govorni zmožnosti v slovenščini. Pri branju in pisanju so šibki. Ti dve veščini se pri majhnih razvijata sočasno in sta

² Podrobnejši primeri po navajanju informantke:

»Družina gre na morje: na plaži se med sabo pogovarjajo v romskem jeziku, prav tako v apartmaju ali v kakšnem kampu v krogu svoje družine ali prijateljev.

Če se srečaš z znancem, prijateljem v trgovini ali v trgovskem centru ali na ulici, ga pozdraviš in si izmenjujeta nekaj povedi v maternem jeziku. Klepet v maternem jeziku npr. kaj si misli o tej jopi, ali se mu kakšen kos oblačila dopade ...

Ko sedijo v gostilni (slaščičarni, restavraciji), se pri svoji mizi se med seboj pogovarjajo v svojem dialektu.

Tudi ko se vozijo v avtomobilu, se med sabo pogovarjajo v romskem jeziku.

Po telefonu: če so v bližini pripadniki večinskega prebivalstva, se naprej odmakne na primeren prostor in prevzeme klic.

Na avtobusni ali vlakovni postaji. Prav tako na samem avtobusu in na vlaku.

Na policijski postaji ali pa tudi kjerkoli, kjer srečaš sogovorca, ki se je učil romščino ali te nagovori v romskem jeziku. Primerov je zelo veliko, saj se dva rojena govorca med sabo pogovarjata v svojem dialektu ne glede na to, kje sta.«

medsebojno povezani. Po mnenju prve informantke se pozna, da večina otrok prihaja iz nespodbudnega okolja, da doma ne pišejo domačih nalog in se pogovarjajo le v romskem jeziku. V višjih razredih se pojavlja velik osip romskih učencev, kar pomeni, da je največ učencev v prvi in drugi triadi; učencem največji izziv predstavlja predmet slovenščina – pravi izziv jim predstavlja predvsem napisati pismo, nadaljevati zgodbico, napisati zgodbo ob prikazanih slikah, bralno razumevanje, govorni nastop ...

Informantka 2 potrdi oceno jezikovnega znanja v tej starostni skupini: otroci, ki se s slovenščino prvič srečajo v šoli, so prisiljeni uporabljati oba jezika, pri čemer je materni jezik močnejši. Otroci poskušajo uporabljati slovenski jezik in se ga z branjem, poslušanjem in pisanjem naučijo kot tuji jezik oziroma jezik večine. Romski jezik je še vedno slušni in govorni jezik, ki ga uporabljajo najpogosteje.

Mladostniki (15-25 let, SŠ, F): enako dobro znajo romščino in slovenščino ali po večini dvojezični, a z boljšim znanjem romščine

Po mnenju prve informantke gre za populacijo, ki se izobražuje in družijo z večinskimi prebivalstvom, so zaposleni in komunicirajo s sodelavci v slovenskem jeziku. Tudi za brezposelne Rome v tej starostni skupini lahko zaključimo, da enako dobro obvladajo slovenščino in romščino. Slušna, govorna, bralna sposobnost je razvita. Pri pisanju se pojavljajo slovnične in pravopisne napake.

Po mnenju druge informantke so govorci te starostne skupine po večini dvojezični, a z boljšim znanjem romščine: »Večina pozna oba jezika, a večinoma uporablja romščino. Slovenščino uporabljajo le, ko morajo (naj bo pisno, slušno ali govorno) in sicer v »uradnih« zadevah, kolikor jim to omogoča njihovo znanje slovenskega jezika.«

Po naknadnem povpraševanju pri prvi informantki le-ta potrdi: »Znanje je enakovredno. Predvidevam, da je Snežana mislila na to, da največ časa govorijo v romskem jeziku. Mladostniki v Beli krajini znajo brati, pisati in govoriti v slovenskem jeziku, zato sem mnenja, da je njihovo znanje enakovredno romščini. S slovenskim jezikom nimajo težav. Poznam vsa naselja v Beli krajini, zato sem v to prepričana.«

Odrasli (25-55 let): enako dobro znajo romščino in slovenščino in po večini dvojezični, a z boljšim znanjem romščine

»V tej starostni skupini razumejo, govorijo, berejo in pišejo tekoče, saj je v tej skupini največ Romov, ki imajo svoj poklic, nekateri so tudi zaposleni.«

Po mnenju druge informantke so govorci te starostne skupine po večini dvojezični, a z boljšim znanjem romščine: »Večina pozna oba jezika, a večinoma uporablja romščino. Slovenščino uporabljajo le, ko morajo. Določeni se zaposlijo in je slušni, bralni in govorni procent slovenščine zaradi nuje večji. Nezaposleni slovenščino uporabljajo le v uradnih zadevah (pogovorih in dopisih).«

Starejši (55 let naprej): po večini dvojezični, a z boljšim znanjem romščine

Veliko Romov te starostne skupine ni veliko hodilo v šolo, imajo končanih le nekaj razredov OŠ, doma komunicirajo v romskem dialektu, slovenščino uporabijo le, ko gredo k zdravniku, v trgovini ali na CSD.

Slednje potrdi tudi informantka 2: »Večina pozna oba jezika, a večinoma uporablja romščino. Slovenščino uporabljajo le, ko morajo. Največkrat so to nekakšne uradne zadeve.«

Razlike v dojemanju jezikovnega znanja pri obeh najbolj aktivnih starostnih skupinah, tj. pri mladostnikih in odraslih, je verjetno treba iskati v drugačnem dojemanju koncepta jezikovnega znanja

pri informantkah,³ ki je običajno posledica različnega vrednotenja različnih vrst jezikovne zmožnosti (slušno, govorno, pisno) ter različnih osebnih izkušenj in socialnih mrež informantk. Potrebna bi bila nadaljnja raziskava za ugotovitev dejanskega stanja jezikovne zmožnosti romskih govorcev v starosti 25–55 let na Dolenjskem.

Kontaktna lingvistika

Besedno izposojanje

V dialektu je veliko izposojenk iz slovenščine. Do izposojanja je prišlo zaradi leksikalnih praznin: ker v dialektu ni bilo besed za določeno poimenovanje oz. je posameznik ni poznal, je bila beseda prevzeta iz drugega jezika in prilagojena lastnemu jeziku.

Gre predvsem za besede, ki jih Romi niso potrebovali pri svojem vsakodnevem sporazumevanju. Vemo, da so Romi v preteklosti potovali in niso potrebovali ne stola ne mize. Potovali so s konji in živeli v bivalnih karavanah (vozovih). Besedi miza in stol so si Romi izposodili iz slovenskega jezika. Prav tako Romi v preteklosti niso hodili v šolo. Ko so začeli obiskovati pouk, so si izposodili besede za poimenovanje šolskih potrebščin (svinčnik – *svinčniko*, zvezek – *zvezko*, puščica – *puščica*, radirka – *rederka*), šolskih prostorov in zaposlenih. Niso poznali toliko sadja (mango, banana, lubenica, jagoda, borovnica), v romščini poimenujejo jabolko. Izposodili so si tudi naslednje samostalniške besede: višina, dolžina, širina, čistoča, čistilnica, čipka, članarina, deblo, domačija, grablje, gnojilo, gospodinjstvo, grlo, iskra, kitica, kolona, korenina, koza, lipa, nesreča, rastlina ...

Števnike: V svojem jeziku štejejo do 4, naprej pa po slovensko.

Nekatere glagole (razcepi na: razcepini pu). V romskem jeziku imajo nedoločniške oblike glagola največkrat končnico -ni: *gibini* – gibati, *sisini* – sesati, *živini* – živeti, *barvini* – barvati, *kupini* – kopati, *grabini* – grabljati, *naribini* – naribati, *narisini* – narisati ... Te končnice so značilne za besede, ki so prevzete iz slovenskega jezika (Brezar Man. & Brezar Mar. 2008).

Prilagoditev nekaterih prevzetih samostalnikov se kaže v dodani končnici -o (m. sp.): kmet – *kmeto*; stol – *stolo*, bršljan – *bršljano*, cekin – *cekino*, breg – *brego*, kapetan – *kapetano*, kartonček – *kartončko*, krt – *krto*, modras – *modraso*, mošt – *mošto*, mrak – *mrako*, nastop – *nastopo*, odmev – *odmevo* itd. Pri samostalnikih ženskega spola pa se uporablja nespremenjena beseda (trepalnica, trema, turneja, plača, planina, formula, fasada, žemlja, salata, paprika, oliva, nota, letnica, kocka, kobilica, čelada, pohvala ...) (Brezar Man. & Brezar Mar. 2008).

Madalina in Marina Brezar (2008) trdita, da je veliko besed v romskem jeziku prevzetih popačenk iz slovenskega jezika: npr. *šoljna* – čevelj, *peglizno* – likalnik, *puštro* – blazina, *mantalo* – plašč ... Romi so te besede prevzemali iz vsakdanjega govora ljudi, s katerimi so prihajali v stik.

Za samostalnike, ki poimenujejo stvari, bitja in pojme v romskem dialektu in so povsem drugačni, lahko rečemo, da so avtohtone besede. Predvidevamo, da gre za romske besede, ki jih nismo prevzeli iz slovenskega jezika: npr. *jak* – ogenj; *gurumni* – krava, *her* – osel, *bal* – las, *godina* – dež, *sap* – kača, *phral* – brat, *nasvali* – bolezen, *huli* – krompir, *khul* – drek, *puco* – gumb, *mol* – vino, *alav* – beseda ... (Brezar Man. & Brezar Mar. 2008).

Preklapljanje po izkušnjah informantk

Po mnenju prve informantke med romščino in slovenščino preklaplajo, ko se rojenima govorcema približa pripadnik druge narodnosti. Preklopi so avtomatizirani, hitri in tekoči. Razlogi so številni, predvsem gre za sram in željo po nestigmatiziranju, odpravo dvomov in predsodkov, pa tudi zaradi

³ Npr. ocenjujemo le govorno zmožnost v jeziku, ki ga največ uporabljajo, ali pa pisno zmožnost vrednotijo drugače itd.

želje po odprti komunikaciji (da ne bi mislili, da govorijo o prišlekih). Poudarja, da **»v prisotnosti civilov zaradi razumevanja vedno uporabljamo slovenščino.«**

Ker so Romi dvojezični govorci, prihaja do menjav in preklpov najpogosteje nezavedno, z željo po komuniciranju tudi s pripadniki večinskega naroda. Odrasli posamezniki, ki v večji meri uporabljajo večinski jezik (bolj izobraženi in s službami) ter mladi in otroci, ki hodijo v šole, v večji meri v romščino vnašajo tudi slovenske elemente. Predvsem mladi tako pogosto uporabljajo fraze, »ki so prešle nekako v navado (npr. pa to ne moreš verjet; pa to ni res, pa ti nisi normalen ...).«

Obratno do preklapljanja v romščino vedno pride, kadar želijo Romu sporočiti kakšno vsebino, obenem pa ne želijo, da bi to razumeli »civilni«. Tudi v šoli se otroci romsko pogovarjajo s svojimi romskimi sošolci predvsem med odmorom, nekaterih tudi na WC-ju, stopnišču, avtobusu ... Romski jezik uporabljajo tudi, ko želijo, da jih drugi ne bi razumeli, ko uporabljajo neprimerne besede itn. Vendar pri mlajših do preklapljanja pride tudi takrat, ko se otroci ne spomnijo besede v slovenskem jeziku: »Vse povejo v slovenskem jeziku, razen besede, ki se je trenutno ne spomnijo ali je celo ne znajo, povejo v svojem dialektu.«

»Pri sebi opazim, da čez dan veliko preklapljam med našim dialektom in slovenskim jezikom. V zasebnem življenju med svojimi domačimi uporabljam svoj dialekt, na družbena omrežja pišem v slovenskem jeziku, tudi ko si dopisujem s prijatelji, ki so romskega porekla. Z mlajšimi učenci Romi ves čas preklapljam med jezikoma, saj poimenujem predmete, stvari, živali, osebe ... v slovenskem jeziku in obratno. Včasih razlagam snov v romskem jeziku, včasih le navodila in nadaljujem v slovenskem jeziku. Občasno preberem navodila nalog najprej v slovenskem jeziku in jih nato še prevedem v romski dialekt. Odvisno od tega, s kom delam, katero snov obravnavamo in kdaj je potreba po preklapljanju med romskim in slovenskim jezikom (npr. ko učenci ne vedo pomena kakšne besede).«

Informantka 2: »Romi, ki so se dovolj dobro naučili slovenskega jezika, zelo dobro preklaplajo med jeziki. Najbolje se to vidi v uradnih pogovorih ali pogovorih s pripadniki večinskega prebivalstva v uradnem jeziku. Otroci iz romščine v slovenščino dokaj dobro preklaplajo, seveda ko se naučijo dovolj dobro slovenščino, še vedno pa romščina ostaja glavni jezik komunikacije, saj je razumljiv največjem delu prebivalcev od najmanjšega do najstarejšega pripadnika romske skupnosti. Ko starejši preklaplajo iz enega v drug jezik, se po mojem mnenju dobro opazi tudi njihova nervoza, stres in pri nekaterih tudi strah, saj se ne počutijo tako varni.«

Težave v komunikaciji

Informantki težav v komunikaciji med dolenjskimi Romi ne opažata.

»Kljub temu, da prihaja do razlik v naglaševanju besed, v uporabi sičnikov in šumnikov in posameznih drugačnih poimenovanj, nimamo težav pri komunikaciji ... V primeru nerazumevanja besede pa si pomagamo z opisno razlago.«

Poudarita razliko med dolenjsko in prekmursko različico: »S pripadniki Romov iz Prekmurja pa se v romskem jeziku ne moremo pogovarjati, saj sta belokranjski oz. dolenjski dialekt povsem različna v primerjavi s prekmursko romščino. Besede so popolnoma druge, naglaševanje besed je drugačno, zato komunikacija poteka le v slovenskem jeziku.« Podobno informantka 2: »Dolenjski Romi se tako nikakor ne morejo vklopiti v pogovor s prekmurskimi, saj so narečja zelo različna. Sama sem govorec obeh narečij in sem imela težavo s preklapljanjem, če sem bila nekaj časa v Prekmurju in se vrnila domov v Metliko. Jezika sta povsem drugačna, zato je komunikacija med Romom z Dolenjske in iz Prekmurja v romščini nemogoča.«

Po mnenju prve informantke imajo pripadniki romske skupnosti še največ težav pri komunikaciji v slovenskem jeziku, še posebej »v zdravstvu, policiji, sodstvu ali v drugih ustanovah, kjer uporabljajo

strokovne besede, ki jih ne razumejo, saj imajo Romi zelo nizko stopnjo izobrazbe. Prav tako imajo težave z bralnim razumevanjem v slovenskem jeziku in tudi pri izpolnjevanju različnih obrazcev, saj so navodila za njih enostavno pretežka.«

Usvajanje jezika in šola

Romski otroci najprej slišijo besede v romskem dialektu že od rojstva naprej, ko jih starši pestujejo, se z njimi igrajo. Otrok s svojimi najbližjimi in seveda s tistimi, ki ta jezik govorijo, komunicira v romskem jeziku, ki ga v svojem okolju ves čas sliši. Otrokom pri gledanju risanke ni pomembno besedilo, ki ga slišijo. Pomembna jim je slika. Danes pa so otroci odvisni od telefonov, kjer gledajo tudi poučne oddaje na YouTube kanalu in se poleg slovenskih učijo tudi angleških besed. Delež otrok, ki pred vstopom v šolo obiskujejo vrtec, je zelo nizek. Tisti, ki pa so obiskovali vrtec, so bili vključeni v heterogeno skupino v drugo starostno obdobje (poldnevni program).

Informantka 2: »V zgodnji socializaciji ima velika večina otrok prvi stik s slovenščino v vrtcu. Čeprav se zdi, da ob koncu vrtca (nekateri) otroci poznajo veliko besed, jih na žalost ne uporabljajo pravilno, saj ne poznajo pravega pomena, jezik pa uporabljajo oziroma slišijo le v vrtcu. Otrok, ki slovenščino znajo dokaj tekoče, je zelo malo, saj so to otroci, kjer se doma uporablja izključno slovenščina. V tem primeru jih slovenščino učijo starši. Učijo jih z dvosmernimi pogovori in vseprisotno komunikacijo v slovenščini (tudi s pesmicami in risankami).« Informantka navaja, da »otroci, ki jih starši učijo slovenščine oziroma z njimi govorijo slovensko, običajno sploh ne obiskujejo vrtca. V šoli so manj težavni in bolj dojemljivi, saj slovenski jezik poznajo veliko bolje in ga kar tekoče uporabljajo.«

Kot navaja informantka 1, ki prevzame v šoli skrb za te otroke: »V prvem razredu večina otrok, ki so pred tem obiskovali vrtec, razume navodila in se lažje sporazumeva z učitelji in sošolci. Vseeno imamo tudi posameznike, ki so pred šolo obiskovali vrtec, pa je njihovo razumevanje slovenščine zelo skromno. Ter obratno primere, ko so učenci, ki niso obiskovali vrtca, napredovali hitreje od otrok, ki so obiskovali vrtec.« Mogoče so to redki posamezniki, o katerih govori informantka 2.

Na Dolenjskem namreč še vedno velja, da velik del romskih učencev slovenskega jezika do vstopa v šolo skoraj ne pozna, ker pred tem niso obiskovali vrtca. Šele v prvem razredu osnovne šole se romski otroci srečajo z jezikom okolja oziroma s slovenskim jezikom in ga začnejo spoznavati in usvajati. Prav zaradi jezika se težko sporazumevajo s sošolci in učitelji, težko sledijo pouku, posledično so manj motivirani za šolsko delo in za obiskovanje pouka. Zelo pomembno vlogo pri odpravljanju čustvenih in jezikovnih ovir ima romska pomočnica.

Informantka 2 na tem mestu izpostavi tudi mešane zakone: »Otroci mešanih zakonov v veliki večini ne poznajo romščine. Starši se z njimi pogovarjajo v slovenščini. Ti otroci so veliko bolj dojemljivi in sproščeni v pogovoru z drugimi pripadniki. Zaradi tekoče slovenščine imajo tudi v veliki večini boljše ocene, boljši odnos do institucij in tkejo »mešana« prijateljstva, saj se v večji meri družijo s »civilni« kot z Romi. Obratno so otroci »romskih« zakonov bolj zaprti za ostalo družbo. Šola jim v veliki večini ni interes, lažje zaidejo v težave in le redki končajo osnovno šolo.«

Stik z drugimi jeziki

Stik z medijskimi vsebinami je seveda odvisen od posameznika. Vseeno »največ Romov poslušajo njihovo posneto glasbo (USB ključek). Med radijskimi postajami se največ poslušata Radio Aktual ali Radio 1. Danes veliko otrok dostopa tudi do družabnih omrežij, predvsem Tik Toka. Na televizijskih programih večinoma gledajo risanke in otroške filme na POP tv, Kanal A, Cinestar, PlanetTV, nekateri imajo tudi Netflix. Po mnenju prve informantke so danes otroci veliko na telefonih, kjer gledajo tudi poučne oddaje na YouTube kanalu in se prek vsebin učijo slovenskih, predvsem pa angleških besed. Poleg bogatenja besedišča je prednost tudi v tem, da »znajo veliko povedati o stvareh, ki jih zanimajo.« To torej spodbuja njihove jezikovne kompetence. Slabost je seveda vedno večja odvisnost otrok in mladostnikov od digitalnih vsebin.

Po njenem mnenju je torej najpomembneje, da »če želimo, da romski otroci usvojijo še drugi tuj jezik, jim morajo strokovni delavci in tudi drugi, ki se ukvarjajo z romskimi otroki, zagotoviti spodbudno učno okolje (glasba, filmi, plesi, risanke ...) in kakovostne jezikovne izkušnje. Otroci, ki doma gledajo oddaje v angleškem jeziku, imajo manjše težave pri usvajanju drugega tujega jezika. Otroci, ki te izkušnje nimajo in se z angleščino prvič srečajo pri pouku, jim je jezik izredno težak.«

Po mnenju druge informantke: »Angleščina večini romskih otrok predstavlja težavo, saj je najmanj tretji jezik, ki se ga morajo otroci naučiti. Romski otroci v naši občini se večinoma kot tretji jezik naučijo srbohrvaščino, saj se na našem področju na zabavah, radijih ipd. poslušajo »Balkan«. Otroci tako srbohrvaščino poslušajo od malih nog ... Ta jezik je popotni oziroma slučajni, ki se ga nenamensko naučijo. Kot težavo pri tem opažam, da začnejo mešati in istočasno uporabljajo srbohrvaščino in slovenščino. Glasbo obožujejo tudi Romi v naši občini. Radio je nekaj, kar ne manjka v nobeni hiši. Na televiziji se ponavadi pogleda kakšna dnevno-informativna oddaja, pogosteje kakšne hrvaške serije ali kakšen film s podnapisi za tiste, ki so dovolj dobri v branju podnapisov. Nekateri imajo kabelsko televizijo, vendar večina otrok risank ne gleda. Starši jim risank ne predvajajo in otroci jih ne razumejo, posledično večina otrok risank ne gleda.«

Ugotovitve romske pomočnice

Kot romska pomočnica opažam, da se otroci Romov v šoli pogovarjajo romsko s svojimi sošolci oziroma z romskimi učenci predvsem med odmorom, nekaterih tudi na WC-ju, stopnišču, avtobusu itn. Romski jezik uporabljajo tudi, ko želijo, da jih drugi ne bi razumeli, npr. ko se med sabo skregajo.

Med poukom se pogovarjajo slovensko, če pa dva romska otroka klepetata med poukom, klepetata v svojem maternem jeziku. Le posamezniki se sramujejo svojega jezika in romščine ne uporabljajo v širšem socialnem okolju.

Poznam veliko staršev, ki so nezaposleni in doma, posledično ne potrebujejo varstva za svojega otroka. Obenem so mnenja, da je njihov otrok še premajhen, da bi se učil ali hodil v vrtec, da se morajo zdaj igrati, ker kasneje ne bodo imeli več te možnosti, ter jih je strah, da se jim ne bo kaj zgodilo. V prvem razredu je ključno, da romski pomočniki nudijo pomoč otroku, ki se sooča s strahom pred novim okoljem ter jezikom, ki ga ne razume. Tak otrok potrebuje našo roko, s katero se bo lažje soočil in usvojil njemu neznan svet.

Strinjam se, da učitelj opozarja, če se pogovarjajo med poukom (naj bo romsko ali slovensko), saj opozarja vse, ki motijo pouk in ki ne poslušajo. Nikakor pa se ne bi smelo dogajati prepovedovanje pogovarjanja v maternem jeziku med odmori, na hodniku ... Vsak otrok ima pravico do uporabe svojega jezika in take šole, ki to prepovedujejo, kršijo otrokove pravice.

Kot romska pomočnica pripravljam učne dejavnosti, v kateri učenci uporabljajo oba jezika, torej materni jezik in učni jezik, ki ga otrok usvaja, otrokom dajem podporo v obeh jezikih, le na ta način lahko ocenim otrokovo razumevanje in znanje.

Pri svojem delu uporabljam razne slikovne kartice, kjer otrok vizualno zaznava stvari. Besede prevajam v slovenščino, otrok pa jih ponavlja, da jih hitreje in temeljiteje usvoji. Uporabljam različne didaktične igre: s črk v besedo, požrešne kače, spomin, ABC igralnica, črka na črko, ABC karte (ABC spomin, prvi glasovi, zadnji glasovi, rime, protipomenke, pomanjševalnice, piktogrami, besede v besedah, enaki začetki, ABC vzorčki), liki in barve (vse stvari najprej poimenujemo v romščini in šele nato v slovenščini, da učenci prvih razredov zagotovo vedo pomen pojmov). Učimo se tudi s pomočjo pesmic, gibov in plesa.

Pri svojem delu uporabljam delovni zvezek avtorice Ane Marije Kozlevčar za pouk slovenskega jezika in matematike za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole, ker se mi zdijo naloge primerne predvsem za učence, ki težje usvajajo jezik in znanje. Uporabljam tudi prozo pisateljice Svetlane Makarovič z naslovom *Kam pa kam kosovirja* ter pravljico *Volk in sedem kozličkov* bratov Grimm, ker sta vključeni v učni načrt.

Na začetku šolskega leta se predvsem z učenci prvega razreda veliko pogovarjam v romščini in slovenščini. Uporabljam slikanice z zanimivimi temami, z lepimi ilustracijami oziroma takšnimi, ki imajo enakovreden pomen in besedilo. Pomembna je tudi dolžina zgodbe, tema, barve, predvsem pa sama vsebina zgodbe, saj želim otroka pritegniti. Rada grem v šolsko knjižnico z otrokom, da tudi sam spozna prostor in police, kje najdemo primerne slikanice in spozna postopek izposoje knjige. Včasih si morajo sami izbrati knjigo, ki bi jo radi slišali ali prebrali. Preden preberem slikanico, otroku vedno povem, kdo je avtor in kdo ilustrator slikanice in kako se slikanica imenuje. Otrok sedi poleg mene, jaz pa mu s primernim tempom, intonacijo in primerno glasnostjo preberem knjigo. Pri branju besedam sledim s kazalcem, da mi lahko otrok sledi. Nato razložim vse nejasne besede in se pogovorimo o prebrani zgodbi, si še enkrat ogledamo ilustracije, jih komentiramo. Na koncu postavim tudi vprašanja, pri čemer začnem z zaprtimi tipi in na koncu z odprtimi tipi vprašanj, saj želim dobiti povratno informacijo o otrokovem razumevanju zgodbe. Občasno uporabljam isto zgodbo, da se zgodbe spomnimo in je ne pozabimo. Še posebno všeč mi je knjiga Svetlane Makarovič *Pod medvedovim dežnikom*, ker vsebuje vzorce, ki so otroku predvidljivi in si posledično hitreje zapomni besedilo. Učimo se tudi veliko pesmic in izštevank.

Pri pisanju najprej veliko utrjujemo grafomotoriko. To pomeni, da rišemo poteze – vodoravne in navpične črte, kroge, loke, vijuge, ravne poševne črte, zanke. Ko spoznamo zapisane črke in glasove zapisanih črk, začnemo brati. Beremo tako, da povezujemo črke. Nekateri črke naprej glasujejo, potem pa po zlogih povezujejo črke in tako preberejo besede.

Sledi postopno uvajanje rabe predlogov in prislovov:

1. na, v, iz, zgoraj, spodaj, pod
2. nad, blizu, daleč, med, pred, zadaj, spredaj
3. bliže, najbliže, naslednji, zadnji, notri – ven, znotraj – zunaj

Osebno zelo dobro sodelujem z vsemi starši. Le posamezne starše večkrat obiskujem, ker veliko delamo na tem, da jih sproti informiramo o otrokovem uspehu in vedenju. Komunikacija poteka v prijetnem vzdušju, tudi ko je informacija malo manj lepa. Z njimi se pogovarjam predvsem v romskem jeziku, saj so me na začetku moje zaposlitve starši sami tako prosili. Komunikacija je tako bolj sproščena, obenem pa se ne bojim, da bi prišlo do napačnega razumevanja. Pomembne stvari poudarim večkrat. Govorim srednje hitro in primerno glasno. Uporabljam tudi intonacijo. Velikokrat mi pravijo, da me je lepo poslušati. Z učenci višjih razredov se pogovarjam v slovenščini, saj mi pravijo, da se z mano ne morejo pogovarjati v romščini, ker so vajeni, da se z njimi pogovarjam po slovensko. Lahko trdim, da imam zelo naštudirano, s kom se pogovarjam v katerem jeziku. Situacije predstavim take, kot so v resnici, jih ne polepšujem in ne govorim »po ovinkih«. Povem konkretno in ker me starši že dobro poznajo, vejo, da povem natančno in točno, zato mi zaupajo in do zdaj nisem imela nobenega neprimerne pripetljaja. Vseeno imajo nekateri starši slabo lastnost, da hitro pozabijo na dogovor med njimi in šolo, na primer da bo otrok redno prihajal v šolo, da se bodo z otrokom pogovorili, da mu bodo pomagali pri domačem delu in tako dalje.

Pri učencih Romih, ki jim nudim učno pomoč, opažam, da imajo slabo razvito glasovno zavedanje; branje je zatikajoče, ker imajo slabe bralne izkušnje in navade; bralno razumevanje je slabo razvito; veliko je napak glede pravopisnih navodil; mlajši učenci mešajo besedni red v povedi, izpuščajo črke in

besede v besedilu ter imajo na splošno težave z razumevanjem slovenskega jezika. Še posebej mlajši otroci, ki določenih besed sploh ne poznajo ali pa so jih že slišali, pa ne vedo, kaj pomenijo.

Prav tako opažam, da imajo učenci težave pri predstavitvi podatkov s prikazi, imajo slabe številske predstave, težave pri računanju, znanju poštevanka, pri zapisu števila z besedo, pri opisu in risanju geometrijskih teles in likov, pri pretvarjanju merskih enot, mlajši učenci pa imajo težave pri prepoznavanju in branju števil.

Poleg tega, da nekateri starši otrok ne pošiljajo v vrtec in posledično lahko pridejo v šolo brez najmanjšega znanja slovenščine, je največji problem, ki ga opažam, da otrok živi v nespodbudnem okolju oz. družini. Nekateri starši ne spodbujajo otroka za domače delo, jih pošljejo pozno spat, zato so v šoli utrujeni, jih sploh neredno pošiljajo v šolo, posamezniki imajo slabe bivanjske razmere itn.

Trenutno mi je največji izziv deček iz tretjega razreda, ki ima nizko koncentracijo, potrebuje veliko motivacije in spodbujanja, spušča glasove, ropota, se ves čas premika, ima slabo grafomotoriko, išče pozornost ... Z njegovimi starši šola redno sodeluje, mama ga je večkrat peljala k specialistom in sedaj čakamo odločbo o otrokovem duševnem stanju, saj gre po vsej verjetnosti za otroka s posebnimi potrebami.

Imeli smo tudi primere, ko se starši niso strinjali glede predloga za otrokovo usmeritev v prilagojeni program, kljub dejstvu, da je otrok več let obiskoval isti razred in ni zmožal dosegati minimalnih standardov znanja. V vseh primerih so se na koncu le sprijaznili.

Moje osebno mnenje je, da bi morali starši soglašati s ponavljanjem učenca v prvem in drugem vzgojno-izobraževalnem obdobju, če otrok ne doseže minimalnih standardov znanja. Imeli smo primer, ko se mamica ni strinjala s ponavljanjem prvega razreda, nato še s ponavljanjem drugega razreda. V tretjem razredu je otrok dobival same enice, pri pouku ni mogel sodelovati, vse mu je bilo pretežko, začel se je dolgočasiti. Učiteljice smo mu pripravljale posebne prilagojene naloge, nudili smo mu veliko tudi individualne pomoči, učili smo se s pomočjo ponazoril, didaktičnih pripomočkov ... Vložili smo veliko truda, dela in časa.

Eden od izzivov je tudi prepričati starše, da bi se učenci Romi v večjem številu udeležili šole v naravi.

Na uspešno učenje jezika in posledično učni uspeh vplivajo različni dejavniki, kot so otrokova starost, motivacija, intelektualne sposobnosti, osebne značilnosti, starši, vrstniki, vzgoja in podpora družine, učitelj ter dolžina in kvaliteta učenja.

Osebna izpoved informantke 2

»Naj začnem nekako na začetku in opišem svojo izkušnjo kot najbolj izobraženo Rominjo v občini, saj bo tako jasno, zakaj je izobraženih zelo malo.

Sama sem odraščala v družini, kjer je kljub neizobraženim staršem šola predstavljala prioriteto. Končala sem osnovno šolo in s tem sebi nakopala izobčenje iz družbe. Bila sem redka in nekdo, kar pa nikomur v naselju ni bilo po volji. Po končani osnovni šoli sem se vpisala v srednjo šolo, kar je pripeljalo do nove težave v naselju, kjer živim. Vse sem zmogla s pomočjo podpore, ki sta mi jo nudila starša. Kot taka pa nisem bila niti dovolj »ciganka« niti dovolj »civilka«. Nisem imela prijateljev in sem se zatekala v knjige in verjela v sebi, da zmorem. S tem nisem nakopala težav le sebi, pač pa tudi staršem. V naselju smo postali »outsajderji«. Nič zato. Zmogla sem. Zaposlila sem se v šoli in pomagala romskim otrokom in staršem. Potrebovali so čas, da so ugotovili, da sem še vedno tista »cigančica«, le da sem zdaj bolj izobražena in s tem kvalificirana za pomoč, ki jo potrebujejo.

Kot izobražena Rominja, ki se je prilagodila večinskemu prebivalstvu, se še vedno vsakodnevno srečujem z diskriminacijo in metanjem v isti koš. Srečujem se tako z nerazumevanjem romske kulture kot z obveznostmi, ki jih kot Rominja imam do svoje narodnosti. Opažam, da je neizobraženost in

nezaposlenost Romov veliko višje denarno ovrednotena (socialni transferji in ostale pomoči), kot je ovrednotena izobrazba, delo in poklic (minimalna plača). Posledica tega je, da otroci ne poslušajo in ne dojemajo resno naših motivacij, saj opažajo, da smo zaposleni veliko bolj skromni in da imamo veliko manj kot prejemniki socialnih transferjev. Zaposleni in izobraženi Romi ne dobivamo nikakršne motivacije, nobenih pohval, srečujemo se le z razlikami med nami in večinskim prebivalstvom, ker ne glede na sposobnosti in izobrazbo dobivamo le nižje kvalificirana delovna mesta. Zaposlenih Romov ne spoštujejo ne Romi ne »civilni«. Vsak zaradi svojih razlogov.

Nespoštovanje dela in izobrazbe je tudi sicer globalni problem, saj je že delo »civilna« velikokrat necenjeno in ekonomsko slabo ovrednoteno.«

Vrednotenje dialekta

Prva informantka navaja Vero Klobčič (2007), ki pravi, da je romski jezik edina knjiga, ki so jo Romi prinesli iz Indije. Po drugi strani pa Samanta Baranja (2013b) poudarja, da je proces usvajanja maternega jezika otrok Romov skromen oz. okrnjen in posledično prihaja do pomanjkljivega usvajanja slovenskega jezika.

»Naš jezik je nekak seznam materialne in duhovne kulture, ki smo ji nekdaj pripadali. Govorci svoj dialekt vrednotijo nizko, saj mu ne pripisujejo velike simbolne, kulturne ali ekonomske vrednosti. Za nas je to jezik naših prednikov, ki se prenaša iz roda v rod, da se lahko med sabo sporazumemo.«

Vseeno se ji zdi zelo pomembno, da se njihov dialekt ohranja, saj je edina zapuščina prednikov, ki so tudi s pomočjo jezika ohranjali svojo drugačnost, mogoče celo enigmatičnost: »V preteklosti so Rome preganjali in njihov jezik je bil sredstvo skrivnega sporazumevanja. Takrat so veljale tudi prepovedi rabe romskega jezika. Romi so jezik uporabljali le med seboj in ga pred drugimi skrivali.«

Prepričana je tudi, da je poznavanje maternega jezika ključnega pomena za učenje vseh ostalih jezikov, posledično je tudi predpogoj za šolski uspeh. Bolj bodo obvladali materni jezik, uspešnejši bodo v socialnem in ekonomskem življenju, obenem pa se zavedali svoje lastne kulturne identitete.

»Otrok naj se najprej nauči in govori materni jezik, šele nato uradni jezik svoje države. Z angleščino se srečujemo povsod, zato je pomembno tudi znanje splošne angleščine za vsakodnevno komuniciranje, vendar šele po usvojitvi slovenskega jezika.«

Nasprotno je informantka 2 prepričana v sočasno usvajanje jezikov: »Govorci svoj dialekt vrednotijo zelo visoko. Dialekt je simbol njihove kulture, ki ga govorno prenašajo iz roda v rod. Dialekt je po mojem mnenju zelo pomembno ohranjati, zato sem svoje otroke kljub mešanemu zakonu vzgajala trojezično, saj želim, da ohranijo jezik, ki ga govori njihova mami oziroma narod, iz katerega izhajam. Menim, da so otroci dovolj učljivi in se lahko učijo tako romščine kot slovenščine in še kakšnega drugega jezika, kot so še zelo majhni.«

O maternem jeziku povesta naslednje: »Besedna zveza **materni jezik** mi pomeni jezik, ki sem se ga naučila v svojem otroštvu, s katerim se pogovarjam s svojo družino in svojimi najbližjimi že od rojstva naprej. Svoj dialekt razumem kot materni jezik, saj se prav v tem dialektu sporazumem v svojem domačem okolju.« (Informantka 1)

»Meni besedna zveza **materni jezik** pomeni jezik, ki sem ga kot prvega govorila. Romščina je moj materni jezik in ga tako sprejemam, ne glede na to, da sta me starša vzgajala dvojezično.« (Informantka 2)

O mejah njenega jezika pa: »Meja jezika moje skupine je meja Bele krajine. Meja seže na eni strani do Gorjancev vse do Kočevskega roga in na južni strani do reke Kolpe oziroma do meje s Hrvaško.⁴ Moj materni jezik govori približno 1190 govorcev.« (Informantka 1)

»Meja jezika moje skupine oziroma mojega dialekt v ožjem je občina Metlika. Moja govorna različica pa spada kljub nekaterim razlikam v belokranjsko in nadalje v dolenjsko romščino.« (Informantka 2)

O povezavi med dialekti in morebitnimi romskimi klani: »Jaz osebno ne morem trditi, da je dialekt znak klana oziroma manjše romske skupnosti, saj je dialekt enoten po celi Beli krajini. Prav tako druga naselja v Beli krajini govorijo isti dialekt. Če se družina iz drugega kraja, npr. iz Kočevja, Novega mesta ali Šentjerneja, preseli v naše okolje oziroma v Belo krajino, hitro prevzamejo besede iz našega belokranjskega dialekt. Seveda obstajajo posamezniki, ki govorijo svoj dialekt in ga ne spremenijo.« (Informantka 1)

»Sama nisem mnenja, da je dialekt znak nekakšnega klana oz. nekakšne manjše romske skupnosti, saj zavzema skoraj cel romsko govoreči del jugovzhodne Slovenije.« (Informantka 2)

Izročilo: o življenju in navadah

Vanek Šiftar, avtor knjige *Cigani: minulosť v sedanost (1970)*, je zapisal, da so se romske pravljice in pesmi ohranjale predvsem kot ustno izročilo. Pravi, da je skoraj vsak pripovedovalec nekaj dodal k osnovni vsebini, zato je danes težko ugotoviti, kaj je res originalno in kaj je privzeto.

Tudi romski jezik se je ohranjal v ljudskem izročilu oziroma v ustnem izročilu iz roda v rodu. V zadnjih letih pa se jezik deloma izgublja predvsem zaradi vpliva socializacije in integracije. »Seveda se je prenašalo iz roda v rod tudi romske pesmi in pravljice. Predvsem pa so se ohranila pripovedovanja naših babic in dedkov o njihovih dogodivščinah.« (Informantka 1, enako nadalje)

»Prej se je hrana pripravljala tako, kot so nas učile naše mame in babice, in lahko bi rekli, da so se recepti prenašali iz roda v rod v ustnem izročilu. Danes pripravljamo še veliko drugih jedi. Prej se je jedla predvsem kuhana hrana na žlico, veliko fižola ali krompirja. Danes pa se veliko peče, kuhani hrani pa se dodajo različne začimbe, ki hrani dajo predvsem drugačen okus. Včasih se je veliko kuhalo zunaj na ognju v veliki posodi. Tega zdaj skoraj ni več. Le še v poletnem času se zunaj kuhata tradicionalni golaž in pasulj. Nekatero jedi se danes skoraj več ne jedo,⁵ številne pa so se ohranile še danes. Danes mlajši radi preizkušamo nove jedi, do receptov pa pridemo zelo hitro, saj so objavljeni na internetu, poleg tega je veliko kuharskih oddaj ali pa so recepti zbrani v kuharski knjigi, ki si jo lahko izposodimo ali kupimo. Mame, babice in prababice so pekle domač kruh in tradicionalno potico. Danes pečemo še veliko vrst drugih slaščic. Romi še vedno veliko kuhajo kavo in čaj, kuhanje proje, ki je bila kavni nadomestek, pa ni več aktualno.«

»Tradicionalna obleka odraslih žensk sestoji iz bluze ali pletene jopice, dolgega krila in predpasnika. Krila in predpasnike so ženske same šivale na roke. Krila so bila široka in nabrana. Povrhu krila so privezale predpasnik, ki je segal od pasu navzdol in so ga zavezovale zadaj. Na predpasniku sta bila prišita velika žepa. Današnje ženske se oblačijo v oblačila, kupljena v trgovini, in mlada dekleta se oblačijo po modi. Včasih so ženske, posebno starejše, nosile rute. Sedaj rut več ne nosijo in tudi ostala tradicionalna oblačila se zaradi socializacije in modernizacije opuščajo. Ženske romske pričeske so preproste, lasje so dolgi tako pri mladih kot pri starejših ženskah. Včasih so ženske imele lase zelo dolge (čez boke) in spletene v kito na glavi. Danes si mladi lase barvajo, lase pa puščajo spuščene ali spete v čop. Vse Rominje tudi še danes rade nosijo nakit. Priljubljene so ogrlice, uhani in prstani. Določen nakit se tudi deduje, veliko nakita pa dobijo v darovih.«

⁴ Ob meji na Kolpi na hrvaški strani ni romskih naselij. Najbližje romske družine so pred Lukovdolom na Hrvaškem, tudi v Karlovcu so romska naselja. Med seboj se razumemo v romskem jeziku, a ne govorijo našega dialekt (drugačne besede imajo, veliko besed je izposojenih iz hrvaščine.) Tudi ne družimo se med sabo.

⁵ Močnik, prežganka, ajdova žganci, polenta v mleku, žganci, dušeno sladko zelje s krompirjem ...

»Romi že tradicionalno radi nabiramo gozdne sadeže, ki jih sami pojemo in tudi prodajamo. Radi nabiramo gobe, štorovke, borovnice in gozdne jagode ter kostanj. Tudi najmlajši radi nabirajo gozdne sadeže s svojimi starši.«

»Nekoč so Rominje rojevale doma, danes pa vse rojevajo v bolnišnicah. Še danes velja šega, da noseča žena ne sme kropiti mrliča, če pa je umrla kdo od ožje družine, mora imeti čez trebuh prevezan rdeč trak. Noseča ženska prav tako ne sme prečkati kabla ali cevi, ker naj bi to škodovalo nerojenemu otroku. Tudi ni dobro, da ženske prečkajo pot šoferjem avtomobilov. Veliko šeg in verovanj v zvezi z otrokovim rojstvom sicer opuščamo, a belokranjskim Romom je sveti krst zelo pomemben. Za ostale zakramente se otroci odločajo sami. Obred svetega krsta opravi župnik v cerkvi. Romi pa pripravijo slavje in obilno pojedino, na katero povabijo širšo družino in prijatelje. Zabava z živo glasbo in plesom pa poteka do jutranjih ur.

Za Rome predstavlja skupni zakon to, da sta se dekle in fant odločila živeti skupaj. Takoj ko začneta živeti skupaj, pravimo, da sta se oženila. Le redki posamezniki se poročijo na matičnem uradu. Romi v partnersko življenje vstopajo mladi. Nekoč so starešine odločali o skupnem zakonu in opravili poročni obred. Kot sem že omenila, pa danes v Beli krajini teh starešin nimamo več in je ta običaj povsem izginil. Romi se radi udeležujejo romanj in častijo devico Marijo in Jezusa. Belokranjski Romi hodijo na Žeželj, na Tri fare, Smuk, Brezje, Kamanje, Novo Štifo, Marijo Bistrice in v Medžugorje.

Na sveto noč naj romske ženske ne bi hodile po hišah. Za božič mora prag hiše prvi prestopiti moški, da ne bi nad hišo prišla nesreča.«

Druga informantka se zdi še veliko manj vpeta v romsko kulturno skupnost: »Živo ljudsko izročilo je v naši občini zaradi drugačnega načina življenja zamrlo. Redki smo, ki se spomnimo pravljic in posebnih dogodkov iz otroških dni.«

Glasbeno udejstvovanje

Druga informantka navaja, da je v govorni skupini glasbeno in plesno udejstvovanje močno prisotno: »... saj je znano, da so Romi glasbeniki in plesalci. Pri nas ni nič drugače. Velika večina glasbe je v balkanskih jezikih, medtem ko je romski jezik v glasbi prisoten zadnje čase, ko se zaradi tehnoloških možnosti veliko tekstov znanih pesmi prevaja v romščino.«

Prva informantka pravi, da je v opisani govorni skupini tudi nekaj glasbenikov: Srečko Brezar, Marina Brezar in Amando Brezar in Dašan Rozman. Pojejo v belokranjskem dialektu.

Med glasbeniki na Dolenjskem, ki pojejo tudi v belokranjski različici, je Miloš Rozman, medtem ko v dolenjski romščini pojejo Demir Demko, Duško Vidmar, Alen Vogrinec ...

»Zelo dobro poznamo romsko skupino Šukar, ki igra romske pesmi na tamburice. Znani romski skupini sta Langa in Del tuha (izgovarjava: déjl-túha). Romi radi vidimo njihove nastope na TV ali na kakšnem posnetku prek družbenih omrežij ali po drugih kanalih. Sprejememo tudi glasbo drugih jezikovnih skupin in se nam zdi zanimiva, kljub temu da jezika ne razumemo. Nismo pa ljubitelji njihove glasbe, zato predvsem poslušamo glasbo v belokranjski in dolenjski romščini, slovensko glasbo in balkansko muziko. Radi gledamo romske filme. Filma Šanghaj in Črna mačka, beli mačkon sta zelo zanimiva in priljubljena. Jaz pa sem gledala še naslednje filme: Cigani letijo v nebo, Epizoda v življenju zbiralca železa, Latcho Drom in Ciganska magija.

Romi poezije ne berejo, niti v svojem dialektu ne, saj jim je zelo težko brati v svojem jeziku. Sama nisem zasledila evropske romske poezije. Mogoče sem jo, pa sploh nisem vedela, da gre za romsko, ker nisem razumela jezika.«

Informantka 2: »Govorci moje jezikovne skupine druge dialekte in jezik evropske romske kulture vidijo kot tuj jezik, ki vsebuje kje kakšno staro romsko besedo, ki se je ohranila tudi v naši različici romščine.«

PREKMURSKI DIALEKT

Informant s strokovnim znanjem:

- Samira Horvat, romska pomočnica z izobrazbo diplomirane vzgojiteljice, na delovnem mestu 2. strokovna v 1. razredu in učiteljica v razširjenem programu (19. 12. 2022, 20. 12. 2022, 21. 12. 2022)
- Tajda Kokaš, pomočnica vzgojiteljice, zaposlena na delovnem mestu kot romska pomočnica (9. 1. 2023)

Uvod

Število govorcev

Gre za romsko različico, ki se uporablja v 11 občinah v Prekmurju: Beltinci, Cankova, Črenšovci (naselje Kamenci), Dobrovnik, Kuzma, Lendava, Murska Sobota (naselje Pušča), Puconci, Rogaševci, Tišina in Turnišče. Po oceni ene od informantk je skupna ocena govorcev prekmurskega dialekta v teh občinah približno 3000 oseb. Druga informantka navaja le število Romov v naselju Kamenci v občini Črenševci, kjer živi približno 20 Romov.

Socialno-ekonomski status govorcev

Izobrazba in ekonomski status Romov v Prekmurju se zelo razlikuje od naselja do naselja. V nekaterih romskih naseljih je veliko mladih s srednješolsko izobrazbo, medtem ko je v drugih naseljih večina mladih z osnovnošolsko izobrazbo. Ena od informantk navaja, da je v naselju Pušča veliko oseb izobraženih, s končano srednjo šolo in fakulteto. Posledično imajo tudi službo, medtem ko je v naselju Kamenci stanje slabše. Najmlajši večinoma dokončajo osnovnošolsko izobraževanje, veliko se jih vpiše v srednje poklicne šole, vendar ne dokončajo vsi. Srednja in starejša populacija je večinoma z nedokončano osnovnošolsko izobrazbo. Nekateri so zaključili osnovnošolsko izobraževanje na Ljudski univerzi v Murski Soboti.

V preteklosti so se Romi večinoma odločali za poklice, kot so šivilja, krojač, avtoklepar, avtomehanik, kuhar, natakar. Danes se mlajše generacije odločajo predvsem za poklic vzgojiteljice, trgovca, administratorja, ekonomskega tehnika, oblikovalca. Nekateri se vpisujejo tudi na splošne gimnazije in na tehniško šolo (medicinsko, kozmetično ali frizersko šolo).

Splošni podatki o prekmurski različici

Prekmurski Romi imenujejo svoj jezik *romani čhib* (romski jezik). Ena od informantk omenja, da ne obstaja (nad)regionalna različica dialekta, druga pa navaja, da je med naseljema Pušča in Kamenci opaziti, da se kljub majhni razdalji med naseljema uporabljata dve različici narečja. Običajno gre le za malce drugačno izgovorjavo, zato se ljudje še vedno zelo dobro sporazumevajo med sabo (npr. *djek* – *đek*, kar pomeni ena).

Funkcionalnost dialekta, raba po domenah ter pojavne oblike različice

Raba v družini

V ožji in širši družini se romski jezik uporablja vsakodnevno. V današnjem času še vedno prevladuje družina, v kateri sta oba starša Roma, in posledično je raba romskega jezika zelo redna. Razliko je opaziti v mešanih zakonih. Romski jezik je še vedno prisoten, kajti ostali člani družine se vsekakor pogovarjajo v romskem jeziku in otroci jezik tudi mimogrede slišijo, sčasoma si določene besede zapomnijo in jih ponovijo. Dejstvo pa ostaja, da se v mešanih družinah, kjer eden od staršev ni Rom, govori večinoma jezik osebe, od koder ta prihaja (npr. Hrvaška, BiH ipd.), istočasno pa se govori tudi prekmursko narečje večinskega naroda. Na šolah je tako moč opaziti, da veliko otrok govori hrvaško ali vsaj uporablja določene besede iz hrvaščine, ker je eden od staršev Hrvat.

Ena od naših informantk, ki ni romskega porekla, je povedala: »Jaz osebno sem se ga naučila v družini mojega moža. Vsakodnevno sem poslušala njihove pogovore in poskušala govoriti. Vedno so me popravili, če sem kdaj izrekla nepravilno besedo. Sama sem svojega otroka najprej učila slovenskega jezika, vendar mu nisem preprečevala, da bi poslušal tudi naše pogovore v romskem jeziku. Osebno z njim nikoli nisem govorila v romščini, ker sem želela, da najprej dobro obvlada slovenski jezik in šele nato romski, ker bo slovenski jezik zagotovo bolj rabil kot romščino. Vsekakor pa sem želela, da romščino razume, zato ga je vsakodnevno tudi poslušal v domačem okolju.«

Pri medgeneracijskem prenosu jezika informantke poudarjajo, da je zelo odvisno od okolja, v katerem osebe živijo. Romi, ki so izobraženi in zaposleni, veliko bolj cenijo, če se otrok uči slovenskega jezika, kar posledično pomeni, da romščino opuščajo. Manj izobraženi in nezaposleni, ki nimajo veliko stika z Neromi, so bolj nagnjeni k romskemu jeziku in prenosu romščine na mlade generacije. Informantke izpostavljajo, da je v vrtcu in tudi kasneje v šoli mogoče zelo dobro opaziti, kateri otroci so dobri govorci romskega jezika, saj govorijo popačeno prekmursko narečje, knjižni jezik pa jim je velik izziv. Določene pojme poznajo le v romščini, v slovenskem jeziku pa jim izraz sploh ni poznan.

Zdi se torej, da so govorci medgeneracijski prenos romskega jezika vezali na sočasni prenos slabšega izhodišča za svoje otroke.

Izobraževalne ustanove

Raba romskega jezika v šolah med časom pouka ter v komunikaciji s strokovnimi delavci je redka, čeprav romski otroci med sabo zelo radi uporabljajo romščino. Obe informantki sta potrdili, da z njima običajno komunicirajo v slovenskem jeziku, le redko kakšen posameznik rad pove kaj tudi v romskem jeziku, ker ve, da jezik razumeta. Kot je povedala informantka, ki je delala na več šolah v Prekmurju: »Nekateri se komunikacije v romščini vzdržijo, drugim pa spet ni mar, če je kdo od Neromov zraven. Opažam, da se vse pogosteje pojavljajo tudi taki, ki romskega jezika sploh ne želijo govoriti izven romskega naselja. Menim, da je to vzdržanost zaradi strahu pred izločitvijo iz družbe. Zaznavam tudi učence Rome, ki jezika kljub razumevanju ne uporabljajo. Večinoma gre za učence, ki ali izhajajo iz mešanega zakona ali pa živijo izven romskega naselja. Romski učenci med neromskimi sovrstniki govorijo v slovenskem jeziku, vendar avtomatsko preklaplajo v romščino, če govorijo z Romi. V mojem oddelku je občasno tudi po 5–6 romskih učencev. Ker vedo, da jih razumem in znam govoriti romsko, me pogosto ogovorijo tudi v romščini. Zelo so veseli, če jim odgovorim v romskem jeziku, in vidim, da so zelo ponosni, ker se z njimi tako pogovarjam. Ostali učenci s tem nimajo težav, jim pa je zelo zanimivo, da znam in razumem romski jezik.«

Romski jezik otroci večinoma govorijo tudi med dejavnostmi, ki se izvajajo v večnamenskem centru, le posamezniki tam govorijo le slovensko.

Okolje

Po mnenju obeh informantk je romski jezik v naseljih, na ulicah, med prijatelji in v družini vsekakor živ, ker se ljudje med seboj pogovarjajo v romskem jeziku. Srečanje se večinoma začne z vprašanjem: *Sar sal?* (Kako si?) ali *So hi nevipe?* (Kaj je novega?), ker pozdravov v romskem jeziku ni. Večinoma se Romi pozdravljajo v slovenskem jeziku z besedami zdravo, dober dan, ipd. Tudi ob slovesu ni točno določenih pozdravov, rečejo adijo, zbogom. Le nekateri starejši ljudje v romskem jeziku rečejo *Devleha*, kar pomeni zbogom.

V službah Romi zaradi komuniciranja z neromskimi sodelavci govorijo večinoma v slovenščini, med seboj pa komunicirajo v romščini. Tudi v različnih društvih in organizacijah komunikacija poteka predvsem v slovenskem jeziku (v primeru, da je v društvo vključenih več članov romskega porekla, se

ti med seboj pogovarjajo v romskem jeziku). Prijateljska druženja med Romi se tudi odvijajo v romskem jeziku. V tesnejšem krogu prijateljev se komunikacija prilagodi, če kakšen od prijateljev ne obvlada jezika, čeprav se včasih zgodi, da pogovor nehote preide v romščino. Našteto velja za Rome, ki vsakodnevno govorijo romski jezik in je ta tudi osnova njihove komunikacije.

Ena od informantk ugotavlja, da tudi sama opaža, da občasno tudi v službi pri pogovoru z mentorico, ki je Rominja, med pogovorom v slovenskem jeziku izreče kakšno romsko besedo, ko sta sami pa se pogovarjata v romščini.

Ko je prisotna oseba, ki romščine ne govori ali ne razume, Romi prevedejo temo pogovora po svojih zmožnostih. Prav tako so zelo veseli, če kdo, ki ni Rom, spregovori in se nauči kakšno besedo v njihovem jeziku. Vseeno pa se Romi s svojim jezikom ne želijo izpostavljati, ker se bojijo, da bodo izločeni ali obravnavani kot manjvredni.

Govorjeni jezik

Neformalna komunikacija

Običajni pogovor med dvema osebama, ki sta rojena govorca romščine, v neformalni situaciji poteka večinoma v romščini, ker je to njihov materni jezik, a predvsem mlajši govorijo tudi v slovenskem jeziku. Jezikovnega preklapljanja niso pogosta, razen v primerih, če se govorci določene besede ne spomnijo ali je beseda enaka kot v romščini. Preklopi so pogosti tudi pri opisovanju situacij, ki so se dogajale v slovenskem jeziku (npr. pripoveduje drugemu, kaj se mu je pripetilo z Neromom na primer na banki, pošti, CSD-ju ali na šoli in začne razlagati dobessedni pogovor v slovenskem jeziku). Takrat pogovor avtomatsko teče in so preklopi pogosti.

Formalna komunikacija

Ko gre za formalno situacijo, na primer intervju, pogovor poteka v večini v slovenščini, razen če je določeno, da je treba govoriti romščino. Med dvema rojenima govorcema, tudi v primeru intervjuvanja, pa prihaja do pogovora v romskem jeziku. Ena od informantk nam je povedala: »Ko sem sama dajala intervju osebi, ki je romskega porekla, sem se z njo pogovarjala v romskem jeziku in nato med snemanjem preklpila v slovenščino.«

Npr. na seji društva se uporabljata oba jezika. Uradni del poteka v slovenskem jeziku, vendar se vsi vmesni pogovori odvijajo v romščini (seveda med isto govorečimi, saj so lahko prisotni tudi posamezniki, ki govorijo drug dialekt). Med pogovorom v romščini je mogoče slišati tudi kakšen izraz v slovenskem jeziku, ker ga v romščini ni (npr. določene besede kot zapisnik, seja, društvo ipd. ali besede za nagovor, pohvalo, opravičilo). Taka srečanja so običajno polna preklapljanja med jeziki (slovenščino in romščino, pa tudi hrvaščina je lahko prisotna).

Romi starejše ljudi vikajo in jim tako izkazujejo spoštovanje. V romskem jeziku zelo težko najdemo besede, ko želimo nekoga nagovoriti ali pohvaliti, zato se velikokrat uporabijo slovensko besede in se potem pogovor nadaljuje v romskem jeziku.

V današnjem času starešine po naseljih več niso aktualne. Vsako naselje ima svojega svetnika, ki je predstavnik romskega naselja, a ni nujno, da ga vaščani spoštujejo. Spoštovanje je odvisno od vsakega posameznika. Informantka navaja, da je »v romskem naselju Kamenci res bil poglavar, ki so ga spoštovali in cenili, pa vendar ni bilo obvezno, da bi ga morali drugače ogovarjati, imenovati ali ceniti kot koga drugega. Sama beseda poglavar je posledica imenovanja za svetnika, kar je g. Ludvik v Kamencih dolga leta bil, zato Romi v romščini nekemu, ki je nad njimi, v tem primeru svetnik, rečejo *poglavauri*, kar pomeni vodja ipd.«

Pisna oblika jezika

Gradiva v romskem jeziku si je možno izposojati v Pokrajinski knjižnici Murska Sobota in tudi v šolskih knjižnicah. Na Zvezi Romov Slovenije se nahaja tudi izposojevalnica, ki je zelo dobro založena z vsem gradivom o in v romskem jeziku. Veliko knjig je nastalo tekom različnih projektov. Prav tako so v romskem jeziku aktualni romski časopisi, na primer *Romano Them*, ki ga izdaja Zveza Romov Slovenije. Vabila so vedno v slovenskem jeziku. Ena od informantk pravi, da je na šolah mogoče najti kakšno romsko glasilo z zapisom v romskem jeziku. Druga informantka pa pravi, da še ni zasledila ali dobila vabila v romščini, tudi v primeru, da gre za romsko konferenco ali kak drug dogodek, ki zadeva romske tematike. V digitalnem okolju obstajajo posnete pravljice, ki so prevedene v romski jezik in se jih prav tako lahko dobi pri Zvezi Romov Slovenije. Zelo aktualna je televizijska romska oddaja *So vakeres* in pa romski radio, ki ju lahko spremljamo na nacionalni televiziji in radiu.

Normirane oblike

Romani čhib (romski jezik), prekmursko različico, najdemo v slovnica, slovarjih in manjših slovarčkih, ki so delo Jožeka Horvata - Muca: npr. Romsko slovenski slovar, Standardizacija romskega jezika, Zgodovina romske književnosti, Učni pripomoček romskega jezika, zgodovine in kulture, Zbirka romskih besed – romane alava, Pravopis romskega jezika, Romski abecednik, Sintaksa romskega jezika, Romski mini slovar, Slovnično izrazoslovje romskega jezika. V zadnjem obdobju pa je glede izdaje normiranih oblik prekmurske romščine aktivna tudi Samanta Baranja: Slovnica prekmurske romščine - Amari čhib, Učim se romsko.

Zapis jezika

V pisnem romskem jeziku je zapis besed stalen, vendar Romi sami zelo malo uporabljajo pisno obliko in tudi ko jo uporabljajo, običajno pišejo besede tako, kot jih izgovarjajo, saj jih nihče ni učil pravopisa. Od naselja do naselja se torej govor in zapis besed razlikuje, čeprav obstaja pravopis za romski jezik - *romani čhib* v normiranih slovnica. Primer: beseda »sneg« je v romskem jeziku *DJIV*, če upoštevamo pravopis za *romani čhib*, po naseljih pa najdemo oblike kot: *ĐIF*, *DŽIF*. Podobno števila, npr. »ena«, je v romščini *DJEK*, v različnih naseljih pa tudi *ĐEK*, *DŽEK*, *JEK*. Obstaja pa še veliko drugih besed, ki jih Romi izgovarjajo in tudi zapišejo drugače, kot je to zapisano v romskih slovarjih.

Slišnost različice

Informantki navajata vseprisotnost govorne različice – *romani čhib* (romski jezik) slišimo pogosto in vsepovsod v Prekmurju. Zelo je prisoten v vseh enajstih občinah, kjer živijo Romi. Vsak dan se ga lahko sliši v trgovini, banki, pošti, pekarni, gostilni, na ulicah, v šoli, na CSD-ju, v zdravstvenem domu, bolnišnici, lekarni, na sejmih, koncertih, upravni enoti, sodišču, parku, kopališču, pokopališču, na RTV SLO ... Preprosto povedano, vsepovsod, kajti Romi se gibljejo vsepovsod.

Vidnost različice

Po drugi strani je vidnost romskega jezika veliko slabša, saj zapis tudi sami Romi redkeje uporabljajo. Vseeno najdemo zapise v romskem jeziku v različnih romskih knjigah, v slovarjih, na kakšnem panoju (vrtec, šola), vabilu, voščilu, na RTV SLO v romski oddaji *So vakeres*, na prireditvah ob dnevu Romov. Romi redko berejo romski časopis, ki ga izdaja Zveza Romov Slovenije, prav tako knjige in prevedeno gradivo (pravljice), slednje se ne berejo niti med Romi niti med Neromi. V šolah se le ob redkih priložnostih (npr. dnevi dejavnosti na temo drugačnosti ali pa ob svetovnem dnevu Romov) poslužujejo gradiva v romskem jeziku.

Ocena stopnje dvojezičnosti

Mlajši otroci (0–6 let): nedorečeno, odvisno od družinske situacije

V romskih naseljih so večinoma bolj izpostavljeni romskemu jeziku kot slovenskemu. Starši in stari starši z njimi začnejo komunicirati v romščini in še le pozneje, po vstopu v vrtec ali šolo, se posvečajo

slovenskemu jeziku. Le redki najprej začnejo z otrokom govoriti v slovenščini in to so večinoma otroci iz mešanih družin.

Druga informantka opaža, da otroci pri tej starosti govorijo redko v romskem jeziku. Najdemo posameznike, ki govorijo redno romsko, večinoma pa le določene besede ali povedi, drugače se pa izražajo v slovenskem jeziku. To ne pomeni, da otroci ne bi znali romskega jezika, ampak so nekako naučeni, da se v vrtcu pogovarjajo slovensko.

Starejši otroci (6–15 let): dvojezični, po večini z boljšim znanjem slovenščine

Po vstopu v šolo so izpostavljeni slovenskemu jeziku, zato so posledično dvojezični, vendar kljub temu še vedno velika večina ne razume vseh pojmov v slovenskem jeziku, medtem ko imajo v romskem boljšo predstavo in si lažje razlagajo pojme. Druga informantka izpostavlja, da je pri svojem delu velikokrat imela priložnost videti, da otrok ne razume pojma v slovenskem jeziku, ko pa mu ga je razlagala v romščini, je takoj vedel, za kaj gre in kaj želi od njega. Naletimo pa tudi na posameznike, ki sploh ne govorijo romsko.

Mladostniki (15–25): po večini dvojezični, mlajši z boljšim znanjem slovenščine, starejši z boljšim znanjem romščine

Mladostniki so po končani osnovni šoli dvojezični, vendar z boljšim znanjem slovenskega jezika, ker takrat večinoma začnejo opuščati romščino in vse več govorijo in komunicirajo tako ustno kot pisno v slovenskem jeziku. Pišejo SMS-e, brskajo po spletu, družijo se z Neromi in romščina je namenjena le komunikaciji v krogu družine.

Odrasli (25–55 let): uravnoteženo dvojezični

Odrasli enako obvladajo romski in slovenski jezik, predvsem zaposleni. Govorno so zagotovo bolj nagnjeni k romščini, ker jo govorijo s prijatelji, znanci, v družini, tudi z otroki. Slovenščino uporabljajo le, ko morajo, vendar so vajeni avtomatskega preklapljanja med jezicoma in vedo, kako se pravilno zapiše tudi besede v romskem jeziku.

Starejši (od 55 let naprej): dvojezični, a z boljšim znanjem romščine

Starejši so prav tako dvojezični, se med seboj sporazumevajo v romščini in so večinoma aktivni govorniki romščine, zato jo tudi bolj obvladajo in se lažje izražajo v romskem kot v slovenskem jeziku.

Kontaktna lingvistika

Besedno izposojanje iz slovenščine

Besedno izposojanje iz slovenščine v romskem jeziku je dokaj pogosto, ker se je veliko besed v romščini izgubilo in so jih nadomestile slovenske besede. Pozdravi so takšen primer. V romščini posebnih pozdravov ni, zato uporabljajo slovenske pozdrave (zdravo, dober dan, dobro jutro, dober večer, adijo, zbogom ipd.). Prav tako uporabljajo vljudnostne izraze v slovenščini: hvala, prosim, dober tek, oprost.

V jezik so vnesene tudi kulturne izposojenke oz. besede za izražanje pojmov in dejanj, ki v romščini ne obstajajo. Veliko več je samostalnikov kot glagolov, ki so jih Romi v Prekmurju prilagodili romščini, na primer računalnik, telefon, parket, beton, vreme, gume ipd. Obstaja tudi nekaj glagolov, ki so jih Romi prilagodili romščini, npr. zidati (*te zidinel*), okrasiti (*te okrasinel*), betonirati (*te betonejrinel*) in še kateri. Kar je pomembno, je to, da samostalnikom večinoma ne spreminjajo osnove besede, ko govorijo v ednini, uporabljajo jih prav tako, kot se uporabljajo v slovenskem jeziku, medtem ko v množini že dobijo končnico iz romskega jezika, torej guma – *gumdja*, telefon – *telefonidja*, parket – *parketidja*, računalnik – *računalnikidja* ipd. Veliko besed je tudi enakih in je samo naglas drugačen (npr. banana – *banauna*, solata – *šajauta*).

Preklapljanje med romščino in slovenščino

Preklapljanje med romskim in slovenskim jezikom se zgodi takrat, ko govorci ne najdejo določene besede v romščini, bodisi da beseda ne obstaja oz. je enaka kot v slovenščini, bodisi da se je v tistem trenutku ne spomnijo. Pri spontanih preklapljanjih gre vedno tudi za neke vrste prilagajanje sogovorniku: na primer, ko nekdo spregovori romsko ali slovensko, se druga oseba avtomatsko odzove in prilagodi sogovorniku. V večjem krogu ljudi, kjer so večinoma Neromi, se govori jezik večine, v ožjem pa zagotovo romski jezik. Ena od informantk navaja primer: »Ko sem npr. bila na eni izmed konferenc, kjer so bili prisotni Romi in Neromi, smo se pogovarjali v slovenskem jeziku. Ko pa se je krog zožil in je bilo več Romov, smo začeli govoriti v romskem jeziku. Prav tako se dva romska govorca med seboj pogovarjata v romskem jeziku, ko sta bolj odmaknjena od večje skupine. Pa ne zato, da jih drugi ne bi razumeli, ampak se zgodi spontano in naravno, brez dogovorov o tem, kako naj bi se pogovarjala.«

Problemi v komunikaciji med Romi v Prekmurju (med seboj) in z drugimi Romi

Govorci med seboj v večji meri nimajo težav, saj je dialekt na območju enak za vse in ga tudi vsi dobro poznajo in razumejo. Izpostavijo, da je način komunikacije malce drugačen: »Romi so pri komunikaciji zelo glasni, njihov način govora je redkokdaj tih in neopazen in tisti, ki jih ne razumejo, večinoma mislijo, da se med seboj kregajo. V romskih naseljih je mogoče slišati pogovore ljudi na drugem koncu ulice, ker so tako glasni, čeprav se ne kregajo, ampak se samo preprosto pogovarjajo. V neformalnih druženjih, v krogu družine in prijateljev, radi govorijo drug čez drugega in se medsebojno prepogosto ne poslušajo. Zaradi tega pogosto prihaja tudi do šumov v komunikaciji in posledično sporov, ker želijo imeti glavno besedo, drugemu pa tega sami ne omogočijo.«

Pri komunikaciji z Romi iz drugih predelov Slovenije je komunikacijska prepreka: »Z Romi iz drugih koncev Slovenije, ki govorijo drug dialekt, je sporazumevanje težko. Nekateri izrazi in besede se zelo razlikujejo, zato je potrebno pozorno medsebojno poslušanje in strpna komunikacija. Koreni besed so pogosto enaki, vendar imajo drugačne končnice in naglas. Tudi nekatere besede so drugačne, vendar je običajno iz konteksta mogoče razbrati, o čem teče pogovor. Ko se Romi pogovarjajo v ustanovah, kot so zdravstvo, policija, sodišče ipd., govorijo v prekmurskem narečju, redko v knjižni slovenščini.«

Pri komuniciranju v zborni slovenščini »je problem pravilno izražanje in sklanjanje. V romskem jeziku se besede sklanjajo drugače, zato si nekateri govorci (napačno) prevedejo besedo v slovenščino. Veliko težav imajo tudi z dvojino in z razumevanjem strokovnega jezika. Večinoma razumejo preprosto govorico okolja, v katerem živijo, le redki pa obvladajo tudi knjižno slovenščino in bolj strokovne izraze.«

Usvajanje jezika in šola po mnenju informantk

Otroci osvojijo jezik s tem, ko ga v romski skupnosti najprej slišijo. V primarni družini se vsi z otrokom najprej pogovarjajo v romščini. Ko se otrok začne odzivati in sporazumevati, se začne tudi vnašanje slovenskega jezika. Stari starši večinoma z otrokom govorijo v romščini, le redki se poslužujejo slovenščine. Otroci iz romske skupnosti nenehno poslušajo oba jezika, tako romski kot tudi slovenski jezik (narečje). Mladi starši pa si predvsem želijo, da otrok dobro razume slovensko, ker se zavedajo, da ga bo v življenju potreboval zelo kmalu (ob obiska vrtca in šole), zaradi tega so nekateri otroci že od rojstva deležni slovenskega jezika, ker se starši z njimi pogovarjajo v slovenščini.

Starši, ki dokaj dobro obvladajo slovenski jezik, to prenesejo tudi na otroka. Učijo ga pravilnega izražanja in ga popravljajo, če kaj izreče narobe. Otroci gledajo televizijo (risanke, kasneje filmi), zato tudi prek tega medija spoznavajo slovenski jezik. Vendar večina staršev tudi sama ne zna dobro slovenskega knjižnega jezika, zato imajo otroci pogosto težave z govornim izražanjem v slovenskem jeziku. Še težje je seveda tistim otrokom, s katerimi se že od vsega začetka starši pogovarjajo le romsko. Ko začnejo obiskovati vrtec, je njihovo sporazumevanje z drugimi otroki in strokovnimi delavkami zelo

oteženo, saj ne razumejo besed, še posebej pa imajo težave pri govorjenju in tvorbi povedi. Po mnenju informantk je velika težava vseh otrok prekmursko narečje, ker tudi otroci, ki doma govorijo slovensko, ne govorijo v knjižni slovenščini ampak v prekmurščini, zato imajo velike težave pri razumevanju določenih slovenskih knjižnih besed in izrazov. Včasih enostavno ne razumejo besede v slovenščini, zato morajo pomočnice povedati besedo 'po domače' oziroma v prekmurščini. Težave so tudi pri komuniciranju, branju oziroma razumevanju prebranega besedila, izražanju in pomanjkljivem besednem zakladu. Kot rečeno, je tvorjenje stavkov pri večini zelo velik problem.

Očitna je razlika med otroki, ki so vrtec obiskovali redno, in tistimi, ki so ga obiskovali neredno ali sploh ne. Razlike so na različnih področjih, najbolj očitna pa je pri jeziku in komunikaciji. Ena od informantk razlaga, da »v naselju Kamenci, od koder prihajajo otroci, ki obiskujejo naš vrtec in OŠ, zaenkrat otroci kar redno obiskujejo vrtec, večinoma že od 3. leta starosti naprej. Se pa najdejo redki posamezniki, ki otrok ne vpišejo v vrtec ali pa jih vpišejo šele zadnje leto pred šolo. Nekateri otroci pa so v vrtec vpisani, a pridejo le občasno.« Druga informantka ocenjuje, da je delež vpisanih veliko večji od nevpisanih. Le redki so primeri, da otrok vrtca sploh ni obiskoval in to so večinoma otroci iz zelo slabo urejenih romskih naselij.«

Otroci, ki obiskujejo vrtec, so bolj socializirani, družabni, zgovorni in navajeni na rutino. Medtem ko so otroci, ki vrtca ne obiskujejo, pogosto zadržani do sovrstnikov, imajo več vedenjskih težav (izpadi jeze, nespoštljivosti, žalosti, neupoštevanje navodil ipd.), težko se vključujejo v skupinsko delo in igro, imajo težave z razumevanjem navodil ipd.

Ena od informantk je povedala, da pri delu z otroki v šoli opaža tudi, da romski jezik med neromskimi sovrstniki večinoma ni zaželen. Ko se romski učenci pogovarjajo v romščini, se neromski umaknejo in z njimi ne želijo imeti opravka: »Predvidevam, da je to zaradi načina govora in nepoznavanja tega jezika. Preprosto ne razumejo in jim ni prijetno, ko slišijo romske učence govoriti v romščini. Redko kdaj se zgodi, da bi kdo izmed neromskih pokazal posebno zanimanje za ta jezik. Ker sem zelo dobra govorka romščine, se zgodi, da z romskimi učenci v romščini spregovorim tudi pred neromskimi učenci. Takrat pogosto obmolknejo in me potem sprašujejo, kako to da znam romski jezik, če sem Rominja, kje sem se ga naučila, kako sem se ga lahko naučila, ker je tako težko izgovarjati romske besede ipd. Romski jezik jim poskušam predstaviti kot jezik, ki se ga lahko vsak nauči, če si le želi. Velikokrat izpostavim, da je to prav tako jezik, sporazumevalno sredstvo Romov in da imajo pravico, da ga govorijo. Učencem poskušam razložiti, da je na svetu veliko različnosti in veliko jezikov, ki jih v življenju nikoli ne bomo znali. Vendar pa je dobro, da znamo čim več različnih. Povem jim, da je romščina eden izmed jezikov, ki se ga le redko kdo nauči, če ni romskega porekla. Prav tako pogosto izpostavim, da Romi živijo med nami, da so del naše družbe in da bi bilo prav, da se ga naučimo, prav tako kot se učimo drugih jezikov.«

Otroci iz mešanih zakonov

Večina otrok iz mešanih zakonov ne govori romsko ali govorijo zelo malo, vendar je to zelo odvisno od posameznika oz. družine. Po oceni informantke je v Prekmurju nasploh okrog 35-40 % mešanih zakonov. Delež mešanih zakonov se razlikuje od naselja do naselja, posledično lahko naletimo na različne situacije:

- Otroci iz mešanih zakonov (Rom in Nerom, oba iz Prekmurja) se vzporedno učijo tako romskega jezika kot slovenskega jezika oz. prekmurskega narečja. Otroci, ki so iz takšnih mešanih zakonov, bolje obvladajo jezik okolja, torej zelo dobro znajo prekmursko narečje in nimajo večjih težav pri usvajanju knjižne slovenščine. Njihov govor je bolj tekoč in imajo bolj razvit besedni zaklad. Otrok razume oba jezika, vendar večinoma govori narečje večinskega naroda (prekmurščino). Informantka razlaga, da je na Pušči, od koder sama prihaja in prav tako živi v mešanem zakonu, takšna situacija prevladujoča: »Na Pušči v redko kateri družini ni bilo mešanega zakona. Moj tast,

ki je star 68 let, je otrok iz mešanega zakona (njegova mati je bila Nerominja iz bližnje okolice). Njegov sin, moj mož, in jaz sva prav tako odraščala v mešanem zakonu. Sama prihajam iz Bosne, vendar sem se šolala in odraščala v Sloveniji, zato sem svojega otroka najprej učila slovenščine. Romski jezik je usvojil s poslušanjem babice, dedka, tete, očeta in ljudi iz okolice. Romščino sicer razume popolnoma, vendar ni dober govorec. Podobno so ostali otroci iz takšnih mešanih zakonov veliko slabši govorniki romskega jezika od otrok, kjer je romščina jezik obeh staršev.«

- Otroci iz mešanih zakonov (Rom iz Prekmurja in Rom/Nerom iz druge države) govorijo doma oba romska jezika ali romski in jezik druge države. Npr.: če je mati s Hrvaške oz. je hrvaška Rominja, bo s svojim otrokom govorila tako njen romski dialekt kot tudi hrvaščino, ki je bil jezik njenega okolja. Otroci iz teh zakonov so v šoli večinoma zelo zmedeni, ko se v prvem razredu začnejo učiti še knjižno slovenščino. »Velikokrat opažam, da me ti učenci ne razumejo prav dobro in tudi velikokrat povedo kakšno besedo v hrvaškem jeziku. V njihovih glavicah je zmeda in ne vedo več, kateri jezik naj bi govorili oz. kaj od njih pričakuje učitelj. To so pogoste težave v mešanih zakonih med Romi, ki ne govorijo enake romščine in pri katerih se razlikujeta tudi jezika večinskega naroda. Pri nekaterih otrocih, ki imajo oba starša Roma, opažam, da večkrat želijo kaj povedati v slovenščini, pa ne znajo izbrati pravih besed, se ne znajo pravilno izraziti.«

Stik z drugimi jeziki

Otroci se v današnjem svetu veliko srečujejo s tujimi jeziki (izvzemši prisotnost tujih jezikov zaradi mešanih zakonov). Z angleščino se srečujejo v šoli, obenem pa jo spoznavajo in se je učijo iz medijev – največ prek TV, posnetkov na YouTube, video igrice. Še posebej otroci, ki prihajajo iz bolj premožnih družin, so boljše informirani in veliko boljše obvladajo tudi angleščino, ker večji del prostega časa preživijo za računalnikom. Veliko jih tudi že gleda pretočne vsebine na Netflixu. Mlajši veliko gledajo risanke in oponašajo govorico lutk ali likov iz risank. Naša informantka osebno opaža, da je kar nekaj romskih otrok, ki so se angleščine zelo dobro naučili prek računalnika in so imeli posledično v šoli tudi boljše oceno iz angleščine ali nemščine kot iz slovenščine. Romi so nasploh oboževalci balkanske glasbe, zato se v romskih družinah pogosto gledajo in poslušajo tudi hrvaški in balkanski glasbeni programi.

Opuščanje dialekta

Zadnje čase se opaža opuščanje romskega dialekta, predvsem v mešanih zakonih, v katerih je v družini en starš Nerom. V takih družinah se romski jezik uporablja manj ali se sploh ne uporablja, ker mlade romske družine svoje otroke zelo spodbujajo in podpirajo pri učenju slovenskega jezika. Zavedajo se, da so sami imeli veliko težav v času šolanja prav zaradi nezadostnega znanja slovenščine. Kljub temu starši otroke težko učijo pravilne slovenščine, ker je tudi sami ne obvladajo. Starši pogosto izrazijo željo, naj njihovi otroci v šoli ne govorijo romsko, da ne bi bili zaradi jezika diskriminirani in izločeni iz družbe. Zelo si želijo, da bi bili njihovi otroci sprejeti s strani sovrstnikov, zato ne želijo, da se izpostavljajo z romščino. Nekaterim pa to ni nikakršen problem. Svoje otroke podpirajo pri govoru romskega jezika in izražajo željo, da bi se ga učili.

Dialekt moj materni jezik

Vrednotenje dialekta se razlikuje od posameznika do posameznika. Dejstvo pa je, da zelo veliko staršev v današnjem času z otroki že od rojstva govori slovensko, kar sicer ne pomeni, da ti otroci ne poznajo romskega jezika. Ena od informantk nam pove, da tudi sama s svojima otrokoma govori že od vsega začetka slovensko, ker ima partnerja, ki ni romskega porekla. Tako se lažje sporazumevajo, ko so vsi skupaj. Ona pa se s starši, sestro in prijatelji pogovarja romsko in otroka to neposredno slišita, zato jima romski jezik ni neznan in tudi če ga ne uporabljata s starši, ga bosta čez čas znala in razumela.

Po besedah informantk vse bolj asimilirani Romi v Prekmurju opuščajo svoj materni jezik in se bolj povečajo slovenskemu jeziku in učenju drugih jezikov. Predvsem mlade družine si zelo prizadevajo, da njihovi otroci najprej dobro obvladajo slovenski jezik in šele nato romščino. Velike vrednosti romskemu dialektu ne pripisujejo. Zanje ni tako pomembna kot znanje jezika okolice. Po drugi strani pa starejša populacija in tisti, ki niso do te mere jezikovno asimilirani, veliko bolj cenijo romski jezik, a se zapirajo in izolirajo v romskem okolju. Zanje je romščina na prvem mestu, saj sami ne obvladajo dobro jezika okolja. Starejši ljudje si želijo, da bi se romski jezik ohranil, zato ga veliko bolj cenijo in mladim vcepljajo pomembnost maternega jezika. Kot nam razlaga ena od informantk: »Moje mnenje je, da je ohranjanje maternega jezika zelo pomembno. V tem primeru je romski jezik pomembno ohranjati in ga negovati, kajti drugače bo popolnoma izginil. Dobro je, da imajo tudi naslednje romske generacije jezikovno zapuščino in identiteto. Otroci bi se morali vzporedno učiti tako maternega kot tudi jezika okolja, v katerem živijo. Prav tako je zelo dobro učenje drugih tujih jezikov, predvsem angleščine in nemščine, ki sta jezika, s katerimi lahko komuniciramo vsepovsod.«

»Pri govoru v svojem dialektu Romi nimajo težav, ker ga govorijo že od rojstva, saj je to njihov materni jezik, s katerim so vsakodnevno v stiku. Otroci iz mešanih zakonov imajo več težav, ker se dogaja, da mešajo jezike in imajo težave, če romskega jezika niso govorili že kot otroci. Nekateri mladostniki imajo težave in morajo razmišljati, katere besede uporabiti za določeno poimenovanje, večina pa nima težav in z lahkoto preklopijo iz enega jezika v drugega.«

»Svojega dialekta Romi ne morejo uporabiti zaradi sogovorca, ki govori drugačen jezik. Takrat se morajo prilagoditi že zaradi spoštovanja in govoriti v jeziku sogovorca, ker njihovega dialekta ne razume nihče razen njih samih. Zaradi sramu pa Romi, ki prikrivajo svoje poreklo, ne uporabljajo svojega dialekta in se ne želijo izpostaviti kot Romi. Romi, ki govorijo v drugačnem dialektu, se tudi težko sporazumejo. Romi iz Slovenije se bodo med sabo pogovarjali v slovenščini, z Romi iz Turčije, Bolgarije ali katere druge države pa bodo poskušali najti jezik, v katerem bi se lahko sporazumeli.«

Za besedno zvezno 'materni jezik' sta informantki povedali, da je to jezik, ki takoj pride na misel, jezik, ki sta se ga najprej naučili, s katerim sta odraščali in ki »predstavlja osebno identiteto, poreklo, korenine, od koder izviram.« Ena od informantk pove, da zanjo romski jezik ni njen materni jezik, ampak jezik moža, zagotovo pa lahko potrdi, da tudi on tako gleda na svoj materni jezik: »Pogosto pove, da se svojega jezika ne sramuje in ga bo govoril, dokler bo živ. Prav tako v javnosti nima težav z rabo romščine, vendar se vedno prilagodi večini. Svoj materni jezik spoštuje, *romani čhib* – romski jezik ima za svoj materni jezik.«

Romani čhib (romski jezik, ki ga govorijo Romi). »V primeru Romov iz Prekmurja je skupina, ki govori ta jezik, sestavljena iz Romov, ki živijo v enajstih občinah v Prekmurju. Veliko Romov je tudi po celem svetu in romski jezik je mogoče zaslediti na vsaki celini tega sveta. Čeprav govorijo drugačne dialekte, se pa vseeno vsaj delno sporazumejo, če se dovolj dobro poglobijo v pogovor, kajti koreni romskih besed so enaki.« Druga informantka pa meni, da »meje za ta dialekt (prekmurski romski jezik) ni, saj se jezik širi vedno naprej, iz roda v rod, in tudi če ga nekateri otroci ali starejši uporabljajo manj, nikoli ne bo izumrl.«

»Dialekt tako ni znak klana, ampak je dialekt, ki se je razvil zaradi okolja, v katerem ti Romi živijo. Romi so v svoj jezik prevzeli veliko besed okolice in jih prilagodili načinu svojega govora. Cenzura v govoru s pripadniki drugih naselij ali družin ne obstaja. Ne glede na naselje ali družino vsi govorijo isti dialekt. Razlika, ki jo mogoče opaziti v dialektu Prekmurskih Romov, je le izgovorjava črke v besedi, kar pa ne spremeni niti pomena niti naglasa besede. Na primer, ponekod številu ena rečejo *djek*, ponekod *gjek*, drugod pa spet *đek*, *džek*, vendar vsi razumejo, da je to število ena.«

Ljudsko izročilo

»Poroka, rojstvo otroka in krst so dogodki, ki se pri Romih slavijo tudi do zadnjega centa. Pri tem Romi ne skoparijo, vedno želijo izstopati in dokazati, da je to pomembnejše kot ves denar tega sveta. Pri Romih v Prekmurju lahko zasledimo, da na porokah ženin in nevesta do polnoči ne smeta stran od mize, če pa že gresta, potem vedno v spremstvu. Prav tako iz roda v rod prenašajo izročilo glede noseče ženske, ki mora v svoji nosečnosti dobiti za jest vse, kar si zaželi, drugače verjamejo, da se bo to poznalo na otroku, da bo imel znamenje ipd. Zato se nosečnici ponudi vse, če je prisotna ali če gre le mimo vas. Po rojstvu otroka v romski družini boste na levem zapestju otroka opazili rdečo nit, ki otroka ščiti pred uroki. Prav tako otroka ne smete predolgo občudovati, ker mu lahko škodite, ga uročite ipd. Prav tako zelo pazijo, da otroku kdo ne vzame moči in da otrok ne zbolí, zato otroka ne sme kopati ali biti pri tem prisoten kdorkoli, saj verjamejo, da je dovolj, da oseba pomoči le prst v vodo, v kateri se je otroka kopalo, in mu tako odvzame spanec in prinese moč sebi, da postane bolj močna in čila kot otrok. Prav tako zelo pazijo, ko otroka obiskujejo drugi ljudje, da se ne dotikajo njegove postelje in njegovih stvari, ker mu prav tako odvzamejo moč in otrok hitro zbolí, dobi vročino in je nespečen. Ko ima ženska menstruacijo, ne sme pogledati novorojenčka, ker bo otrok dobil temenco. Ko ima otrok temenco, verjamejo, da ga je pogledala in občudovala taka ženska.«

Navedbe informantk lahko delno pojasnijo zaščitniško vlogo staršev in starih staršev do romskih otrok.

Glasbeno udejstvovanje

»Glasbenega udejstvovanja med Romi v Prekmurju je zelo veliko. V preteklosti so bile tudi v okviru društev aktivne gledališke skupine, ki so izvajale tudi dramske predstave v romskem in slovenskem jeziku. Trenutno je na področju kulture romščina bolj prisotna oziroma aktivna predvsem na glasbenem področju. Glasba je zelo živa in zadnje čase zelo aktualna. Prekmurski Romi pojejo v svojem dialektu romščine in so zelo aktualni. Prav tako pojejo v drugih jezikih, kot so slovenščina, hrvaščina, angleščina. Na glasbenem področju so zelo močni in veliko Romov se tudi amatersko ukvarja z glasbo.« Ena od informantk poroča, da imajo tudi dva profesorja glasbe, ki poučujeta na glasbenih šolah. Eden izmed njih deluje tudi v policijskem orkestru in je zelo priljubljen in znan glasbenik, ki je poročen z glasbenico Nerominjo.

»Romski jezik Romov po Evropi spoštujejo in zelo radi gledajo romske filme, v katerih govorijo drugačno različico romščine. Prav tako radi poslušajo romsko glasbo z Balkana, Turčije, Romunije, Bolgarije ipd. Kar se tiče poezije, pa je drugače. Niso toliko informirani in jih tudi ne zanima preveč. Romi živijo brez pisnega izročila, ne zmenijo se veliko za napisano v romščini, ker se pisane romščine nikoli niso učili in je vrednotili kot nekaj pomembnega.«

Analiza obstoječih merskih elementov

Za pripravo instrumentarija za ocenjevanje romskega jezika je bil opravljen pregled obstoječih mednarodnih jezikovnih testov. Poudarek je bil na testih za ocenjevanje jezikovnega znanja dvojezičnih ali večjezičnih otrok, ki obiskujejo vrtec, predšolske razrede ali prve razrede osnovnih šol. Nadalje je bil opravljen pregled literature o testiranju romskega jezika. Preverjanje znanja romskega jezika ima običajno le informativen namen in se uporablja predvsem za oblikovanje izobraževalnih smernic in politik oziroma za pripravo statističnih podatkov o izobraževanju.

Za ocenjevanje romskega jezika je bil evidentiran le test bolgarskega raziskovalca Kyuchukova in drugih (2017). Zaradi narave romskega jezika, njegove nenapisane oblike in glede na nizko testiranih starost otrok (3–6 let, glej tabelo 1) je bilo mogoče upoštevati le ustno jezikovno preverjanje otrok. Kyuchukov je postopek jezikovnega testiranja opisal v nekaj korakih. Po obvestitvi staršev in pridobitvi pisnega

dovoljenja za preverjanje otrokovih spretnosti v romskem jeziku sta eden od raziskovalcev in romski pedagoški pomočnik iz vrtca ali šole izvedla preverjanje. Celotno ocenjevanje je potekalo v ločeni sobi, govorilo pa se je samo lokalno romsko narečje. Romski pomočnik, ki ga je otrok poznal, je otroku kazal pisane slike in mu postavljala pripravljena vprašanja. Otrokovi odgovori so bili zapisani in zabeleženi v protokolih za poznejše kodiranje in statistično analizo.

Kyuchukovi ocenjevalni testi (2009, 2017) so temeljili na splošni raziskovalni literaturi s področja psihologije o usvajanju jezika, kot sta *The Wug Test* (Gleason 1958) ali *Theory of Mind* (Premack in Woodruff 1978). Cilj je bil opazovati otrokove spretnosti pri tvorjenju jezika in tako razumeti jezikovne procese (kot so odgovarjanje na vprašanja z vprašalnicami wh-, ponavljanje stavkov, razumevanje trpnika, tvorjenje svojilnih samostalnikov, uporaba pravilnega načina in časa). Test *Wug* je bil izveden za dokazovanje otrokove sposobnosti obvladovanja romske morfologije. Naloga je bila uporaba splošnih jezikovnih vzorcev in struktur na neumetnostni besedi (npr. izvorno v angleščini: tvorjenje množine z -es, pasiva z -ed ali časa s končnico -ing). Nadalje se je test z uporabo teorije uma osredotočil na domišljijo ter razumevanje duševnega stanja in prepričanj drugega. Avtorji romskega testa so ga uporabili za ocenjevanje splošnega besedišča, splošne skladnje ali specifičnega dopolnjevanja stavkov.

Drugačen pristop predlaga Gagarina (2016), ki trdi, da so otrokova pismenost, branje in pripovedovanje zgodb ključnega pomena za kasnejši akademski uspeh. V središču njenih jezikovnih testov (*Multilingual Assessment Instrument for Narratives – MAIN*) so zato naloge, povezane z otrokovimi pripovednimi sposobnostmi. Poleg tega so testi namenjeni dvojezičnim ali večjezičnim otrokom, ki lahko obnavljajo ali pripovedujejo zgodbe v različnih jezikih, kar veliko pove o njihovem jezikovnem znanju. Nato se vsebina zgodbe, slovnica in struktura ocenijo v skladu z vrsto pravil in zapišejo v protokole. Instrumentariji, vključno s slikami, testi in protokoli, so na voljo v več kot 26 jezikih (npr. v angleščini, ruščini, slovaščini, hrvaščini itd.).

Mengering (2005) je opisal tudi Berlinski jezikovni test za ocenjevanje znanja nemščine. Glavni namen je bil oceniti recepcijo in produkcijo jezika, artikulacijo, besedišče, tvorjenje besed in kakovost stavčne strukture. Poudarek je bil na uporabi plišastega medvedka in različnih slik z živalmi ali osebami. Med ocenjevanjem je moral otrok uporabljati ednino in množino (npr. ena tačka, štiri tačke), poimenovati pravilne prislove ali tvoriti preproste stavke v skladu z nalogo. Rezultati testa naj bi pokazali otrokove potrebe po posebnih jezikovnih tečajih ali dodatni pomoči pred začetkom šolanja.

Podobno vprašanje jezikovnega preverjanja je obravnavano v državnih izobraževalnih ustanovah v Avstriji (IQS 2022). Otroci, ki jim nemščina ni materni jezik, se z orodjem MIKA-D preverjajo, ali so sposobni razumeti besedišče, odgovarjati na vprašanja, tvoriti stavke ali pripovedovati zgodbe. Instrumentarij vsebuje slike z živalmi, ljudmi in drugimi predmeti iz otrokovega vsakdanjega življenja. Glede na rezultat ocenjevanja otroci dobijo status, ki jim daje pravico, da ostanejo v razredu, kjer se poučuje v nemščini, ali pa obiskujejo dodatni jezikovni pouk. Testiranje zagotavlja kakovost avstrijskega šolskega sistema.

Pri ocenjevanju otrokovih jezikovnih spretnosti se raziskovalec sooča z različnimi izzivi. Predvsem majhni otroci običajno niso visoko motivirani za dokončanje nalog in imajo še vedno omejen obseg pozornosti. Mengering (2005), ki je test zasnoval na velikem številu testirancev in ocenjevalcev, se zaveda pomanjkljivosti tega in upošteva možnost, da so ocenjevalci različno strogi in imajo za vsakega otroka drugačne standardne tolerance. Posledično to zmanjša objektivnost podatkov. Zlasti v zvezi z romskim jezikom se Kyuchukovu (2017) zdi zelo pomembno sodelovanje s strokovnjaki, ki obvladajo jezik, v tem primeru z romskimi pomočniki. Prav tako navaja, da testi, prevedeni iz angleščine, niso testi »brez kulture« in jih je treba spremeniti. Ostaja možnost, da se gradiva z nalogami idealno ujemajo

z običajnimi izkušnjami otrok, veliko romskih otrok pa pozna le svojo vas in vrtec ter nima dostopa do otroških knjig v maternem jeziku.

Pregled analiziranih testov je na voljo v Tabeli 1.

Test, avtor	Prostop	Ciljna skupina	Opis, naloge
1. ROMČHIT - ROMLAT (Romani Language Assessment Test) Kyuchukov et al. (2017)	Psiholingvistični test, ki temelji na raziskovalni literaturi o usvajanju jezika, na podlagi katerega naj bi se oblikovale in generirale ustrezne slovnične strukture. Temelji na Wug Testu in Teoriji mišljenja (Theory of Mind)	29 romsko govorečih otrok iz Slovaške L1: romščina, L2: slovaščina Starost: 3,5 – 6 let	<ul style="list-style-type: none"> Ocenjevanje znanja slovničnih struktur (Wh Questions, Wh complements, passive, and sentence repetitioning procesiranja jezika (Possessive, Aspect, Tense) Ustno testiranje s pomočjo barvnih slik Example in 1.1 on the following pages
2. The Wug Test Berko Gleason (1958)	Test dokazovanja zmožnosti obvladovanja morfologije angleščine s pomočjo nesmiselnih besed. Uporabno tudi na drugih jezikih. (e.g., Kyuchukov et al. 2017).	12 odraslih (control group) 61 predšolski otroci Starost: 5,5 - 7	<ul style="list-style-type: none"> Ustno testiranje s pomočjo barvnih slik z nesmiselnimi besedami Ocenjevanje zmožnosti nezavedne uporabe jezikovnih struktur in vzorcev (creating plurals -es, passive -ed, progressive -ing) Example in 1.2 on the following pages
3. Theory of Mind Premack in Woodruff (1978) Nadalje uporabljen pri testiranju Kyuchukov and Villiers (2009)	Psihološka ocean, ki se osredotoča na domišljijo in razumevanje lažnega prepričanja, ob tem se ocenjuje splošno besedišče, splošna skladnja ali določena stavčna dopolnila.	30 romsko-bulgarsko govorečih otrok starosti: 3 – 4,5 in 60 bulgarsko enojezičnih otrok, starosti: 3,5-5	<ul style="list-style-type: none"> S pomočjo zgodb, v katerih nastopajo živali ali osebe, vprašanja o razumevanju besedila. Example in 1.3 on the following pages
4. MAIN Tests (Multilingual Assessment Instrument for Narratives) Gagarina (2016)	Pismenost otrok, bralna in narativna zmožnost so ključne za kasnejši akademski uspeh. Dvo- in večjezični otroci povedo ali ponovijo zgodbo v različnih jezikih, s čimer pokažejo njihove sposobnosti v teh jezikih.	Različne skupine večjezičnih otrok (predšolski do tretjega razreda osnovne šole) Test in protokoli na voljo za 26 jezikov (npr. Ruščina, hrvaščina).	<ul style="list-style-type: none"> Otroci opisujejo slike, ponovijo ali povedo zgodbo in odgovarjajo na vprašanja, povezana z dogajanjem v zgodbi. ocenjevanje vsebine zgodbe, slovnic, strukture Zapisovanje otrokovega govora, poznejši prepis in vrednotenje otrokovega pripovedovanja Example in 1.4 on the following pages
5. Bärenstark Berlinski test jezikovne zmožnosti, Mengering (2005)	Testiranje jezikovne recepcije in produkcije, artikulacije, besedišča, tvorjenja besed in stavčne strukture za ocenjevanje nemškega jezika.	Skoraj 30 000 vrtčevskih in predšolskih otrok nemške in drugih narodnosti iz Berlina. Rezultati testa naj bi identificirali morebitne potrebe otroka po posebnih jezikovnih tečajih ali pomoči pred vstopom v šolo.	<ul style="list-style-type: none"> Ustno testiranje, s pomočjo plišastega medvedka in slik z živalmi ali osebami Testiranje zmožnosti rabe ednine, množine, predlogov, tvorjenja stavkov, sklanjanja Example in 1.5 on the following pages
6. MIKA-D Avstrijski test za ocenjevanje nemškega jezika IQS (Federal Institute for Quality Assurance in the Austrian School System) (2022)	Instrumentarij za testiranje nemščine kot tujega jezika za identifikacijo otrokovih potreb po dodatnih jezikovnih programih ali premestitve v posebne razrede.	Predšolski ali šolski otroci, testirani pred vstopom v šolo ali katerem koli drugim razredu na primarni stopnji v Avstriji (npr. Zaradi preselitve v Avstrijo).	<ul style="list-style-type: none"> Ustno testiranje besedišča s pomočjo slik živali oseb ali predmetov. Testiranje razumevanja ali zmožnosti odgovarjanja na vprašanja, tvorjenja stavkov ali pripovedovanja zgodb. Example in 1.6 on the following pages

Instrumentarij, uporabljen za testiranje, in potek testiranja

Instrumentarij

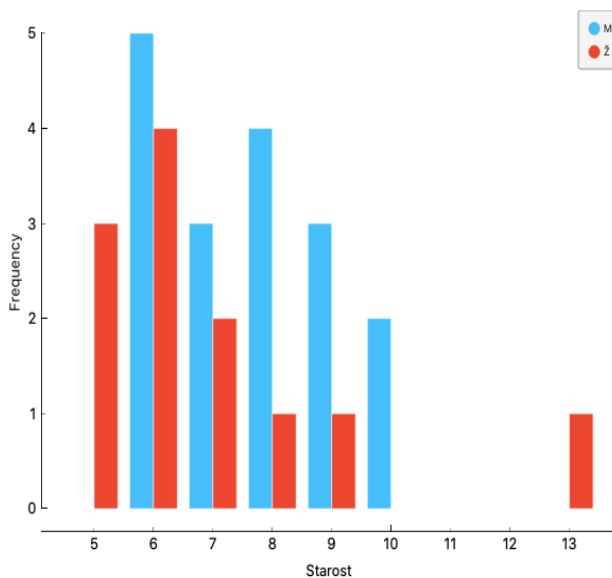
Uporabljeni instrumentarij sloni na v slovenskem izobraževalnem prostoru že učinkovito uporabljenem instrumentariju (Nečak Lük 1989), ki je bil prilagojen za potrebe tokratnega testiranja. Instrumentarij je primeren za testiranje jezikovnega razumevanja in tvorjenja, skladnje ter razumevanja in tvorjenja

narative. V tem smislu pokriva več pristopov, ki jih pregled zgornjih testov pokriva le delno. Vsebina je bila pregledana in prilagojena kontekstu (zamenjava pravljice) ter prevedena v obe obliki testiranih narečij. Slikovni material je pridobljen z licenco CanvaPro (dostop 22. februar) prek <https://www.canva.com/> (Priloga 1).

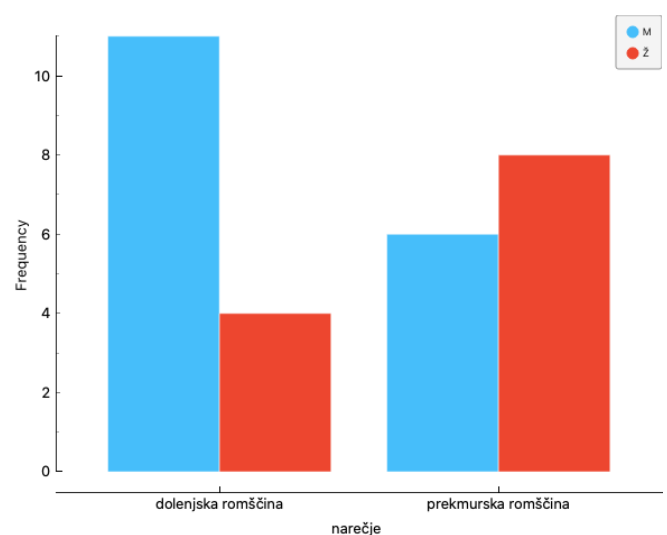
Vzorec

Testiranih je bilo 29 otrok (17 fantov in 12 deklet) starostnega obdobja od 5 do 13 let, za strukturo po letih glej Graf 1. Za vse testirane učence sta izvajalki po predstavitvi obsega, načina in namena testiranja pridobili pisno privoljenje staršev. Na Dolenjskem je bilo testiranih 15 učencev (11 fantov in 4 dekleta), v Prekmurju pa 14 (6 fantov in 8 deklet), glej Graf 2, pri čemer je bila starostna struktura učencev v Prekmurju v povprečju nižja (Graf 3).

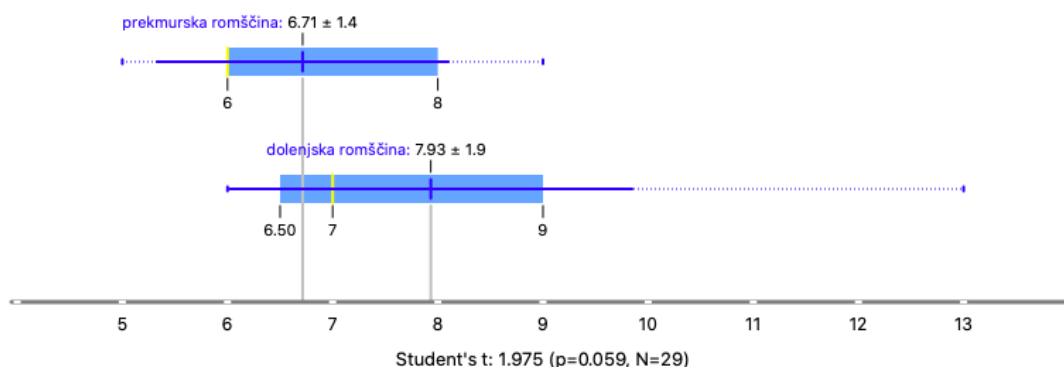
Graf 1: Testirani učenci po spolu in starosti

Graf 2: Testirani učenci po spolu glede na dialekt

Graf 3: Povprečna starost testiranih učencev glede na dialekt

Testiranje je potekalo v obdobju od maja do junija 2023. Vsi otroci so bili najprej testirani v znanju maternega jezika, torej v romščini, po enem tednu ali več pa je sledil še test v slovenskem jeziku. Jezikovno testiranje v enem jeziku je običajno trajalo približno 45 min, med posameznimi učenci pa so bile opažene razlike. Še posebej predšolski otroci in učenci prvega razreda so imeli težave z ohranjanjem koncentracije toliko časa in posledično je bilo v dveh primerih testiranje izvedeno v dveh delih (seznam testiranj v Prilogi 2). Vsi testi so bili transkribirani, romski testi in morebitni romski preklopi v slovenskih testih prevedeni, podatki iz tabel pa dvakrat preverjeni, medtem ko se je že opravljala jezikovna analiza pridobljenih podatkov. Sledil je vnos v končni zbirnik podatkov ter statistična analiza in vizualizacija podatkov.

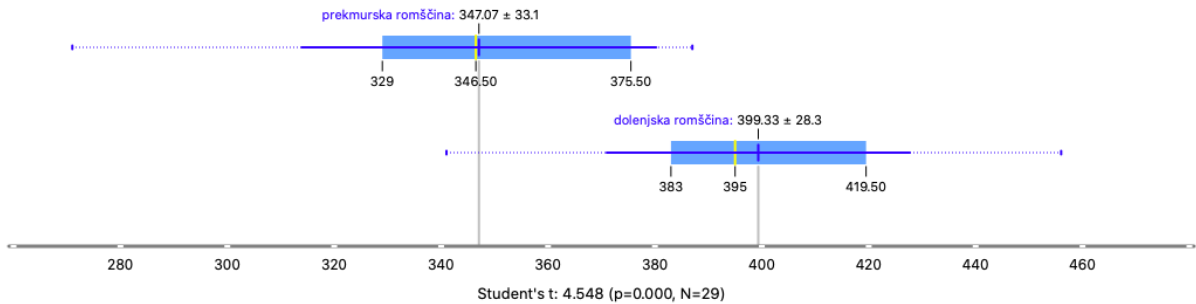
Predstavitev podatkov in diskusija

ANALIZA JEZIKOVNEGA ZNANJA TESTIRANIH ROMSKIH OTROK

ZNANJE ROMŠČINE

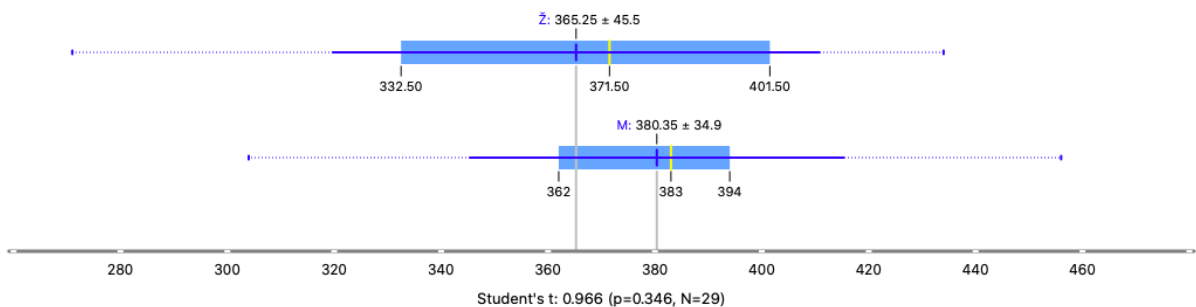
Skupna ocena znanja romščine glede na različne parametre

Graf 4: Znanje romščine glede na dialekt

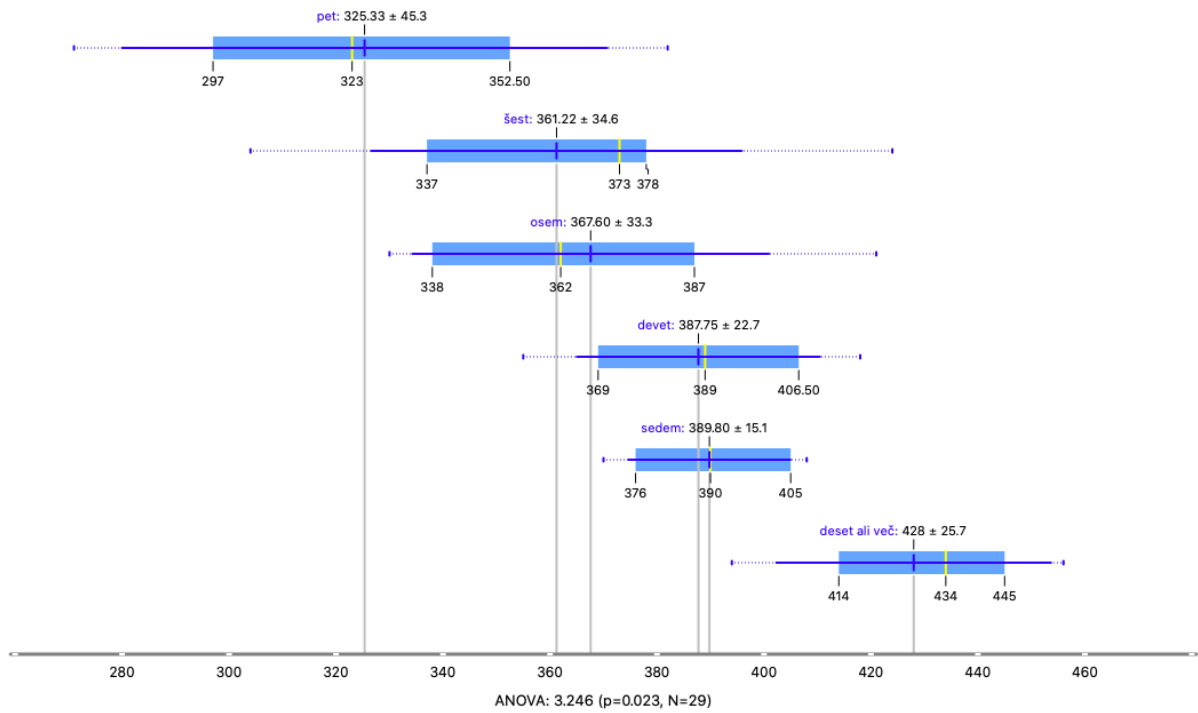

Testirani otroci v Metliki v povprečju bolje obvladujejo svoj romski dialekt kot testirani otroci v Prekmurju (Graf 4). Iz Grafa 5 je razvidno, da v skupnem vzorcu spol ni odločujoča spremenljivka pri znanju romščine. Seveda se znanje (kateregakoli) jezika v povprečju s starostjo veča, značilno za naš vzorec in obravnavana dialekta v analizirani situaciji pa je (graf 6), da si učenci prve triade ne sledijo v starostnem zaporedju glede na povprečno znanje v maternem jeziku. Za celovitejšo analizo bi potrebovali večji vzorec ter kontrolno skupino slovensko govorečih učencev prve triade (velike razlike med posamezniki v jezikovnem kapitalu otrok prve triade bi lahko odigral družinski kulturni in emocionalni kapital). Prav tako znanje romščine ni statistično odvisno od bivanjskih razmer (Graf 7), čeprav se v celotnem vzorcu v povprečju znanje z ugodnejšimi razmerami slabša (vendar to ne velja za izolirani vzorec Prekmurja, kjer se znanje romščine povečuje glede na ugodnejše bivanjske razmere, podatki so torej v skupnem vzorcu povsem statistično neznačilni).

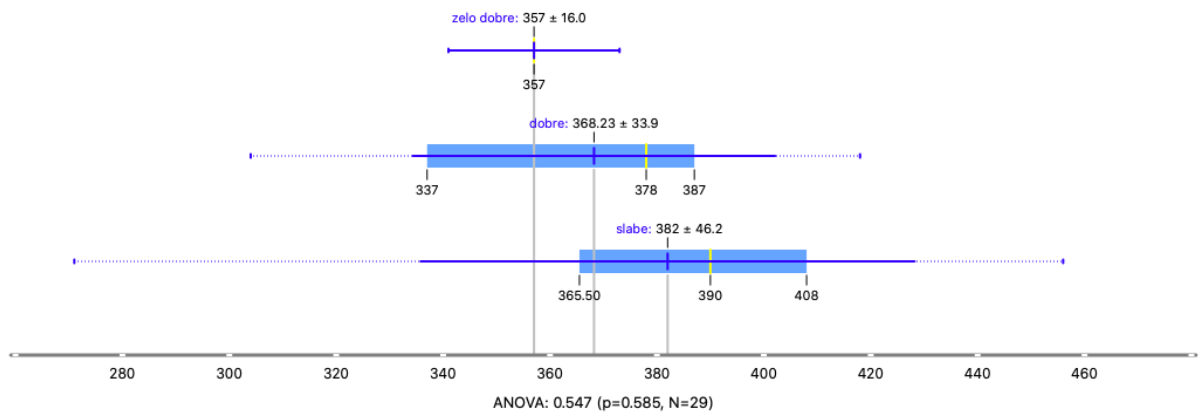
Graf 5: Znanje romščine glede na spol

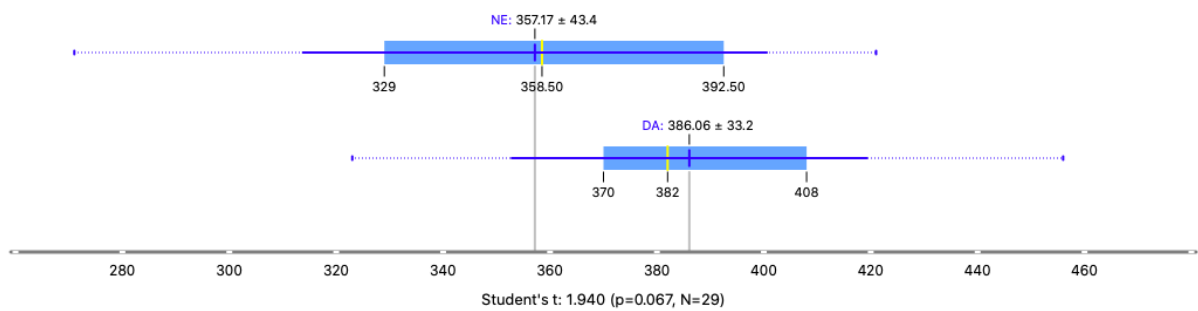
Graf 6: Znanje romščine glede na starost

Graf 7: Znanje romščine glede na bivanjske razmere

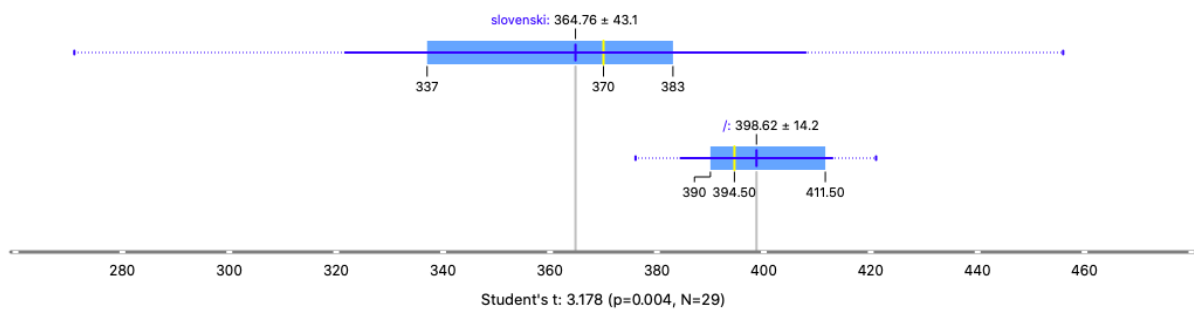
Graf 8: Znanje romščine in zgovornost

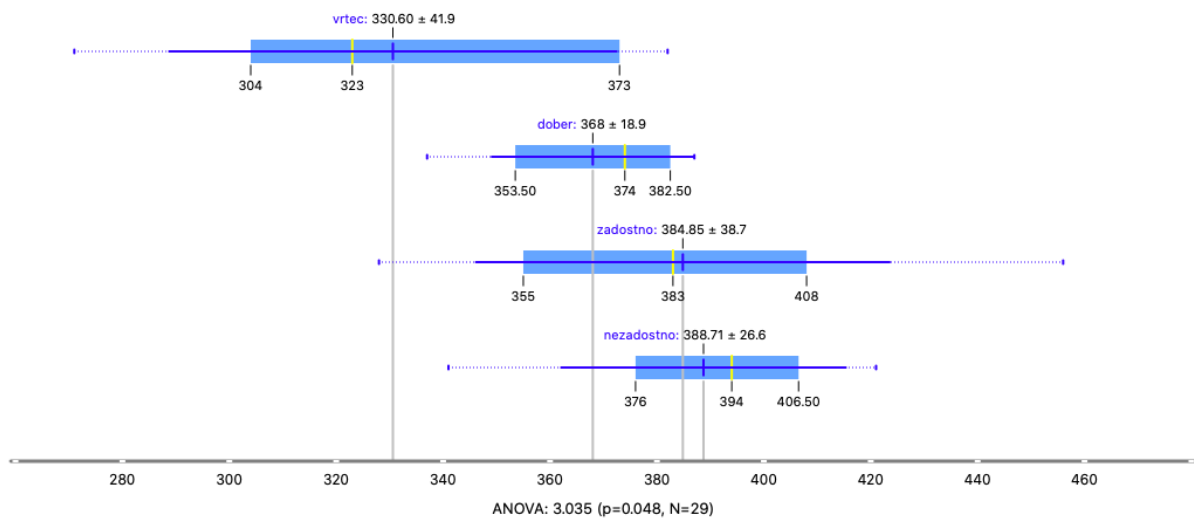
V prvi vrsti se zdi, da je njihovo znanje v romščini vezano na splošno jezikovno zmožnost. Predvidevamo, da se slednja povečuje z več rabe jezika. Posledično bodo imeli boljše rezultate bolj zgovorni otroci. Pri tem je treba upoštevati tudi dejstvo, da imajo zgovorni otroci tudi več možnosti, da odgovorijo pravilno, kot otroci, ki sploh ne povedo nič. Podatki se potrdijo, saj bolj zgovorni otroci v povprečju dosegajo višje vrednosti jezikovne zmožnosti kot nezgovorni otroci (Graf 8). Podatki se potrjujejo v obeh dialektalnih skupinah, a so le v Prekmurju statistično značilni, pri čemer je zgovornost neodvisna od starosti, glej slike 29, 30 in 31 v Dodatku.

Predvsem pa je značilno, da imajo otroci, ki so bolj vpeti v slovenski vzgojno-izobraževalni sistem (Graf 9, obiskovanje vrtca statistično značilno), boljšo oceno pri slovenščini (Graf 10, statistično značilno) in posledično boljši učni uspeh (Graf 11, se močno nakazuje), v povprečju pa izkazujejo slabše znanje romščine, tj. postajajo dominantnejši v slovenščini, kar lahko sklepamo tudi glede na podatke v Grafu 10, ki prikazujejo, da je ocena pri slovenščini višja pri učencih s povprečno nižjo oceno znanja v romščini (če pritrdimo temu, da ocene pri slovenščini dejansko izkazujejo le znanje slovenskega jezika).

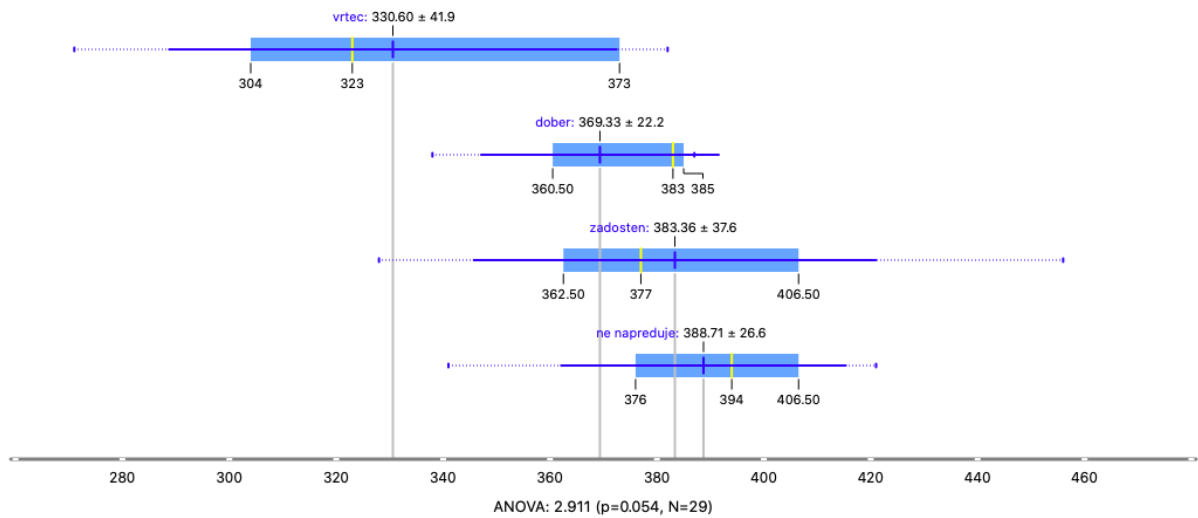
Graf 9: Znanje romščine in obiskovanje vrtca (jezik v vrtcu slovenski, / = ni obiskoval vrtca)

Graf 10: Znanje romščine in ocena pri slovenščini

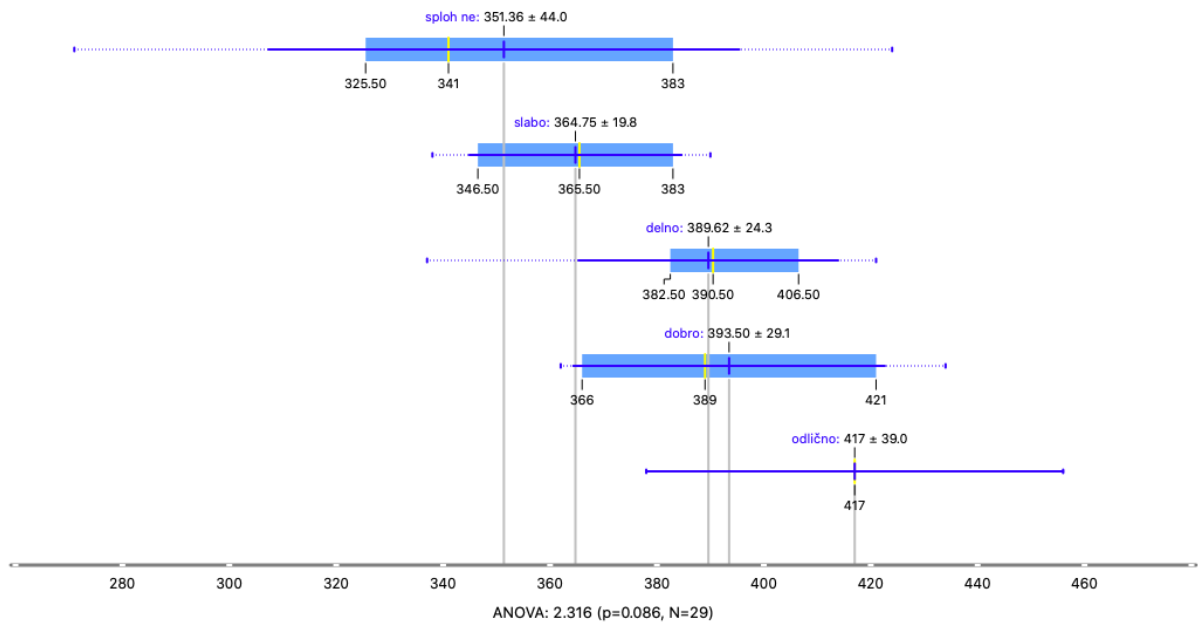
Graf 11: Znanje romščine in splošni učni uspeh

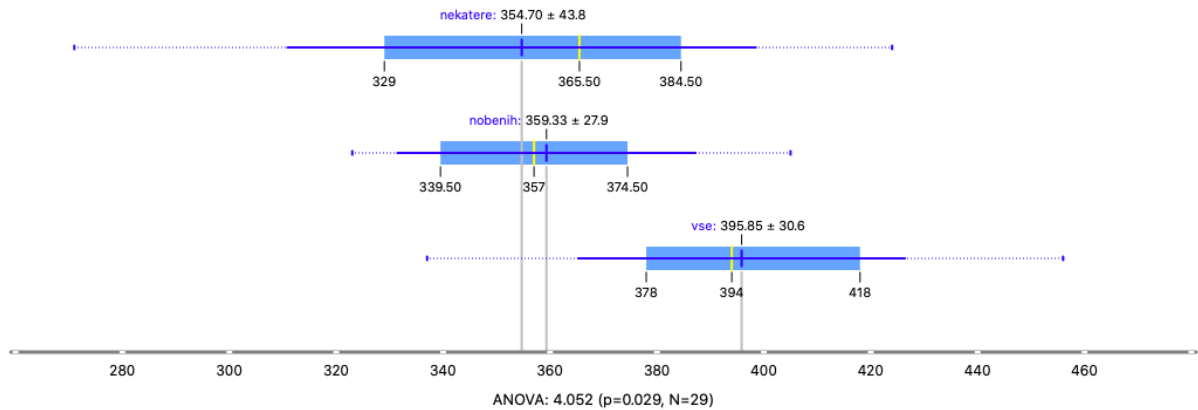
Razumevanje besedil

Pri razumevanju besedil se je potrdilo, da otroci s slabšo oceno testiranja v romščini tudi pravljico v romščini razumejo slabše. Na Grafu 12, »S pomočjo vprašanj obnovi potek zgodbe«, se statistična razlika napoveduje, na Grafu 13, »Poimenuje glavne junake in ostale odločujoče elemente v zgodbi«, pa je potrjena.

Graf 12: Znanje romščine in pravljica; »S pomočjo vprašanj obnovi potek zgodbe«

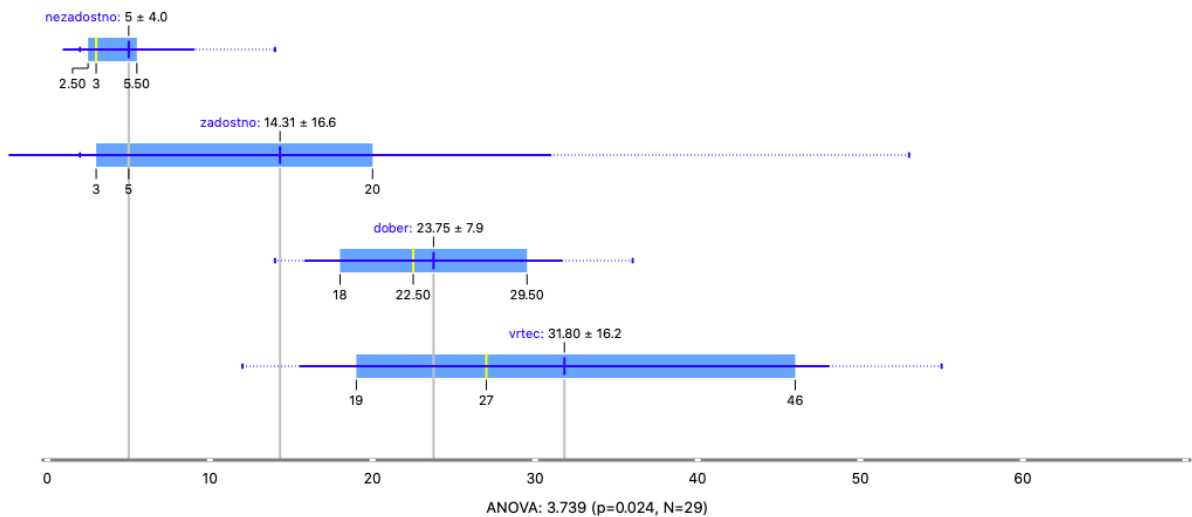
Graf 13: Znanje romščine in pravljica; »Poimenuje glavne junake in ostale odločujoče elemente v zgodbi«

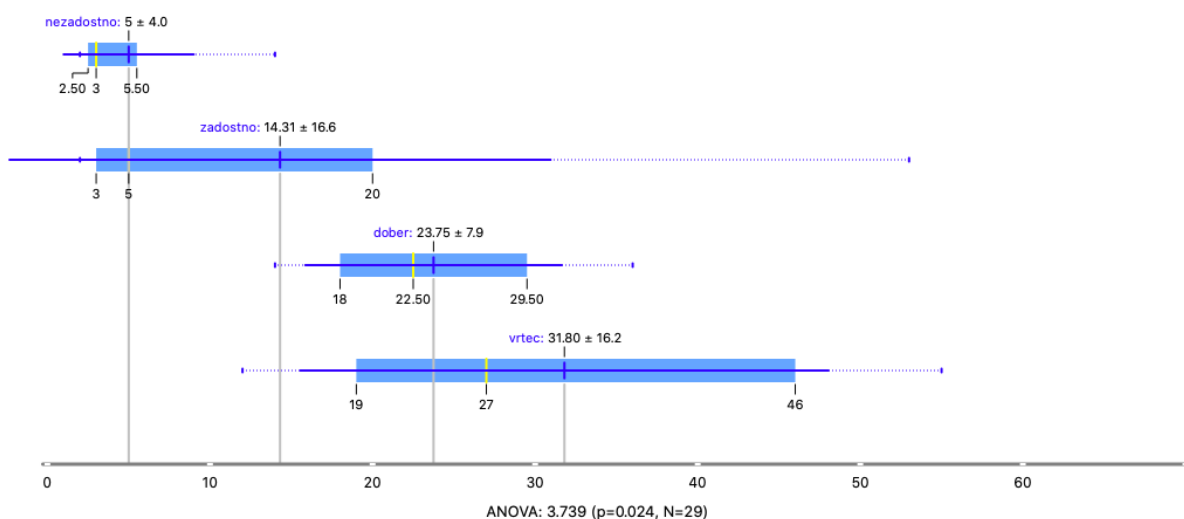
Število preklpov iz romščine

Število preklpov iz romščine (največkrat v slovenščino, posamezni preklp pa so bili tudi v lokalni dialekt ali drugi jezik družine) ni vezano niti na zgovornost niti na obiskovanje šole ali podporo domačega okolja, odvisno je le od ocene pri slovenščini (Graf 14) in posledičnega splošnega učnega uspeha (Graf 15). Otroci v vrtcu so v starostnem obdobju, ko ob simultnem usvajanju še posebej mešajo oba jezika, s katerima usvajajo svet in znanje, a to obdobje je običajno kratkotrajno in povsem v skladu s razvojnimi smernicami dvo- in večjezičnega usvajanja sveta.

Graf 14: Število preklpov iz romščine in ocena pri slovenščini

Graf 15: Število preklpov iz romščine in splošni učni uspeh

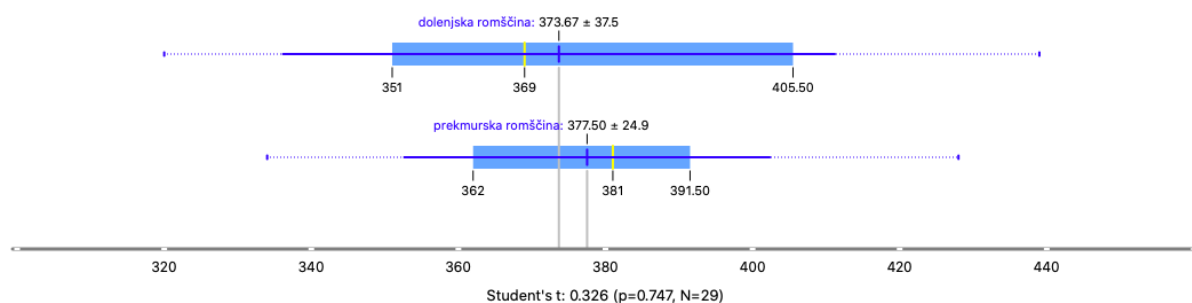

ZNANJE SLOVENŠČINE

Skupna ocena znanja slovenščine glede na različne parametre

Podatki o znanju slovenščine se ne razlikujejo statistično značilno med učenci govorce obeh dialektov (Graf 16). Vseeno je bilo izmerjeno znanje v Prekmurju za slabe štiri točke boljše kot v Beli krajini, in to kljub v povprečju več kot leto mlajšim izpraševancem (Graf 3 zgoraj, povprečna starost v Prekmurju $6,71 \pm 1,4$, povprečna starost v Beli krajini $7,93 \pm 1,9$, $N=29$). Slednje je seveda posledica boljše vpetosti romskih otrok v vzgojno-izobraževalne ustanove, predvsem vrtec, obiskovanje katerega je, kot pokažemo kasneje, eden od odločujočih dejavnikov pri oceni jezikovnega znanja slovenščine.

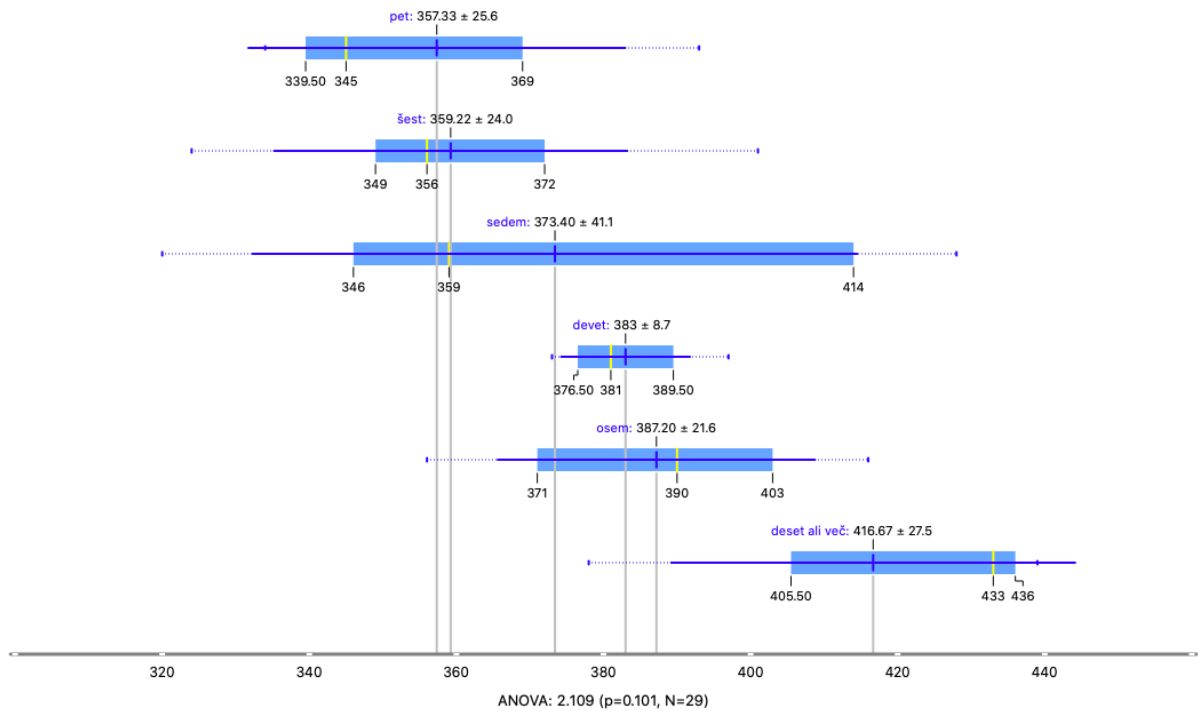
Graf 16: Znanje slovenščine glede na osvojeni romski dialekt

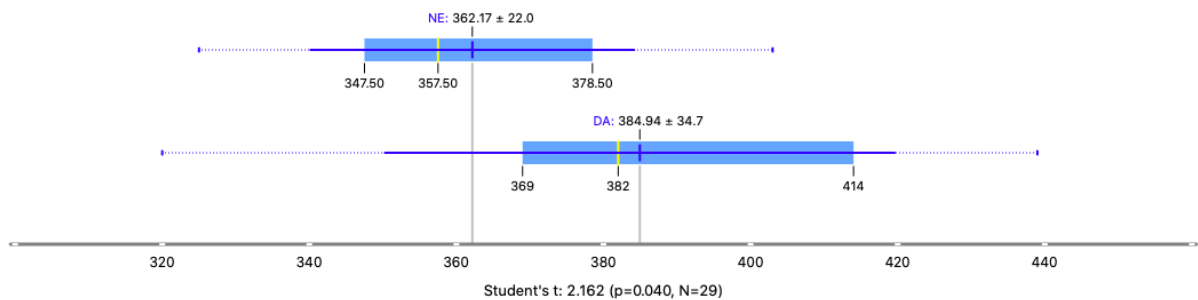
Znanje slovenščine s starostjo seveda raste (Graf 17, se nakazuje kot značilno, obenem nadaljnji pregled pokaže, da v tem ni razlike med dialektoma). Slednje je posledica dejstva, da se jezikovno znanje dopolnjuje z epistemološkim. Vseeno je statistično bolj značilno, da boljše znanje slovenščine izkazujejo bolj zgovorni učenci (Graf 18). Rezultati so v romščini podobni. Poleg že omenjenega dejstva, da je večja verjetnost, da otroci, ki več govorijo, podajo pravilen ali delno pravilen odgovor na testiranju, ostaja tudi dejstvo, da imajo ti otroci na voljo več materiala za naravno procesiranje jezika in učenje njegovih struktur in besedišča. Pri učenju jezika (raziskave po večini ugotavljajo prednosti pri učenju tujih jezikov) je odprtost in zgovornost zagotovo prednost (cf. Zorčič 2020). Vseeno je na tem mestu treba omeniti, da je še večja statistično značilna razlika pri tem parametru v Beli krajini (glej Dodatek, Graf 33), kar mogoče kaže na to, da se učenci na Dolenjskem v večji meri slovenščine učijo

kot tujega jezika, saj so manj vpeti v vzgojno-izobraževalne institucije in imajo v povprečju slabše znanje slovenščine kot romski učenci iz Prekmurja. Dodatne raziskave na večjem vzorcu bi bile dobrodošle.

Graf 17: Znanje slovenščine in starost

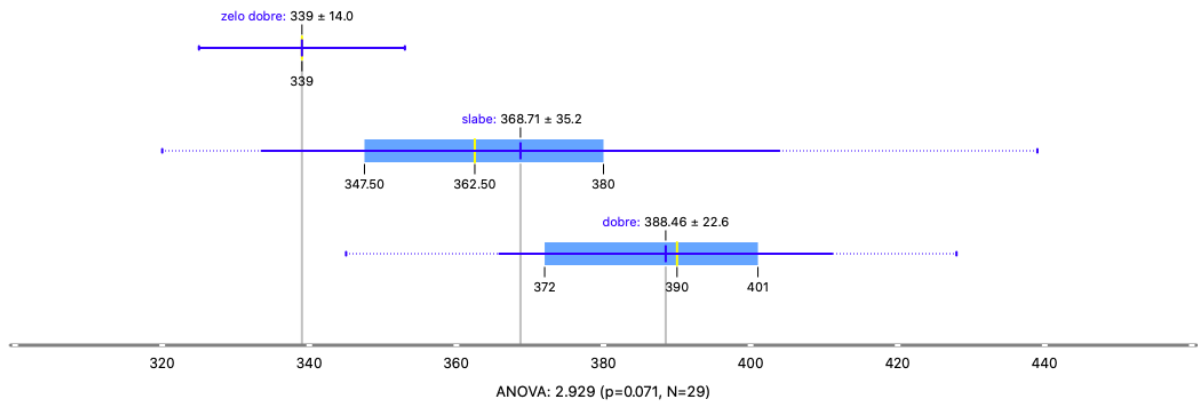

Graf 18: Znanje slovenščine in zgovornost

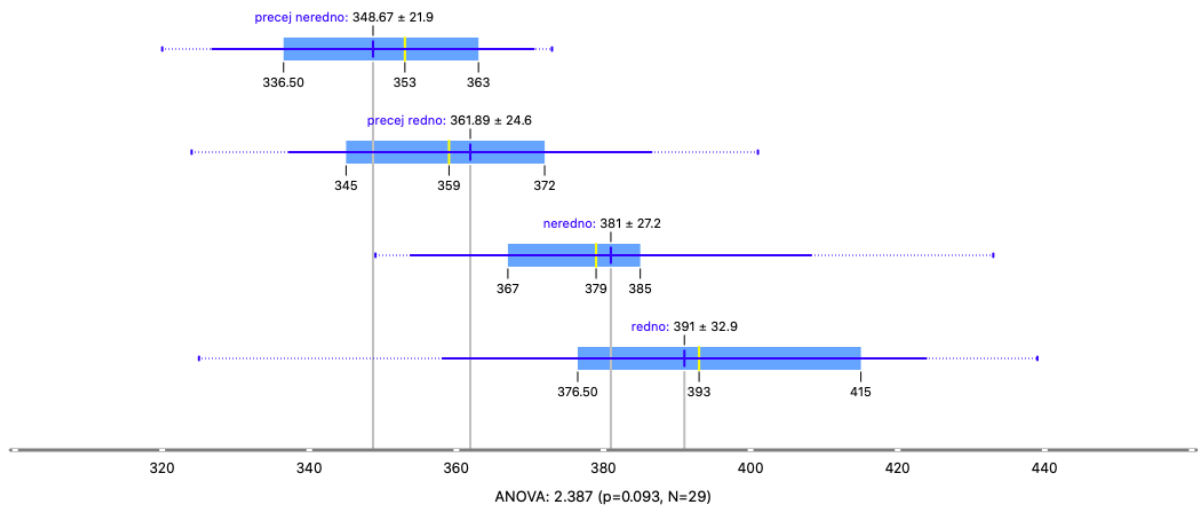

Se pa znanje slovenščine nakazuje kot statistično značilno različno glede na bivanjske razmere (Graf 19), pri čemer je razlika bolj očitna v Beli krajini (glej Dodatek, Graf 32), saj je povprečje dosežkov učencev v dobrih razmerah boljše za 27 točk od povprečja dosežkov učencev, ki živijo v slabih razmerah. Ob tem pa je razlika v znanju slovenščine glede na rednost obiskovanja šole nedoločljiva (Graf 20). Največ znanja imajo v povprečju sicer učenci, ki obiskujejo šolo redno, a v nadaljevanju povprečja ne sledijo logiki, da boljše obiskovanje role povečuje znanje slovenščine. Za odgovor na to vprašanje bi potrebovali večjo skupino, predvsem pa kvalitativne podatke, ki bi osvetljevali razliko v znanju glede na obiskovanje.

Graf 19: Znanje slovenščine glede na bivanjske razmere

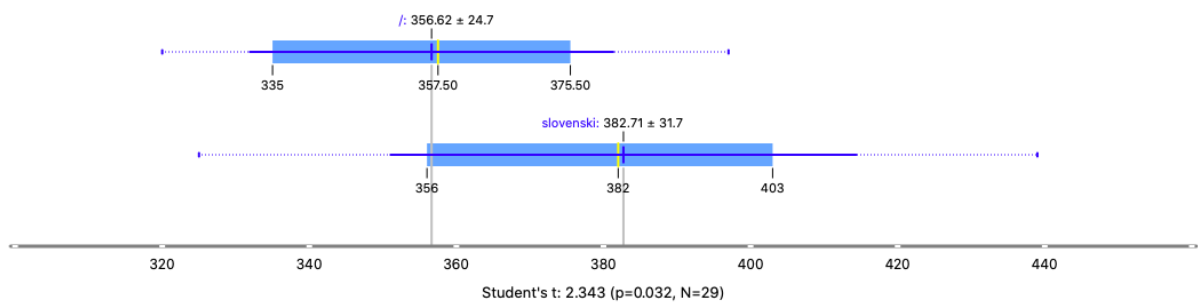

Graf 20: Znanje slovenščine glede na rednost obiskovanja šole

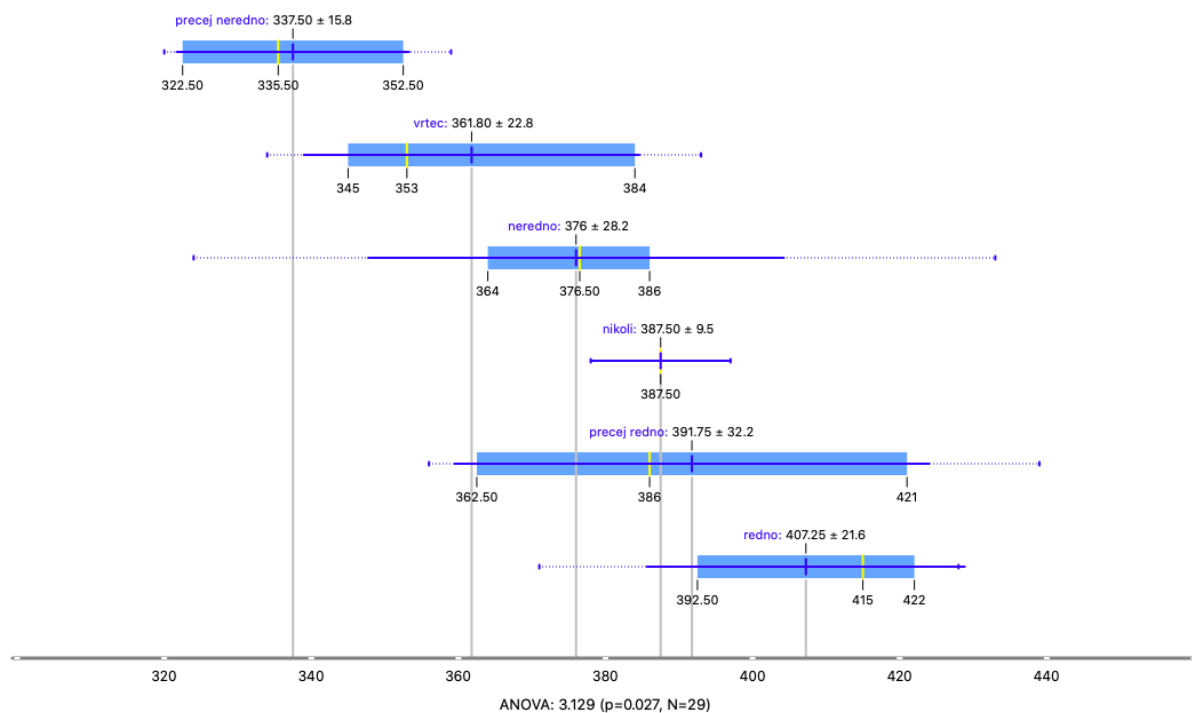

Zagotovo, torej statistično značilno, pa imajo v povprečju boljše znanje slovenščine učenci, ki so obiskovali vrtec (Graf 21) in redno opravljajo domače naloge (Graf 22), kar je v večji meri predvidljivo. Glede na to, da so v Prekmurju vsi testirani otroci obiskovali vrtec, si je smiselno povezavo med znanjem slovenščine glede na obiskovanje vrtca ogledati še ločeno v Beli krajini, kjer je povezava tudi zelo močno izražena ($p=0,064$, glej Dodatek, slika 34).

Graf 21: Znanje slovenščine glede na obiskovanje vrtca

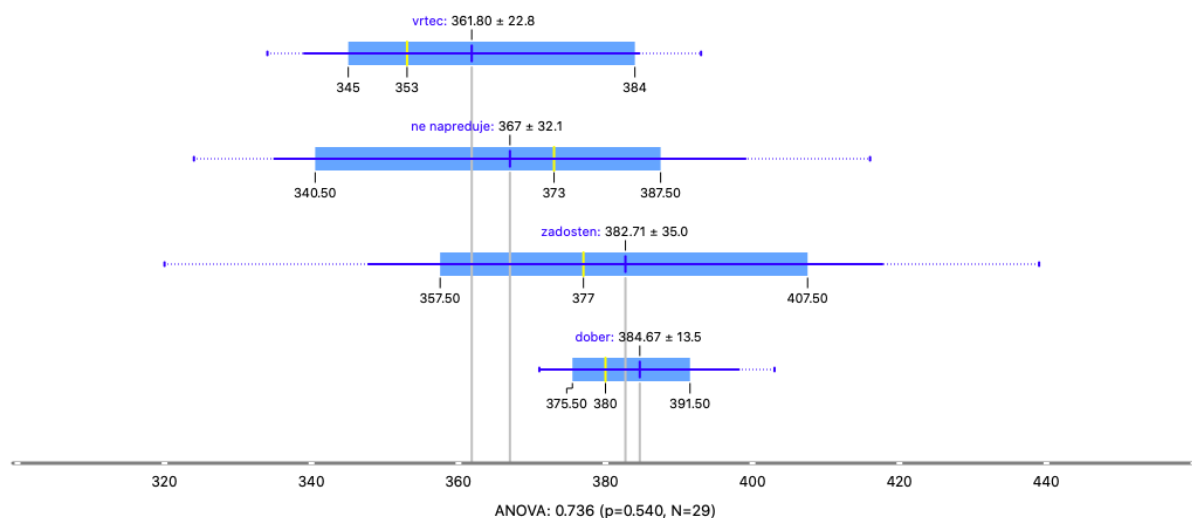

Graf 22: Znanje slovenščine glede na opravljanje domačih nalog

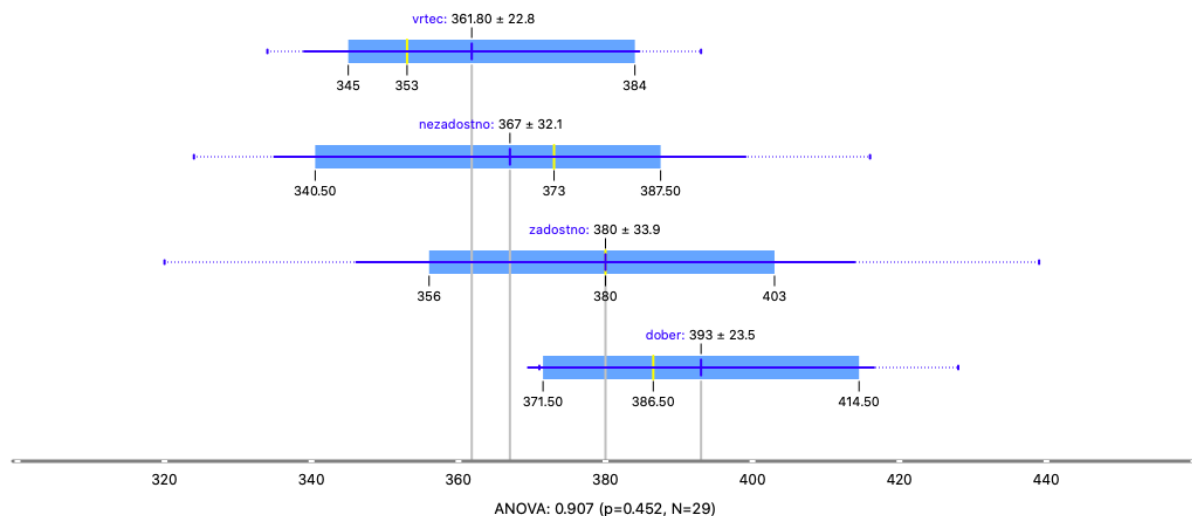

Omeniti velja, da ni statistične značilne razlike v testiranem znanju slovenščine in oceni pri tem predmetu, čeprav imajo v povprečju učenci z boljším znanjem tudi boljšo oceno (Graf 24), prav tako pa tudi ni statistično značilne razlike v znanju učnega jezika glede na splošni učni uspeh, čeprav so v povprečju učenci z boljším znanjem slovenščine tudi bolj uspešni v šoli (Graf 23). Poleg tega, da bi večji vzorec mogoče pokazal bolj natančne rezultate, menimo tudi, da se v tem kaže kompleksnost in težavnost učno-vzgojnega procesa za posameznike, ki morajo biti vključeni v sisteme poučevanja le v nematernem jeziku, kar je še posebej težavno in problematično v prvi triadi.

Graf 23: Znanje slovenščine glede na učni uspeh

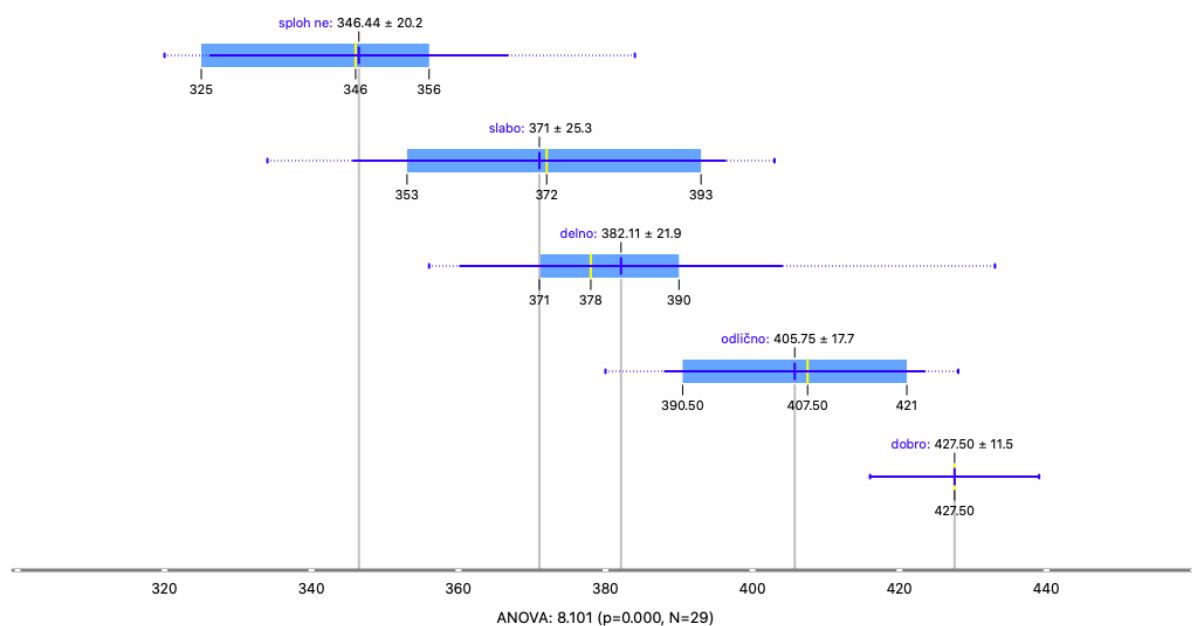
Graf 24: Znanje slovenščine glede na oceno pri slovenščini

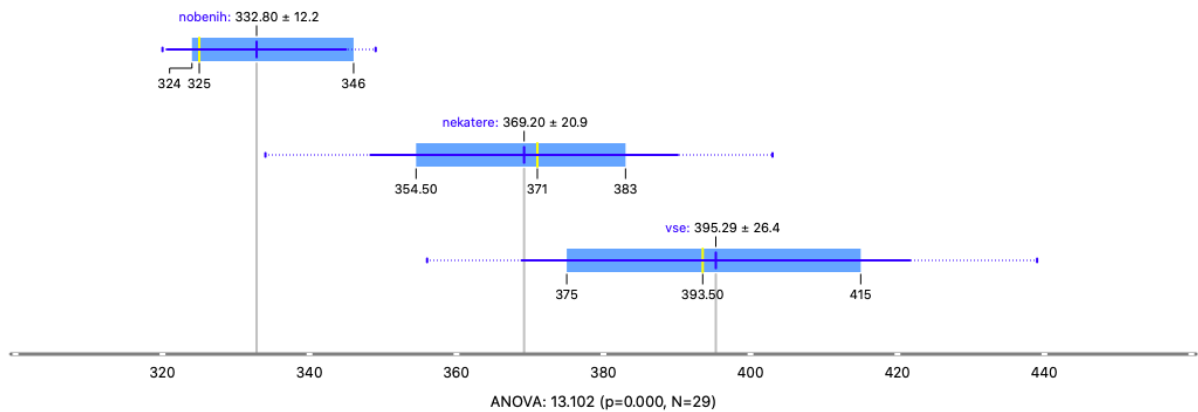
Razumevanje besedila

Vseeno je naše testiranje z zanesljivo statistično značilno razliko potrdilo, da otroci, ki so bolje opravili z jezikovnim testiranjem v slovenščini, tudi bolje razumejo zgoščene tekste in besedila (v konkretnem primeru pravljica). Da je za razumevanje besedila odločujoče znanje jezika, smo potrdili že pri testiranju romščine in razumevanja zgodbe v romščini (graf 12 in 13), a je znanje slovenščine odločujoče in statistično značilno ($p=0,000$) za razumevanje zgodbe v obeh jezikih, tako v slovenščini (Graf 25 in Graf 26) kot tudi v romščini (Graf 27 in Graf 28). Ali je slednje povezano z dejstvom, da je romski jezik tradicionalno vezan na ustno izročilo, slovenščino pa so otroci usvajali kot pisni v večji meri, ali pa je odločujoč še kakšen drug dejavnik (npr. spomin, ker so zgodbo že slišali teden pred tem), bi bilo treba preveriti v dodatnih raziskavah.

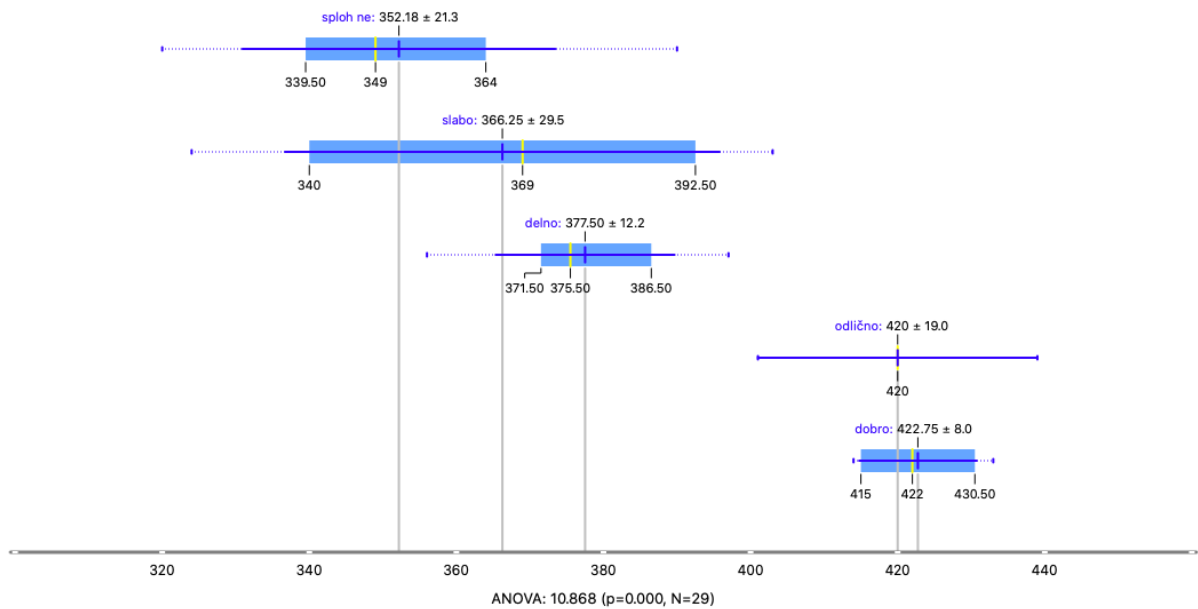
Graf 25: Znanje slovenščine in pravljica v slovenščini: »S pomočjo vprašanj obnovi potek zgodbe«

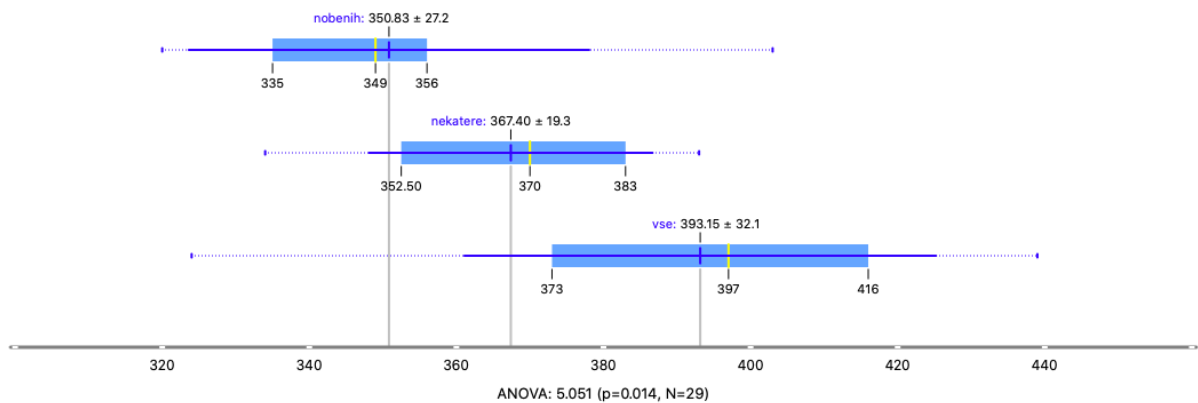
Graf 26: Znanje slovenščine in pravljica v slovenščini: »Poimenuje glavne junake in ostale odločujoče elemente v zgodbi«

Graf 27: Znanje slovenščine in pravljica v romščini: »S pomočjo vprašanj obnovi potek zgodbe«

Graf 28: Znanje slovenščine in pravljica v romščini: »Poimenuje glavne junake in ostale odločujoče elemente v zgodbi«

PODROBNEJŠA KVALITATIVNA JEZIKOVNA ANALIZA

Zajem podatkov

Pri zajemu podatkov smo označevali vse rezultate, ki so odstopali od pričakovanj. Otroci, še posebej mlajši, pri slovenščini velikokrat še ne obvladujejo standardne (pogovorne) norme in govorijo jezik okolja oz. pogovorno različico slovenščine, ki jo poznajo (npr. Kad je mrzlo – MSU12, Kdaj je vuni dež, pa je mrzlo – ČSU2). Takšne odgovore smo (kljub odklonu od standardne norme) označevali kot pravilne. V testu romskega jezika smo označevali besedne transferje iz slovenščine, obratno v testu slovenskega jezika besedne transferje iz romskega jezika ali dialektov (v obeh geografskih primerih slovenski dialekt področja velikokrat zajema iz hrvaščine – ponekod je bilo razlikovanje nemogoče, npr. rumeno/žuto ali drevo/drvo: to so izrazi, ki geografsko in jezikovno sobivajo). Nepravilno rabo sklona (npr. odgovor v slovenščini na vprašanje KAM?: na postelja (predvidoma iz romskega poimenovanja *nu postelja*) nismo označili kot romsko poimenovanje, označili smo ga le kot delno pravilen odgovor, čeprav je tipičen primer skladijskega transferja rabe predložne zveze. Kot rečeno, odgovor »v posteljo« je na Dolenjskem povedal pravilno le en učenec, vsi odgovori so bili »na posteljo«, kar je neposredni prevod romskega načina izražanja: *Me đav pu postelja* (Jaz grem na posteljo), npr. MSU13.

Pasivno-prepoznavni del

Prepoznavanje učencem ni povzročal težav. Običajno so na vprašanja, naj pokažejo nekaj na sliki, vsi odgovorili brez težav.

Aktivno-poimenovalni del

Aktivno-poimenovalni del testa je vedno težji, saj zahteva poleg epistemološkega tudi jezikovno znanje. Otroci so si sicer mnogokrat pomagali z neverbalno komunikacijo, ko besede niso poznali, npr. »Kje ima poštar torbo?« Otrok pokaže na ramo, »Tu.« »Kako se temu reče? Ne veš?« Ne. (MSU6). Pokaže. *Adu me na žaunau* – To pa jaz ne vem (ČRU2).

Pri priklicu besed lahko vidimo slabše rezultate zaradi številnih razlogov (splošni kognitivni razvoj, nedominantnost jezika pri dvo-/večjezičnih otrocih). Izkaže se, da je pri majhnih otrocih, ki še osvajajo slovenščino, velik razkorak pri poimenovanju posebnih predmetov. Zgovorna petletnica ve, o čem govorimo, ne pozna pa (še) slovenskega poimenovanja: Kaj si zaveže kuhar okrog pasu, ko kuha? Eee... mmm... mmm Kaj je tisto? Eeee... Povej kak znaš. Eeee... Ne veš? Znam, samo ne znam, kak se to pove. Povej po romsko. *Laketova* (slov. predpasnik) (ČSU13). Pomanjkanje določenega besednega zaklada pri mlajših je torej dokaj običajno, pri čemer si otroci pomagajo z uporabo sopomenk ali parafraziranjem (v panj = v (čebeljo op.a.) hišo) ali nadpomenkami (pošta – papir). Beseda, ki jo testirani učenci zagotovo še niso osvojili, je bila npr. griva; običajno so jo poimenovali kot konjevi lasje. Edini, ki je poznal besedo, je bil starejši, desetletni testiranec.

S priklicem besed je povezano tudi zavedno ali nezavedno preklapljanje koda, ki je še posebej pogosto pri določenih besedah: (1) besedah, ki jih pogosteje (šolski prostor) slišijo v slovenščini (npr. škarje), in (2) besedah s podobno fonetično podobo (koreno ali korenja – slov. korenje). V slednjo kategorijo lahko umestimo tudi pojav, da na vprašanje, s čim piše učitelj po tabli, veliko otrok odgovori z »rederko«, ki je skoraj anagram »krede«, kar zagotovo ni naključje.

O asociacijah

Starost je zelo pomemben dejavnik pri poznavanju jezika, bodisi prvega bodisi vseh ostalih jezikov, saj je učenje jezika zelo kompleksen proces. Ko govorimo o usvajanju jezika, to običajno pomeni sočasno učenje jezika skupaj z usvajanjem epistemološke vsebine. Otroci se torej sočasno učijo jezika ter vsega znanja o okolju/svetu/kulturi, ki jim je ob tem na voljo. Kako v tem primeru potekajo ustvarjene (in še neustvarjene) miselne povezave, je mogoče opazovati celo v odgovorih otrok. Priklic besed je namreč vezan na asociacije, te pa so povezane z epistemološkim znanjem, oblikovanem na podlagi pogostosti

in posledične moči nevronske povezave. Na podlagi lastnih asociacij otroci odgovorijo, a velikokrat nepravilno z vidika pričakovanega odgovora. Slednje lahko vidimo na primer na izseku iz testa slovenščine petletne dvojezične deklice (ČSU10): Kaj pa lovijo ribiči? Na vodi. Kaj lovijo tam? To ka za jesti. Kaj pa je tisto? Bolje. Kaj? Bolje. Deklica je najprej ustvarila povezavo med ribiči in vodo, ker pa poimenovanja za ribo ne pozna (ali se ga ni spomnila), pove, da je tista hrana boljša, verjetno bolj redko tudi na mizi, mogoče je že slišala tudi, da so ribe zdrave in zato boljše. Več o asociacijah v nadaljevanju.

Skoraj noben otrok v slovenščini ne odgovori pravilno na vprašanje, kje dela zdravnik. Navajajo odgovor, ki ga največkrat slišijo, če gredo k zdravniku, torej na vprašalnico KAM?. V nadaljevanju navedeni odgovori so dobesedni, vključno z nepravilnim sklonom: k dohtoru (MSU7), k dohtari (MSU6), k doktor (MSU10), k zobarju (MSU12), posamezniki vedo za »v zdravstveni dom« (MSU1); v zdravstveni dom (MSU9), »v bolnici« in v pravilnem sklonu je v Metliki povedal le en učenec (MSU8). Podobno je tudi v Prekmurju. V slovenščini: Kje dela zdravnik? V svoji službi. Pa kje je to? Pri dokt... ne vem (ČSU6). V romščini: *Kau kerel buti u barbi?* (Kje dela zdravnik?), *U barbi, kauj kerel buti?* (Zdravnik, kje je zaposlen?), *Kauj amen žas kada žas zu barbi?* (Kam gremo k zdravniku?) – Pri zdravniku. *Pa kauj ov kerel? Sar phenas udola stauvbake?* (Kje pa on dela? Kako rečemo tisti stavbi?) – Medicinska sestra. Čeprav je v Prekmurju več odgovorov pravilnejših, otroci pogosteje uporabijo slovensko besedo (bolnišnica) kot romsko *špita*. Ali šestletnica: *Kauj pa kerel u barbi?* Kje dela zdravnik? *Lendavate*. V Lendavi (ČRU11). Ali pa naslednja rešitev: *Andu rešilni, te udoji kauj hi u barbi*. V rešilcu, in tam kjer je zdravnik. Pri mlajših je bilo tudi sicer potrebnih veliko podvprašanj za potrditev, da otroci dejansko razumejo vprašano v okviru njihovega življenjskega prostora, npr. testiranje petletnika: Kam je prišel ta fantek, ker je imel dolge lase? Na Bistrico? Na Bistrico? Ja. Pa kdo je na Bistrici? Eden frizer. In kam je torej prišel fantek? Pri frizerju.

Vprašanje: Kaj lovijo ribiči? (*So lovinen ribičja?*) je pri šestletniku prej asociiralo odgovor, da so ribiči civili (*gađe*), poklic oz. dejavnost, neznatno za Rome na Dolenjskem (MRU3). Podobno asociativno določene poklice povezujejo s civili (*gađe*), npr. *seso* (policist v MRU6) in *doktori* (zdravnik v MRU7). Ali pa poklice povezujejo le z določenim spolom: kuharica namesto kuhar, čeprav je bil v testnih polah narisana moški. Še ena asociacija na temo lovljenja: Kaj lovijo ribiči? Srne, aaa ribe! (MSU8) Verjetno je prva asociacija lovljenja lovec in srne. Tudi preklapljanje koda lahko delno vključimo v asociativni razdelek, saj odgovor v drugem jeziku, tj. preklap, sproži prejšnji izrek. Npr. pri vprašanju: Kaj je zajec? Ker učenec ni prepričan, ali spraševalka misli glagol biti ali jesti, sam ponovi vprašanje v romščini. Zaradi uvedbe romščine v vprašanju je tudi odgovor v romščini: Kaj je zajec? U: *So hak šošo? Koreni*. (MSU8).

Asociacije so povezane z epistemološkim znanjem ter odvisne od števila in moči nevronske povezave. Zanimivi so odgovori različno starih otrok, ki na vprašanje, iz česa plete mama rokavice (v dol. rom. *Zu soste daj pletini rokavice?*), niso podali predvidenega odgovora »iz volne« (*zuru vuna*), ampak »iz rok« (*zur va*: predlog je v romščini isti: zu) (MRU15). Zagotovo so roke hitrejša in močnejša asociacija od volne. Podobno odgovarja sedemletnica v obeh jezikih (torej ni vezano le na znanje v enem jeziku): Iz česa mama plete rokavice? Iz nitke in iz šivanke. In iz česa sešije šivilja krilo? Iz nitke in šivanke (ČSU1). Otroci so torej vprašanje »Iz česa?« interpretirali »S čim?«. Lahko gre za naravno usvajanje znanja, lahko gre za transfer zaradi vezave predloga v dominantnejšem jeziku. Osebno bi rekla, da je za izdelavo nečesa pomembnejši material, a mogoče je novi generaciji pomembnejši pripomoček za izdelavo? Primer odgovora za šivalni stroj: Iz česa šivilja sešije krilo? V ... tisti... stol, ka ide notri, pa te šivi. (ČSU3). Iz česa plete mama rokavice? Z roko. (ČSU4). Je pa res, da je roka in znanje osnovnejše od materiala oz. pripomočka. Pri odgovorih v slovenščini mogoče dodatno vlogo igra še jezikovni transfer, zaradi česar pride do nerazumevanja razlikovanja (i)z česa/čim... torej iz česa in s čim, oz. neločevanje predloga in sklona: Iz česa plete mama rokavice? Iz igle in ... ne vem (ČSU7), vendar slednje ne potrjuje raba v romščini v enakem primeru (*Andri igla*, iz igle (ČRU2), *andri suf*, iz igle (ČRU7)). Podobno

nerazumevanje vprašanja zaradi predloga je tudi v primeru petletnice: Iz česa plete mama rokavice? – Ka je sneg (ČSU10). Podobno razumevanje predloga iz česa = zaradi česa: Iz česa plete mama rokavice? Kdaj je mrzlo. Aha. Iz česa? Od snega (ČSU12).

Podobno lahko z asociativnostjo razlagamo dešifracijo pomena v drugem jeziku, pri čemer vsi poznamo problem lažnih prijateljev. Uporabniki drugega jezika v imerziji oz. popolni potopitvi, si pomene besed, ki jih slišijo, razlagajo na podlagi že osvojenega jezikovno-epistemološkega znanja. Podobno zabeleži pri svoji pedagoški praksi Maruša Pust (2016), ki pri preverjanju razumevanju besedila oz. posameznih besed v njegovem okviru ugotovi, da očitno obravnavani romski učenec »besede, ki jih uporablja v pogovornem jeziku, prenese na kompleksnejše in si jih razlaga po svoje« (str. 19): »Besedo krasen je pojasnil kot to, da se praskaš, besedo lepljivo pa, da je to pivo.« (ibid).

Asociativni so tudi odgovori na vprašanje: Kaj ima drevo v zemlji? Nekateri otroci so že poznali poimenovanje za korenine, večina tistih, ki pa še ni poznala izraza, pa so jih poimenovali veje, kar je zelo asociativen odgovor, saj so korenine zelo »razvejanek«. Dejstvo, da so otroci imeli dve vprašanji prej vprašanje, kje rastejo veje, na te odgovore ni vplivalo, saj so veje poimenovali v slovenskem jeziku in ne v obliki, kot so jo slišali prej (v prek. rom. *augi*).

Kot rečeno, je epistemološko znanje v obdobju predšolskega obdobja in prve triade neločljivo povezano z jezikovnim: ko se učimo delovanja sveta, se ga učimo tudi poimenovati. Vseeno pa lahko prihaja do diskrepanc. Otrok lahko ve, katera žival je polž, ne ve pa, da je to najpočasnejša žival od navedenih v testu. Če je testirani otrok odgovoril izven naših predvidevanj, a še vedno pravilno, se je odgovor kot takšen tudi upošteval (na primer: večina je za hrano zajca povedala korenje, ki je bilo tudi podano v okviru slikovne predloge, a tudi odgovor »zelje« je povsem legitimen). Pri odgovoru na vprašanje kam nosi čebela med smo upoštevali več možnih odgovorov: »v panj/čebeljak/čebeljo hišo«, pogojno tudi »v gnezdo« in »na drevo«, kjer si divje čebele lahko naredijo gnezdo, nismo pa upoštevali odgovora »v cvet«. Če šestletni otrok ne odgovori pravilno na vprašanje kdaj nabiramo zvončke (spomladi) in kje raste banana, ne vemo, če je napačen izraz posledica nepoznavanja izraza ali posledica tega, da tega znanja enostavno še nima. Petleten otrok bo na odgovor, kdaj nabiramo zvončke, lahko odgovoril le »podnevi« in tudi to je v kontekstu petletnika povsem pravilen odgovor. Po vsej verjetnosti uporaba drugačnega izraza pomeni, da o tem še ni prejel drugačne informacije, torej se ni nikoli še z nikomer pogovarjal, ne moremo pa izključiti niti prvega. Pri manjših otrocih je torej jezikovno znanje očitno in neločljivo povezano z epistemološkim. Ali je povezano tudi z drugačnim kulturnim znanjem? Na primer, (natančno) poimenovanje letnih časov v romščini – kaj natančno pomeni beseda *berš*, ki jo otroci uporabljajo za poimenovanje časa, ko se nabirajo zvončki? Je to res poletje, kot to prevajajo izpraševalke, ali beseda lahko označuje širše in manj časovno določljivo obdobje »ko se otopli, ko je topleje, ko ni zima, ko se ne kuri«? Zakaj bi imeli posebno poimenovanje za poletje in ne za pomlad? Mogoče besedo oz. koncept pomladi osvojijo šele pri učenju letnih časov v slovenskih vzgojno izobraževalnih ustanovah? Ko smo otroke vzpodbudili, naj povedo besedo po romsko, so iskali primerno poimenovanje v romščini in beseda *berš* je del romskega vokabularja in kot takšna bolj pristna kot izposojena *pumladi*. Po nadaljnji analizi obstajajo besede za letne čase v prekmurski romščini. Muc (2022, 52-81) navaja besede: *berš* (slov. leto), *djend* (slov. zima), *nilaj* (slov. pomlad/poletje) ter *hires/hejres* (slov. jesen). Predvidevanje, da obstaja skupno poimenovanje letnega časa, ko je toplo, opravičuje odgovore učencev. Dejstvo, da ni konkretnega poimenovanja za pomlad, pa razlaga uvedbo slovenske besede v jezik. V kolikšni meri se dejansko uporabljata oba izraza, bi bilo treba raziskati. Leksikalno praznino, na katero naletijo, govorci romščine zapolnijo s slovenskim izrazom. V vrtcih in šolah imajo pri tem pomembno vlogo romski pomočniki, ki na takšen način soustvarjajo romski jezik.

Kako se umeščajo nove besede v jezik, je lepo opaziti na primeru *kosno/omara*, pri čemer materna govorka, ki je otroke testirala, razloži, da je *kosno* »tista stara omara, ki je bila na ključ«. Bo izginila tudi ta beseda iz jezika, ko bodo vsi dolenski Romi imeli »nove omare«? Dva otroka sta uporabila staro besedo. Verjetno je ravno ohranjanje takšnih besed pomembno za ohranitev značilnega zvena jezika. Na podoben način je na plano v Prekmurju prišla beseda za posteljo, *vodro*,⁶ ki jo je med slovenskim testiranjem izustil osemletnik. Podobno vrtčevska petletnica ni poznala slovenskega izraza za posteljo: Pokaži, kje spimo. Bravo. Kaj je to? Vodro. Kako pa še drugače rečemo? V vrtci? Ja, kako rečete v vrtci? Ležalnik (ČSU14). Na podoben način smo spoznali romsko besedo za »pokrovko«, ki jo pred tem nismo evidentirali v romskem testu: šele v slovenskem testu petletnica pove besedo v romščini *hip* (ČSU13).

Romske besede se torej v pogovoru in potem v jeziku na splošno vedno večkrat zamenjujejo s slovenskimi. O tem pri umeščanju slovenskih besed v romski jezik besedo včasih povsem prilagodijo jeziku, lahko pa nastopa kot popolni preklop v slovenščini. Tako je šestletnica v prekmurskem narečju, ker očitno ne pozna (ali se ne spomni) romske besede za sneg, uporabljala slovensko besedo, v prvem primeru kot preklop, v drugem primeru, le nekaj vprašanj naprej, pa že z romskimi obrazili (ČRU2):

Andri soste pa keras amen le sneženi mož? – Z snega.

So keres djivende? Igraulinaf man adaleha. Soha? – *Snegiha*. (Kaj delaš pozimi. Igram se s tem. S čim? S snegom.)

Podobno lahko razlagamo brezpredložne odgovore v slovenskem testu:

Iz česa naredimo sneženega moža? Snegom (MSU11)

S čim grizemo? Zobeki (ČRU11). To vprašanje je bilo še posebej zapleteno za prekmurske učence: če so že uporabili instrumentalni predlog, so vsi odgovorili v narečni različici (z zobami). Na Dolenskem pa z zobim (MSU5), z zobimi (MSU2,9,11,14), z zobi (MSU8). Več o instrumentalu spodaj.

Naletimo pa tudi na stavčna preklapljanja koda: npr. pri osemletniku, ki tudi sicer uporablja veliko slovenščine. *Adej magne pa Matic sikav i žaga*. (Tukaj mi, Matic, pokaži žago) *Žaga? Žaga*. To je izi. /.../ *Soha pa amen mauras u klinci?* (S čim pa zabijamo žeblje?) Ne vem, kako se to po romsko pravi (ČRU5).

Problem razumevanja vprašalnic in vezave predlogov

Kot smo videli v prejšnjem odstavku, otroke pri odgovarjanju zelo vodi asociativno vedenje. Ko vprašanja v šoli postanejo konkretna in so pravilni le konkretni odgovori, je poleg epistemološkega znanja nujno jezikovno. Tako pa se je izkazalo, da otroci na splošno slabo razumejo konkretna vprašanja. Npr. iz česa je narejen kozarec – »Iz vode« (ČSU4, tudi 2, 10). V spodnjem primeru smo poskušali pokazati, zakaj bi lahko otroci odgovorili napačno. Predlog *zu* v romščini lahko pomeni »iz« ali »z« – jih v odgovoru v tem primeru vodi asociacija, o kateri je bilo govora v prejšnjem odstavku?

IZ ČESA NAREDIMO SNEŽENEGA MOŽA? V SLO: IZ SNEGA (PREDLOG IZ + RODILNIK)

ZU SOSTE KERAMO SNEŽENI MOŽ?... V ROM: ZU IV/ZURU JIV (PREDLOG ZU +)

(Ali vprašanje lahko pomeni tudi s čim?- instrumental?) V ROM: ZU ROKAVICE

Rabo instrumentala je bilo možno med testiranjem opazovati precej obširno. Romščina ima instrumentalni sklon, kar pomeni, da tvori instrumental brez predloga, samo s končnico, medtem ko slovenščina instrumental izraža s predlogom in končnico. Glede na v testiranju zabeležene rabe lahko zaključimo naslednje:

⁶ <https://wold.clld.org/word/75101356451367570>

- 1) Otroke je bilo treba tudi spodbujati k rabi sklonov. Za odgovor, ki je zahteval instrumental, so pogosto uporabili kar imenovalnik.
- 2) Zdi se, da se lahko instrumental v romščini izrazi tudi predložno: *Soha šunamo?* S čim poslušamo? *Pu kan.* Z ušesom. (Slišimo na uho) (MRU3). Isti šestletnik odgovarja na vprašanje *Soha ham solata?* (S čim jemo solato?) *Pu vilice.* Še ni osvojil tega sklona?
- 3) *Soha lizinamo sladoled?* *Čhib leha* (S čim ližemo sladoled. Jezik, z njim) (MRU4). Isti sedemletnik: *Soha ham zumi* (S čim jemo juho?) *Roj leha* (Žlica, z njo), čeprav pred tem dva odgovora z instrumentalom poda povsem pravilno. Še en primer, kjer je mešanje instrumentala in zapostavljenega instrumentalnega zaimka (?) brez vidnega vzgiba (MRU11): *Soha čhingeramo mas?* (S čim režemo meso) *Čurikaha* (Z nožem). *Soha ham solata?* *Sulo kava?* *Soha ham solata?* (S čim jemo solato? Kaj je to? S čim jemo solato?) *Vilice lenca* (Vilice, z njimi). *Soha ham zumi?* (S čim jemo juho?) *Rojaha* (Z žlico). Vidimo, da je spraševalka med vprašanjem pokazala na vilice in vprašala, kaj je to. Verjetno je v tem primeru način spraševanja sprožil takšen odgovor, ki daje fokus leksemu in ne instrumentalu. Vilice iz gornjega primera so verjetno izposojenka iz slovenščine, saj je v romsko matrico vstavljena kot množinski samostalnik. V nasprotju s tem ostali primeri, npr. MRU12: *Soha ham solata?* *Vilica laha.*
- 4) Primer nezavednega(?) vstavljanja slovenščine v romsko matrico: MRU8 (8let): Prejšnji odgovor je vilica (iz slo v rom izposojena beseda, možen vpliv). *Soha ham zumi?* *Soha?* (S čim jemo juho? S čim?) *Žlicaha, žlicaha* (Z žlico, z žlico; ekv. hrv. žlicom, slov. leksem, rom. sufiks). Podobno lahko razlagamo nezavedanje obveznega predloga v slovenščini (šestletnik iz OŠ Metlika): S čim merimo blago? Metrom (MSU1) ali uporabe imenovalnika ob predlogu (Z meter. MSU5). Obratno v Prekmurju naletimo na vstavljanje v slovensko matrico: ČRU5 (8 let): *Soha has zumi?* (S čim jemo juho?) *Z roj* (Z žlico).
- 5) Problem rabe pravilnega predloga: vsi otroci iz Prekmurja so na vprašanje Kam gremo, ko nas boli zob? odgovorili z napačnim predlogom in dialektalno različico besede zobozdravnik (Pri zobari.). Podobno v Metliki: skoraj noben otrok v slovenščini ne odgovori pravilno na vprašanje Kje dela zdravnik? Navajajo odgovor, ki ga največkrat slišijo, če gredo k zdravniku, torej na vprašalnico KAM?: k dohtoru, k dohtari, itn.

Zaznamo rabo obeh različic predloga *du/nu* na Dolenjskem: *du* uporabljajo v okolici Novega Mesta in Krškega, *nu* v Beli krajini. Čeprav po večini testiranci v Metliki uporabljajo predlog *nu*, naletimo tudi na rabo predloga *du*, kar je posledica priselitve govorcev iz drugih dolenjskih naselij.

Sklon: Kje in kam – s predlogi nad in pod

	Slovensko	Dolenjska romščina	Prekmurska romščina
	Predlog nad + orodnik		
4.1	Kje je sonce? (NAD) Nad hišo	<i>Kaj hilo kham?</i> (NAD) <i>nad kher</i>	<i>Kauj hi u kham?</i> (UPREDER) <i>upreder</i> <i>zaru kher</i>
4.2	Kje je sonce? (NAD) Nad vlakom	<i>Kaj hilo kham?</i> (NAD) <i>nad cugo</i>	<i>Kauj hi u kham?</i> (UPREDER) <i>upreder</i> <i>zaru vlak</i>
4.3	Kje je sonce? (NAD) Nad drevesom	<i>Kaj hilo kham?</i> (NAD) <i>nad kašt</i>	<i>Kauj hi u kham?</i> (UPREDER) <i>upreder</i> <i>zaru kaš</i>
	Predlog pod + orodnik		
4.4	Kje je mačka? (POD) Pod mizo	<i>Kaj hili mačka?</i> (STULU) <i>stulu miza</i>	<i>Kauj hi i mačka?</i> (TALU) <i>talu stolo</i>

4.5	Kje je mačka? (POD) Pod stolom	<i>Kaj hili mačka? (STULU) stulu stolo</i>	<i>Kauj hi i mačka? (TALU) talu skaumi</i>
4.6	Kje je mačka? (POD) Pod drevesom	<i>Kaj hili mačka? (STULU) stulu kašt</i>	<i>Kauj hi i mačka? (TALU) talu kaš</i>
Predlog na + tožilnik			
4.7	Kam je splezala mačka? (NA) Na mizo	<i>Kev slizonđa mačka? (PU) pu miza</i>	<i>Kauj geli upre i mačka? (PRU) pru stolo</i>
4.8	Kam je splezala mačka? (NA) Na stol	<i>Kev slizonđa mačka? (PU) pu stolo</i>	<i>Kauj geli upre i mačka? (PRU) pru skaumi</i>
4.9	Kam je splezala mačka? (NA) Na drevo	<i>Kev slizonđa mačka? (PU) pu kašt</i>	<i>Kauj geli upre i mačka? (PRU) pru kaš</i>
Predlog na + mestnik			
4.10	Kje je mačka? (NA) Na mizi	<i>Kaj hili mačka? (PU) pu miza</i>	<i>Kauj hi i mačka? (PRU) pru stolo</i>
4.11	Kje je mačka? (NA) Na stolu	<i>Kaj hili mačka? (PU) pu stolo</i>	<i>Kauj hi i mačka? (PRU) pru skaumi</i>
4.12	Kje je mačka? (NA) Na drevesu	<i>Kaj hili mačka? (PU) pu kašt</i>	<i>Kauj hi i mačka? (PRU) pru kaš</i>
Predlog pod + tožilnik			
4.13	Kam se je ulegla mačka? (POD) Pod mizo	<i>Kev pe nagninđa mačka? (STULU) stulu miza</i>	<i>Kauj pašlili i mačka (TALU) talu stolo</i>
4.14	Kam se je ulegla mačka? (POD) Pod stol	<i>Kev pe nagninđa mačka? (STULU) stulu stolo</i>	<i>Kauj pašlili i mačka (TALU) talu skaumi</i>
4.15	Kam se je ulegla mačka? (POD) Pod drevo	<i>Kev pe nagninđa mačka? (STULU) stulo kašt</i>	<i>Kauj pašlili i mačka (TALU) talu kaš</i>

Medtem ko slovenščina ločuje vezanje predloga s sklonom glede na vprašalnico, pa v obeh oblikah romščine ni nikakršne razlike glede na predlog in vprašalnico, v vseh primerih sledi imenovalnik. V prvi vrsti se je v romskem testu torej preverjalo znanje predlogov in evidentiralo morebiten transfer iz slovenščine. Pri uporabi romščine smo sicer evidentirali tudi ogromno uporabe prislovov namesto predlogov.

Dolenjska: težave s poimenovanjema predloga *stulu* (pod), ki ga poimenujejo s slovenskimi predlogi izpod, med, uporabljajo pa tudi romske prislove *upre* (gor) in *tele* (dol) (MRU1) namesto nad, nepravilno uporabijo romsko različico *upre pu* (gor na) (MRU3,11), prav tako ne poznajo predloga *stulu* (pod) in namesto tega uporablja *tele pu* (dol na) (MRU3). Namesto nad uporabljajo tudi *zu* (pri), namesto *stulu* (pod) pa »pri spodaj«, npr. *zu miza telijal* (pri mizi spodaj) (MRU4, 5, 9), *stelijal miza* (izpod miza) (MRU9). Še posebej mlajši otroci so kreativno odgovarjali na vprašanja in čeprav se je obravnaval npr. sklop pod, so na vprašanje Kam se je ulegla mačka? namesto »pod drevo«, intuitivno-asociativno odgovorili »na travo« (npr. ČSU2, 3).

Prekmurje: *upral* (zgoraj) namesto nad, *telal* (spodaj) namesto pod (npr. ČRU1), *upre* (gor) (npr. ČRU11) ali *tel* (dol) (ČRU8). Pri prekmurski različici respondenti najslabše obvladajo predlog *talu* (pod), namesto katerega uporabljajo *palu* (za) (npr. ČRU3,4, 5,7) in nekatere druge. Tako kot v dolenjski različici

največkrat pravilno uporabijo predlog »na« *pru*, pri ostalih predlogih velikokrat kombinirajo s prislovi *pru ... upre* (na... gor) ali se uporabijo le prislovi.

Preklop v slovenščino je pri obeh različicah največkrat pri besedi »drevo« (npr. ČRU5, 9, 10).

MRU8: *Sar hilo vlako več?* »Kako je že vlak?« – *Cugo*. Sledi pravilen odgovor: *nad cugo*.

Pri slovenščini so odgovarjali enako, kot so odgovarjali v romščini, tj. maternem jeziku. V Beli krajini opazimo naslednje:

- Učenci s težavami v romščini imajo težave tudi pri slovenščini (primeri) in obratno.
- Določanje predloga z dodajanjem prislova (Kje je sonce? – *Na cug gor* (gor na vlaku namesto nad vlakom) (MSU4), gor, dol (MSU3), največkrat s predlogom na gor/na dol, ali uporaba prislova kot predlog (Kje je mačka? Spodaj mizo. Kam se je ulegla mačka? Spodaj mize. Spodaj stola. Spodaj drvo. (MSU9)).
- Največkrat pravilno uporabijo isti predlog kot v romščini (*pu* – na), sledi uporaba nad, potem pa pod.
- V primeru pravilno uporabljenega predloga je tudi sklon velikokrat pravilno uporabljen (ni transferja iz romščine z nezaznamovno obliko). Ko pride do napake pri sklonu ob pravilno uporabljenem predlogu, je večkrat pri vprašalnici KJE? (slovenščina na Dolenjskem – napačno uporabljen sklon pri KJE?: KAM? = 25:18).
Zanimivo je, da pri testiranju opazimo vzorec ena vprašalnica – en sklon (npr. MSU4: Kje je mačka? – Na stolu. Kam je splezala mačka? – Na stolu. Kje je mačka? - Na drevo. Kam je splezala mačka? – Na drevo. Popolnoma enako MSU5).
- Morebitna romska izposojenka, prilagojena slovenščini? (Kje je sonce? - *Nad cug* (MSU12) Pravilno romsko *nad cugo*, mogoče tožilnik dialektalne oblike?).

Tudi v Prekmurju (kjer je sicer izpraševalka poskušala pomagati otrokom z drugačnim načinom spraševanja), smo prišli do podobnih rezultatov:

- Otroci si pomagajo s prislovi namesto s predlogi ali celo opisno, očitno pa ne znajo uporabiti predloga: Kje je sonce? - V zrak. Je pod hišo, nad hišo, zraven hiše... kje je sonce? Pod hišo. (ČSU2). Prislov namesto predloga: npr. namesto »pod« uporabijo »spodaj«. Kje je mačka? – Spodaj stolčeka. (ČSU3). Kam se je ulegla mačka? Izpod stola (ČSU5), le s prislovi »gor, dol«. Ali: Kam se je tukaj ulegla mačka? Dolik za stolcem. (ČSU6) Petletnica pa je uporabljala en sam predlog, ki ga je poznala (in je bil napačen): pri (ČSU10).
- V primeru pravilno uporabljenega predloga je tudi sklon velikokrat pravilno uporabljen (ni transferja iz romščine z nezaznamovno obliko). Ko pride do napake pri sklonu ob pravilno uporabljenem predlogu, je večkrat pri vprašalnici KJE? (slovenščina v Prekmurju – napačno uporabljen sklon pri KJE?: KAM? = 21:10).

Ujemanje pridevnika in samostalnika (števila, barve)

SLOVENŠČINA	DOLENJSKA ROMŠČINA	PREKMURSKA ROMŠČINA
DEŽNIKI (m. sp.)	MARELE (ž. sp.)	NEBI (m. sp.)
<p>1.1. Kaj je na sliki? Dežniki</p> <p>1.2. Ali so vsi dežniki enaki? Ne</p> <p>1.3. Koliko dežnikov je takih (pokažite rumenega)? En dežnik je rumen.</p> <p>1.4. In koliko je takih (pokažite rdečega)? Trije dežniki so rdeči.</p> <p>1.5. Pa takih (pokažite na modra)? Dva dežnika sta modra.</p> <p>1.6. In koliko je teh in kakšni so? Pet zelenih dežnikov. / Pet dežnikov je zelenih.</p>	<p>1.1. So hilo pu slika? marele</p> <p>1.2. Ali hile sa marele enako? naa</p> <p>1.3. Keči marele hile disavke (mutave pu rumeno)? Jek marela hili rumeno.</p> <p>1.4. I keči hile disavke (mutave lole)? Trin marele hile lole.</p> <p>1.5. Pa disavke (mutave pu plavo)? Duj marele hile plavo.</p> <p>1.6. I keči hile kele i savke hile? Pet zeleno marele./ Pet marele hilo zeleno.</p>	<p>1.1. So hi pru kipo? nebi</p> <p>1.2. Hi u cile nebi sklej? nau</p> <p>1.3. Kiki nebi hi asej (žute)? Djek nebo hi žuto.</p> <p>1.4. Kiki hi asej (loule)? Trin nebi hi lole.</p> <p>1.5. Te asej? (plauve) Duj nebi hi plauve.</p> <p>1.6. Te kiki hi asej, te sej hile? Paunč zelene nebi./ Paunč nebi hi zelene.</p>
ROKAVICE (ž. sp.)	ROKAVICE (ž. sp.)	ROKAJICI (ž. sp.)
<p>1.7. Kaj je na sliki? Rokavice</p> <p>1.8. Ali so vse rokavice enake? Ne</p> <p>1.9. Koliko rokavic je takih (pokažite rdečo)? Ena rokavica je rdeča.</p> <p>1.10. In koliko je takih (pokažite zeleni)? Dve rokavici sta zeleni</p> <p>1.11. Pa takih (pokažite na rumene)? Tri rokavice so rumene.</p> <p>1.12. In koliko je teh in kakšne so (pokažite na modre)? Sedem rokavic je modrih.</p>	<p>1.7. So hilo pu slika? rokavice</p> <p>1.8. Ali hile sa rokavice enako? naa</p> <p>1.9. Keči rokavice hile disavke (mutave lole)? Jek rokavica hili loli.</p> <p>1.10. I keči hile disavke (mutave pu zeleno)? Duj rokavice hile zeleno.</p> <p>1.11. Pa disavke (mutave pu rumeno)? Trin rokavice jile rumeno.</p> <p>1.12. I keči hile kele i savke hile(mutave pu plavo)? Sedam rokavice hile plavo.</p>	<p>1.7. So hi pru kipo? rokajici</p> <p>1.8. Hi u cile rokajici sklej? nau</p> <p>1.9. Kiki rokajici hi asej (loule) Djek rokajica hi louli.</p> <p>1.10. Te kiki hi asej? (zelene) Duj rokajici hi zelene.</p> <p>1.11. Te asej? (Žute) Trin rokajici hi žute.</p> <p>1.12. Te kiki hi asej, te sej hile? (plauve) Efta rokajici hi plauve.</p>
PISMA (sr. sp.)	LILA (m. sp.)	LILA (m. sp.)

<p>1.13. Kaj je na sliki? Pisma 1.14. Ali so vsa pisma enaka? Ne 1.15. Koliko pisem je takih (pokažite na modrega)? Eno pismo je modro. 1.16. In koliko je takih (pokažite na rdeči)? Dve pismi sta rdeči. 1.17. Pa takih (pokažite na zelena)? Tri pisma so zelena. 1.18. In koliko je teh in kakšna so (pokažite na rumena)? Šest pisem je rumenih.</p>	<p>1.13. So hilo pu slika? Lila 1.14. Ali hile sa rokavice enako? naa 1.15. Keči lila hile disavke (mutave pu plavo)? Jek lil hilo plavo. 1.16. I keči hile disavke (mutave pu lole)? Duj lila hile lole. 1.17. Pa disavke (motave pu zeleno)? Trin lila hile zeleno. 1.18. I keči hile kele i savke hile (mutave pu rumeno)? Šest lila hile rumeno.</p>	<p>1.13. So hi pru kipo? lila 1.14. Hi u cile lila sklej? nau 1.15. Kiki lila hi asej? (plauve) Djek lil hi plauvo. 1.16. Te kiki hi asej? (loule) Duj lila hi loule 1.17. Te kiki hi asej? (zelene) Trin lila hi zelene. 1.18. Te kiki hi asej, te sej hile? (žute) Šof lila hi žute.</p>
---	--	--

Ujemanje samostalnika in pridevnika je tema, ki ji je prav tako pomembno nameniti več pozornosti. V prekmurski različici se v »spolu, številu in sklonu ujemajo s samostalniško besedo« (Baranja 2013, 39). Na podlagi zgornjih podatkov pa je očitno, da dolenska različica romščine pridevnikov (vsaj za barve?) ne pregiba več. Takšno je tudi mnenje informantke. Menimo, da je nujno potrebno stanje v romščini na Dolenskem čimprej popisati in preveriti, tudi s pomočjo kakšnega romologa, saj se zdi, da je jezik v določenih primerih že v procesu pidginizacije.

Testiranci običajno niso odgovarjali s celim stavkom, vseeno pa lahko tudi na podlagi enobesednega odgovora ugotovimo delno pravilnost odgovora in morebiten transfer. Tako npr. do odgovora na vprašanje pod 1.5 (Dva dežnika sta modra) v dolenski različici pridemo s pomočjo dveh vprašanj, s katerima potrdimo pravilen odgovor: *Keči marele hile disavke? – Duj. I savke hile? - Plavo.* Koliko dežnikov je takšnih? Dva. In kakšna sta (v dv.)? Modra. (MRU1). Res pa je, da smo odgovor na ujemanje (in znanje barv) zagotovo lahko preverjali le takrat, ko so zastavili dodatno podvprašanje (In kakšna so?, zgoraj 1.6, 1.12, 1.18), v ostalih primerih pa so testiranci običajno odgovarjali le z glavnimi števnik. Še eno opažanje, testiranec MU4, sedemletni deček, na vprašanje, če so vsi predmeti enaki v prvem primeru (dežniki), odgovori z ne, v ostalih dveh primerih (rokavice in pisma) pa odgovori z ja: kot da barva zanj ni odločujoči element za razlikovanje. Je slednje povezano s slabim poznavanjem barv? Podobno devetletna deklica v vprašanju po v kontekstu opredeljujoči lastnosti rokavic odgovori s splošno lastnostjo rokavic, da so iz volne (*I kečhli hile kale i savke hile? – Sedam. Zur vuna.* In koliko je teh in kakšne so? Sedem. Iz volne (MRU10)), pri naslednjem podobnem vprašanju pa vpraša izpraševalko, če sprašuje po barvi. Na nedojemanje barve kot ločevalne lastnosti naletimo tudi v Prekmurju (npr. ČSU4, 10), kjer še posebej mlajši suvereno ugotovijo, da so npr. rokavice enake (niso večje ali manjše itd.).

Na tem mestu opozarjam tudi na metodološki problem, zaradi katerega ne moremo povsem natančno opredeliti preklapljanja v slovenščino. Izvajalke testiranja so namreč (verjetno v želji po dobrih rezultatih za romščino) po uporabi slovenske besede v nekaterih primerih opozorile otroke, naj povedo po romsko (zdi se, da predvsem v primerih, ko so same predvidevale, da testiranci poznajo romsko besedo, npr. pri številih). Preklop je tako večkrat zabeležen v primeru, ko otroci uporabijo slovenščino

zaradi nepoznavanja romske besede. Obratno jih ob uporabi romske besede v slovenščini niso spodbujale k popravi, pri slovenščini imamo v večji meri zabeležene preklope v romščino tako zaradi neznanja kot zaradi drugih zunanjih dejavnikov, ki vplivajo na preklap.

Pri slovenščini so torej velikokrat uporabili romsko (enako besedo se uporablja tako v dialektu kot v slovenskem pogovornem jeziku) »marela« in ne knjižne različice »dežnik«. Pri analizi smo v tem primeru upoštevali kot pravilne odgovore tudi odgovore števnikov in pridevnikov v ženski obliki, saj sledijo pravilu ujemanja v slovenščini. A če analiziramo vse odgovore, vidimo, da testiranci po večini uporabljajo nespregane glavne števnikove: ena, dve, tri, štiri, pet itd., ki se le delno ujemajo s pregibanimi oblikami glede na spol.

Napake so se zato precej ponavljale: če izvezemo dilemo med pravilnim odgovorom pri mareli ali dežniku, pa odgovor pri srednjem spolu (pismo) potrdi, da glavne števnikove le redki sklanjajo: Koliko pisem je takih? – Ena. In koliko je takih? – Dva. In takih? – Tri. In koliko je takih in kakšna so? Rumene i šest (npr. MSU11). Še posebej vrtčevski otroci, ki še preštejejo predmete. Opazen je tudi problem, da starejši ne osvojijo sklanjanje števnikov do zadovoljive mere.

Omeniti moramo tudi rabo besede za dežnik v prekmurski romščini: *So tu dikhes pru kipo? So hi adu? – Dežniktja*. Kaj vidiš na sliki? Kaj je to? Dežniki (ČRU1,2,7). Slovenska beseda v romski matrici, kar je v skladu s sklanjatvijo izposojenih samostalnikov moškega spola (pr. Baranja 2013, 31), pri čemer se soglasnik d iz končnice -dja prilikuje v t. Uporabljali so tudi *ad hoc* izposojenko brez prilagoditve romskemu jeziku: dežnik. Vsekakor testirani otroci po večini uporabljajo prilagojeno ali neprilagojeno izposojeno slovensko besedo in ne izvirne *nebo*.

Tudi sicer je pri romskem poimenovanju precej več netočnosti oz. transferja iz slovenščine: nekateri, predvsem mlajši otroci večino barv poimenujejo v slovenščini (npr. ČRU2, 11), nekateri celo števila in barve (npr. ČRU10, 12). Več težav je posledično tudi z ujemanjem pridevnika in samostalnika. Ker odgovori ponovno niso enostavni, ampak se jih posebej povpraša po barvi, običajno uporabijo obliko barve za žensko spol: npr. *Sikav mange kiki hi asej? Trin. Sej faurba? Louli*. Pokaži mi koliko je takih? Tri. Kakšne barve? Rdeče (ČRU3). Predstavljeni primeri so vsi iz Prekmurja.

Problem dvojine: samostalniška zveza običajno pravilna, povedkovnik slabše. Vseeno pa naletimo tudi na povsem pravilno rabo, predvsem v Prekmurju (npr. devetletni fant: Dve (pismi) sta rdeči (ČSU6), po drugi strani pa isti fant nepravilno rabi povedek pri števnikih nad pet: (Pisma so) rumene in so šest, (Rokavice so) modre, pa so sedem). Podobno povedek pri dvojini pri ČSU13: Dva, pa so modre.

Nepričakovani odkloni

Nekateri otroci vseeno niso poznali rjave barve v romskem jeziku, v slovenščini pa se je poleg rjave pojavljala siva barva: tako v nekaterih primerih rjavega konja poimenujejo kot sivega. Problem z barvami se je nadaljeval tudi pri rjavih hlačah, ki so bile nekajkrat poimenovane kot črne. Nepoznavanje oziroma slabo poznavanje barv? DA. Tudi pri poimenovanju rdeče barve (srce) je prišlo do nekaj odstopanj (sicer vse v okviru spektra): tako je bil v romščini dvakrat poimenovan z roza (Prekmurje), šestletna deklica iz Prekmurja ga v romščini poimenuje rdeče (*pluvi*), ko pa je bilo srce treba poimenovati v slovenščini, pa reče rumeno (ČRU2). Čeprav napake pri rdečem srcu niso tako pogoste, nanje še vedno naletimo in zaradi preprostosti vprašanja napačni odgovori močno učinkujejo (pr. Kakšno je srce? Eeee... bejlo. To; kakšno je? Mmmm... pink (ČRU11). Kakšno je srce? Rumeno, ne modro (MRU13)). Slabo poznavanje barv nas je zelo presenetilo. To je nekaj, kar se od otrok ob vstopu v šolo samoumevno pričakuje, saj je poznavanje barv posledica gledanja prvih kartonk, ki jih otroci običajno spoznavajo že pri dveh, treh letih. Manko na tem področju je očitno.

Ostale posebnosti, ki bi jih bilo treba preveriti na terenu: raba besede *čibela/čebela* v belokranjskem romskem dialektu (očitno otroci v romskem dialektu bolj pogosto slišijo tudi varianto z ožjim vokalom). Poleg *sviri* se je pojavila tudi oblika *svirik* za kladivo v belokranjski romščini (raba v isti družini).

Pojmi in abstraktno mišljenje

Razumevanje pojmov je zelo odvisno od starosti testirancev, saj je vezano na abstraktno mišljenje. Največkrat so pravilno razložili »bolezen« (ko kašljaš – *kaj kašljine* (MRU1), da te glava boli, da te trebuh boli – *da tu šero duhi, da tu per duhi* (MRU5)), in »lakota« v obliki pridevnika »lačen_a« (npr. MRU9) ali opisa potrebe *Murine đal hal* – Moraš iti jest (MRU8). Tudi kot adverb: Povej, kaj je to, če jokaš, ko si izgubil igračo? – Žalostno (MRU9). Enobesedno samostalniško poimenovanje še ni mogoče, res pa je, da v navodilih nismo izrecno navedli: Poimenuj z eno besedo. Včasih otroci poimenovanje v drugem jeziku dojamejo kot parafrazo, neke vrste razlago pojma, ki smo ga iskali v prvem jeziku (primer iskanje poimenovanja ljubezni: *So pa pomejninel kada valakas kaumes?* – Kaj pa pomeni, ko imaš nekoga rada? Ka volimo se (ČRU10)). Pri analizi pojmov je bilo očitno, da otroci z Dolenjske hitreje odnehajo z razlago, hitreje rečejo ne vem, ker imajo manj materiala za parafrazo in nasploh za izražanje v drugem jeziku. Poimenovanje pojmov je še najbližje spraševanju v šoli ...

Razumevanje pravljice

Izpraševalki sta vsakemu testiranemu učencu prebrali pravljico in ga povprašale po razumevanju vsebine.

Pri zadržanih otrocih, ki so bili tiho, smo ocenili, da njihovo razumevanje ni dovoljšne za podajanje povratnih informacij. Slednje seveda ne drži, mogoče bi kakšen otrok lahko podal informacije, ki jih je sprejel s poslušanjem pravljice, na drugačen način, npr. prek različnega umetniškega udejstvovanja (likovno ustvarjanje, gledališko ustvarjanje itd.). Treba je tudi omeniti, da je preverjanje razumevanja pravljice potekalo čisto na koncu testiranja, torej so bili nekateri otroci, še posebej najmlajši, že veliko manj pozorni in dojemljivi.

Glede na zelo različno starost testirancev in njihovo jezikovno-kognitivno zmožnost predvidevamo, da bo najlažje določiti nastopajoče in glavne elemente zgodbe (vrana-lisjak-sir), obnovitev zgodbe je spretnost, ki jo otroci pridobijo tekom šolanja (ali branja in pogovarjanja o vsebini doma), medtem ko predvidevamo, da bo prepoznanje značilnih osebnostnih lastnosti nastopajočih živali v basni najtežji oreh.

Otroci uspejo navesti določene fizične značilnosti, npr. *Savki hili vrana? Šuži*. Kakšna je vrana? Lepa. (MRU9). *Sej sinjahi i roka? Bukhauili*. Kakšna je bila lisica? Lačna. (ČRU7). *Savko hilo lisjako? Savke lastnosti astaramo zu leste, kaj len astaramo tudi za manuša? Aaaa, arjavo. Lisjak, kaj je to lisjak? Pas kak, lisica kaka? ... Me nađanu. Niti po slovensko ne znam*. Kakšen je lisjak? Kakšne lastnosti najdemo pri njem, ki jih najdemo tudi pri ljudeh? Aaa, Rjav. Kaj je to lisjak? Pas kak, lisica kaka? ... Ne vem. Niti po slovensko ne znam (MRU8). Informant očitno sam prizna, da je slovenščina njegov močnejši izrazni jezik. Na Dolenjskem je to sicer redek primer.

V Prekmurju otroci bolj poskušajo obnoviti pravljico in to velikokrat po svoji najboljši moči počnejo kar v slovenščini (npr. ČRU6, 9, 10), a je očitno, da ne razumejo določenih romskih besed, nekateri niti za naslov oz. glavne nastopajoče like niso vedeli, kaj pomenijo *i roka* (lisica) in *u garvano* (vran) (npr. ČRU8, 9) in so si jih predstavljali kot žensko in moško osebo (ČRU10). V Prekmurju so imeli otroci težave predvsem s parom lažnih prijateljev: romsko besedo *roka* (lisica) so si otroci razlagali kot lastno ime ali pa celo kot del telesa: npr.: Kaj se je dogajalo v pravljici? Vran je imel sir in ni želel dati ženski (ČRU13) in npr. *So pa pomejninel i roka? – Va*. (Kaj pa pomeni *i roka?* - Roka (ČRU14)).

Pri prebiranju pogovorov o pravljici je jasno, da otroci v Prekmurju veliko bolj sodelujejo, so bolj odprti, zapomnili so si tudi veliko več podrobnosti iz pravljice. V kolikšni meri je to posledica drugačnega pristopa pri spraševanju (izpraševalka v Prekmurju je podajala veliko več podvprašanj in pristopala z veliko bolj odprtim pogovorom, bližje otrokom) ali večjega razumevanja v obeh jezikih, bi bilo smiselno preveriti v nadaljnjih testiranjih.

Sklep

Pri sociolingvističnem opisu obeh testiranih narečij, ki smo ga z namenom pustili tako obširnega, se je potrdilo, da sta obe narečji po eni strani zelo na različnih stopnjah glede vitalnosti in ohranitve, po drugi strani pa vseeno v obeh primerih obstaja visoka stopnja ogroženosti. Predvsem zaradi slabšega medgeneracijskega prenosa jezika v mešanih zakonih ter opuščanja jezika v primeru urbanizacije mlajših ter bolj izobraženih posameznikov. Vseeno pa je nujno opozoriti, da so vse naše informantke, ki so sodelovale pri sociolingvističnem opisu, mlade ter v veliki meri emancipirane ženske z lastnim dohodkom, pri čemer zaradi različnih osebnih izkušenj in doživetja stanja podajajo različne podatke tudi same. Obširnejša raziskava, kjer bi lahko preverjali dejansko stanje na terenu, bi zato bila zelo dobrodošla.

Medtem ko so v Prekmurju funkcionalnost jezika, njegov opis ter pojavnost boljši kot na Dolenjskem, pa je znanje romskega jezika pri mlajši generaciji v upadu. Po drugi strani je na Dolenjskem narečje precej prisotno v zaprtem privatnem krogu, a je zaradi slabše normiranosti jezik veliko bolj dovzeten za spremembe, predvsem pod vplivom slovenščine. Jezikovno testiranje je sicer potrdilo, da je v povprečju znanje romščine otrok v Beli krajini boljše od njihovih vrstnikov v Prekmurju. Spol ni odločujoči dejavnik, medtem ko je starost veliko bolj zapleten dejavnik, ki vpliva na jezikovno znanje, saj je povezan z splošnim/epistemološkim znanjem otrok. Tudi med testiranimi otroki se je jezikovno znanje s starostjo povečevalo, a se vzorec delno poruši med učenci prve triade; za celovitejšo analizo znanja romščine kot maternega jezika bi potrebovali večji vzorec ter kontrolno skupino enojezičnih slovensko govorečih otrok, saj bi razlog za velike razlike v jezikovni zmožnosti med posamezniki v prvi triadi lahko bil družinski kulturni, predvsem pa emocionalni kapital, kar delno potrjuje tudi podatek, da je jezikovno znanje v romščini neodvisno od bivanjskih razmer. Znanje otrok v romščini je tako vezano na splošno jezikovno zmožnost, za katero predvidevamo, da se povečuje s količino rabe jezika, saj imajo zgovorni otroci statistično značilno veliko boljše rezultate tako v romščini kot v slovenščini. Zgovorni otroci imajo zagotovo na voljo več materiala za naravno procesiranje jezika ter usvajanje njegovih struktur in besedišča. Obenem se je izkazalo kot statistično značilno, da imajo testirani, ki so obiskovali vrtec, boljše oceno pri slovenščini in boljši učni uspeh, v povprečju slabše znanje romščine in posledično postajajo dominantnejši v slovenščini. Obenem pa se je kot statistično značilno tudi potrdilo, da otroci, ki so v povprečju boljši v slovenščini, tudi veliko bolje razumejo zgoščene tekste, v našem primeru so bolje razumeli tako pravljico v slovenščini kot tudi v romščini. Gre torej za novo in dodatno obliko analitičnega znanja za posameznike, ki so dobri v njihovem drugem jeziku (koliko je to posledica tega, da v prvem jeziku niso vajeni brati tekstov, bi bilo treba raziskati v nadaljnjih raziskavah oz. potrditi s kontrolno skupino). Statistično značilne razlike v znanju slovenščine med obema regijama ni, se pa nakazuje razlika v znanju slovenščine glede na bivanjske razmere, še posebej v Beli krajini, kar kaže na določen trend, še posebej če podatke vzporejamo s tistimi, ki potrjujejo boljše znanje slovenščine ob obiskovanju vrtca ter opravljanju domačih nalog. Ni pa (čeprav se razmerje ujema) statistično značilne povezave med povprečno oceno pri slovenskem testiranju otrok in njihovo oceno pri slovenščini in/ali učnim uspehom. Z zavedanjem, da bi večji vzorec lahko pokazal boljše rezultate, pa slednje interpretiramo kot prikaz kompleksnosti ter težavnosti učno-vzgojnega procesa za posameznike, ki morajo biti vključeni v sistem poučevanja, ki poteka v njihovem nematernem jeziku, kar je še posebej problematično v prvi triadi.

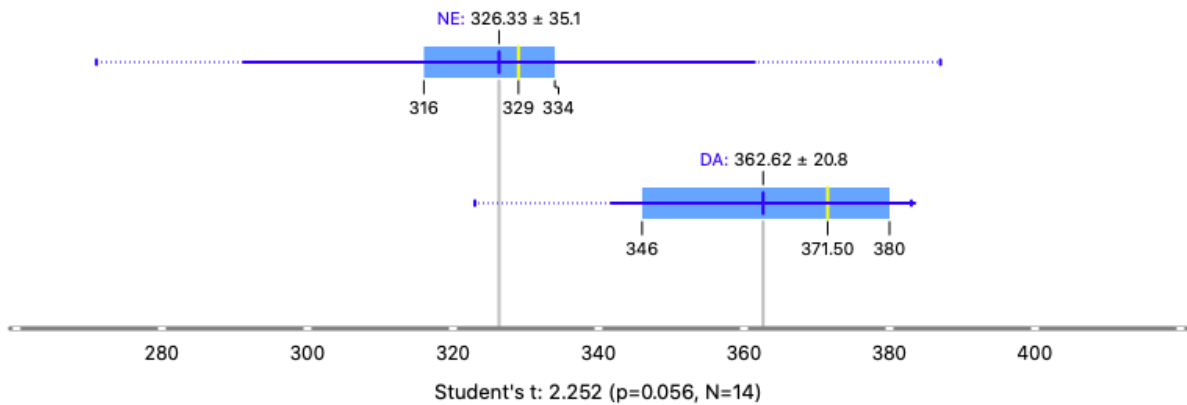
Pri podrobnejši jezikovni analizi rezultatov se je pokazalo, da ni presenečenj pri tem, da je za testirane otroke pasivno-prepoznavni del veliko lažji od aktivno-poimenovalnega, le v slednjem so se pokazale razlike med posamezniki. Kot rečeno, je bilo v veliki meri moč opazovati starostno razliko in asociativno ustvarjalni proces usvajanja prvega in drugega jezika, običajno nerazločno povezan z usvajanjem splošnega/epistemološkega znanja o svetu, v katerem živijo. Delno smo lahko analizirali tudi preklope in vstavljanje besed v matrični jezik. Evidentirali smo način vnosa novih besed v romščino, do katerega

se bo morala romska skupnost opredeliti, če bo želela ohraniti avtentični zven jezika. Še posebej pa je treba nasloviti konkretne probleme, ki so bili evidentirani pri jezikovnem testiranju romskih otrok: v prvi vrsti gre za poznavanje barv ter sklanjanje in rabo predlogov. Če sta zadnji dve točki bolj razumljivi, pa je popolnoma nerazumljivo in nesprejemljivo, da otroci v šoli ne poznajo barv. Seveda slednje razumem kot okoljsko posledico: otroci večinskega prebivalstva običajno svojo prvo kartonko z barvami dobijo najkasneje pri dveh letih, v vrtcu barve utrjujejo, medtem ko je manko pri romskih otrocih v tem pogledu očiten. Problem predlogov in sklanjanja je bolj kompleksen, a ga bo treba nasloviti v večji meri, verjetno tudi z dodatnimi didaktičnimi materiali in razširjenimi metodami.

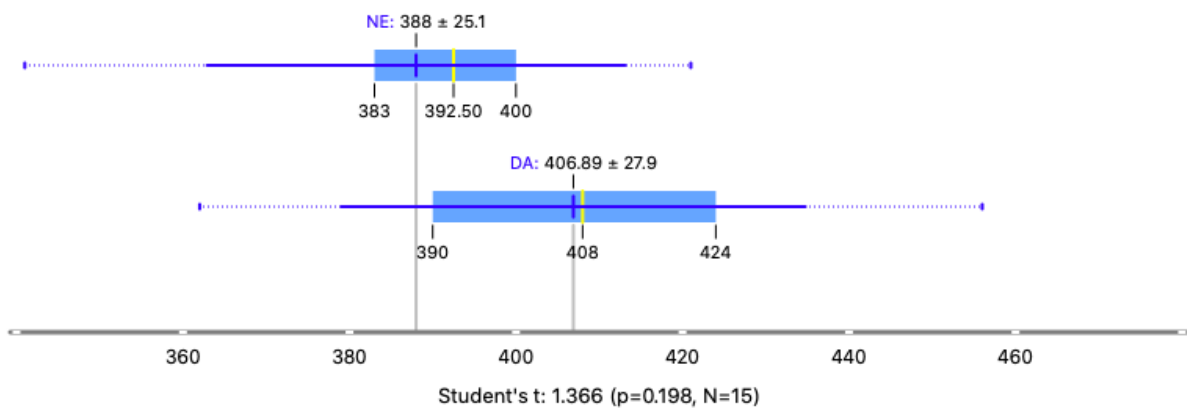
Posebej bi omenili izredno izkušnjo obeh romskih pomočnic, ki sta izvajali testiranje. Obe sta pridobili ogromno dodatnega znanja, predvsem pa globinski vpogled v jezikovno znanje svojih varovancev, tako njihovega maternega jezika kot slovenščine. Verjamem, da bo to dodatno vedenje obema v izredno pomoč pri nadaljnjem (predvsem jezikovnem) delu z učenci. V prihodnje bi bilo smiselno, da bi se podobnih izzivov lotili vsi, ki imajo opravka z romskimi otroki, v prvi vrsti pa romski pomočniki in učitelji slovenščine. Tako bi vsi bolje razumeli položaj romskih otrok v izobraževalnem sistemu s slovenskim učnim jezikom, novi pogledi pa bi lahko pripeljali tudi do novih idej za izboljšave.

Dodatek:

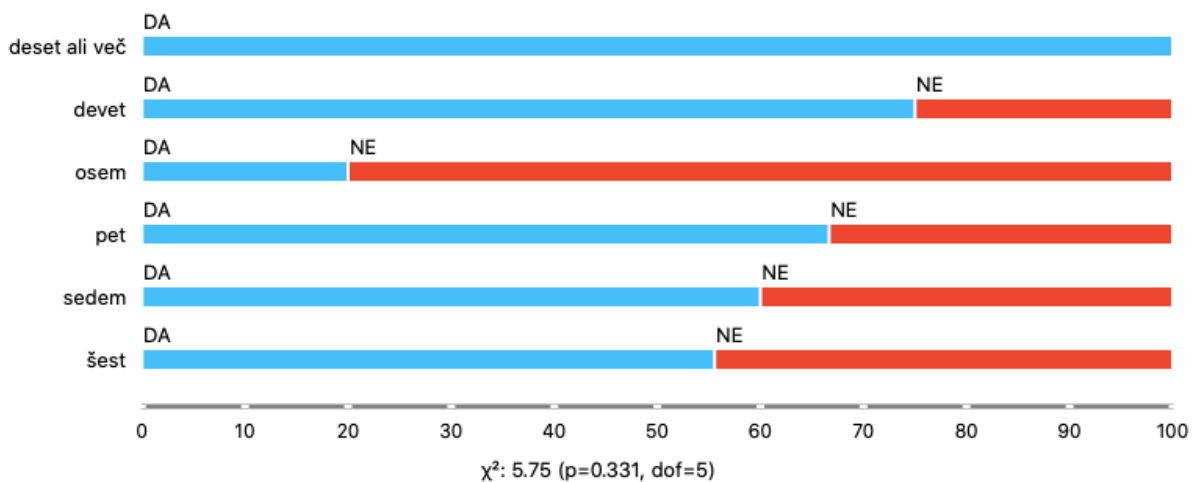
Graf 29: Znanje romščine v Prekmurju glede na zgovornost

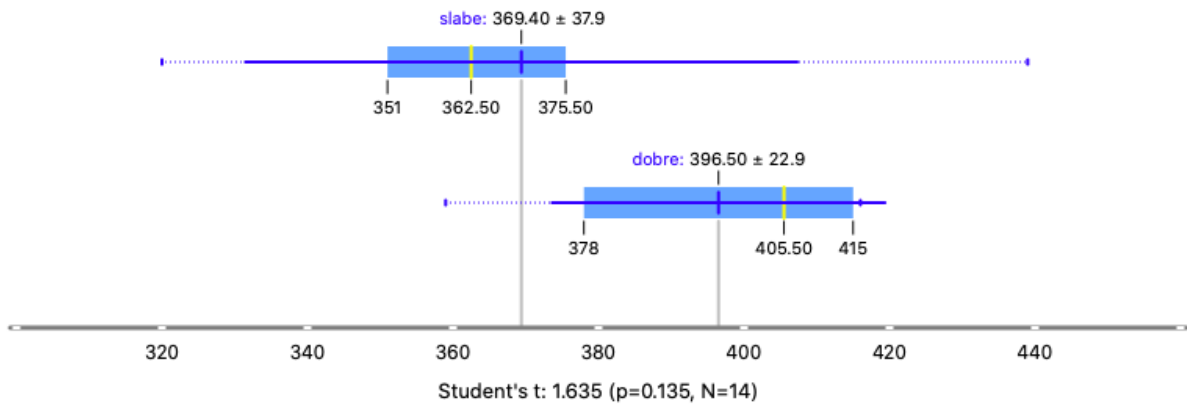
Graf 30: Znanje romščine v Beli krajini glede na zgovornost

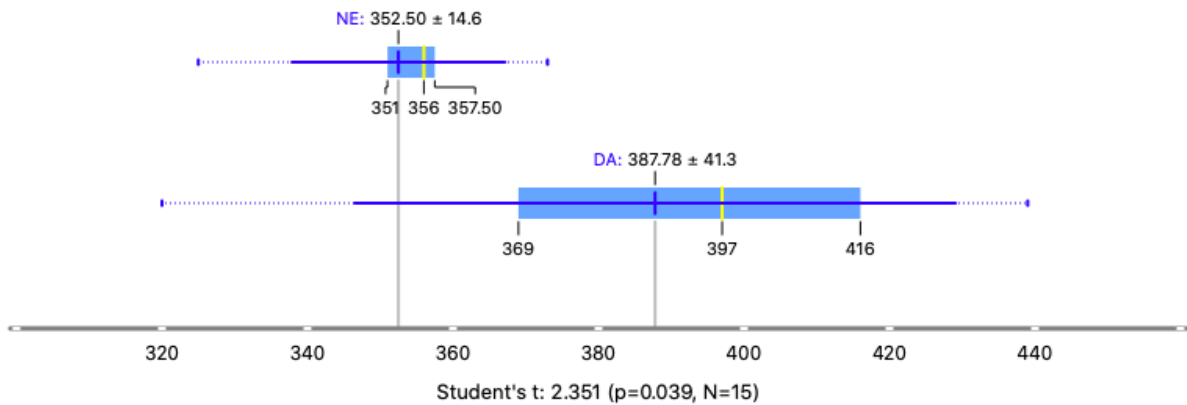
Graf 31: Zgovornost glede na starost

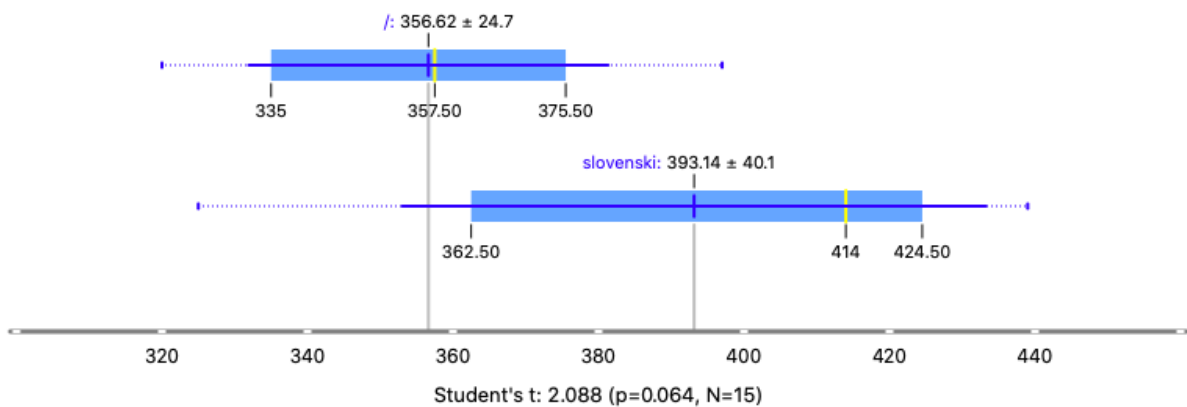
Graf 32: Znanje slovenščine v Beli krajini glede na bivanjske razmere

Graf 33: Znanje slovenščine v Beli krajini glede na zgovornost

Graf 34: Znanje slovenščine v Beli krajini glede na obiskovanje vrtca

Viri in literatura

- Austrian language assessment test for German language: IQS (Federal Institute for Quality Assurance in the Austrian School System) (2022): MIKA-D to determine the (extra-)ordinary status. Available online at: <https://www.iqs.gv.at/themen/weitere-instrumente-des-iqs/mika-d>
- Baghdasaryan, R. (2011). Miško hoče pobegniti = U Miško kaumel te ispidel = Miško kanini naši. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana : Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Baghdasaryan, R. (2011). Tema = Šitišaugo = Tama. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana : Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Balažič, Sanja, Semenič, Lara (2017). Romska družina s predšolskim otrokom in vrtcem v Prekmurju in Beli krajini. Diplomsko delo. Maribor: Pedagoška fakulteta.
- Baranja Samanta (2013b). Oblikovanje in uvajanje kulturno in jezikovno primernih didaktičnih sredstev. V Vonta, T. (ur.). Začnimo na začetku: prispevek predšolskih programov k socialni vključenosti Romov. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Berko Gleason, J. (1958): The Child's Learning of English Morphology. WORD, 14:2-3, 150-177, <https://doi.org/10.1080/00437956.1958.11659661>
- Bešter, R. & Medvešek, M., 2007. Education of the Roma Children in Slovenia: Evaluation of the Education Policy Defined in National Action Plan on Social Inclusion. V M. Komac & R. Varga (ur.) *Social Inclusion of Roma*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana; Regionalna razvojna agencija Mura, Murska Sobota, 129–183.
- Bešter, R., & Pirc, J., 2021. *Uspešnost romskih učencev v osnovnih šolah v Sloveniji*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana: .
- Bešter Turk, M., 2011. Jezik in slovstvo 56 (3–4), 111-130.
- Brezar, M. (2014): Zlata orehova vejica = Zlato rihoskari vijica. Lokve pri Črnomlju: Romsko kulturno društvo Vešoro.
- Brezar, M. (2006): Belokranjske in romske pravljice. Lokve pri Črnomlju: Romsko kulturno društvo Vešoro.
- Brezar, M. in Brezar, M. (2008). Romsko-slovenski slovar. Lokve pri Črnomlju: Romsko kulturno društvo Vešoro.
- Brezar, M. in Brezar, S. (2011): Spomlad avi = Pomlad se prebuja. Lokve: Romsko kulturno društvo Vešoro.
- Brezar, S. (2010): Šošora ka le hine kanora tiknora = Zajček kratkouhec. Črnomelj: Romsko kulturno društvo Vešoro.
- Brezar Mandalina in Brezar Marina (2008). Romsko-slovenski slovar. Lokve pri Črnomlju: Romsko kulturno društvo Vešoro.

- Brezinova, I. (2011). Doroteja in njena očala = I Doroteja te lakre pčaule = Doroteja i lakare špeglja. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Brunel, A. (2011). Gremo na delo = Žas pri buti = Džam pu buti. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana : Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- CSTDJ. <https://centerslo.si/izpiti/izpiti-iz-znanja-slovenscine/> (6. 4. 2022)
- CSTDJ 2021. Evalvacija modelov učenja in poučevanja slovenščine kot drugega jezika za učence in dijake, ki jim slovenščina ni materni jezik. Zaključno poročilo. Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik, <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Razvoj-solstva/Svet-zakakovost-in-evalvacije/KONCNO-POROCILO-FF-SLOVENCINA-januar-2021.pdf>.
- Dodatek h kurikulumu za vrtce za delo z otroki Romov. 2002. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Sektor-za-predsolsko-vzgojo/Dokumenti-smernice/vrtci_Dodatek_ROMI.pdf (6. 4. 2022)
- Fishman, J. A. & Lovas, J., 1970. Bilingual Education in Sociolinguistic Perspective. *Tesol Quarterly* 4, 215–222.
- Gagarina, Natalia (2016): Narratives of Russian–German preschool and primary school bilinguals: Rasskaz and Erzählung. In: *Applied Psycholinguistics* 37 (1), S. 91–122. DOI: 10.1017/S0142716415000430.
- Gagarina, N., Klop, D., Kunnari, S., Tantele, K., Välimaa, T., Bohnacker, U. & Walters, J. (2019): MAIN: Multilingual Assessment Instrument for Narratives. Revised version. *ZAS Papers in Linguistics* 63. Višejezični instrument za ispitivanje pripovijedanja. Translated and adapted by Hržica, G. & Kuvač Kraljević, J.
- Gliha Komac, N., (ur.), 2017. *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov*. Ljubljana: ZRC SAZU – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
- Gomboc Mrzлак Sergeja. "Romi v procesu integracije pri nas in v Evropi." *Sodobna pedagogika*, letnik 60 = 126. številka 5 (2009) str. 26-42, 28-45.<<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-SC9RVZAN>>
- Grill, T. et. al. (2013). Hišica iz soli = Kher andru lon = Kheroro zuru lon = O ker taro lon : romske zgodbe in pesmi. Prevajalka v dolensko romščino Dušica Balažek. Ljubljana : Pedagoška fakulteta.
- Harr, Anne-Katharina (2018): Sprachstandserhebung im Elementarbereich. In Anne-Katharina Harr, Martina Liedke-Göbel, Claudia Maria Riehl (Eds.): *Deutsch als Zweitsprache. Migration - Spracherwerb - Unterricht*. Stuttgart: J.B. Metzler Verlag, pp. 115–146.
- Haxhia, M. (2011). Punčkin nos = Babutkaakro nak = Punčkakaro nak. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana : Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Hržica, G., Kuvač Kraljević, J. (2020): The Croatian adaptation of the Multilingual Assessment Instrument for Narratives. *ZAS Papers in Linguistics*, 64, 37–44

- Horvat Muc Jožek, (2011). Romska skupnost v Sloveniji : zgodovina in kultura Romov. Murska Sobota: Zveza Romov Slovenije = Romani Union.
- Hudicourt, C. (2011). Mango za dedka = Mango mištu papo = Mango vaši phurano dade.. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Hudorovac, S., Bajt, B., Hudorovac J. in Koščak, T. (2009). Most prijateljstva - Mosto prijateljstvo - Pejtašaugorski phurt. Grosuplje: Društvo Romi gredo naprej = Roma džan angle.
- Jazbec, S., Čagran, B., & Lipavac Oštir, A., 2013. Language learning and Roma pupils – The case of Slovenia. *Croatian journal of education*, 15 (3), 655–692.
- Kerkoš, S. (2008): Jagoda / vištorija, zgodba. Prevod v romski jezik: Nataša Brajdič, Jasna Hudorovič, Martina Hudorovič. Krško : Društvo zaveznikov mehkega pristanka ; Ljubljana : Amnesty International Slovenije.
- Kette, D. (2011). Mravlji = Mravljinici. Prevajalka v dolensko romščino Dušica Balažek. Novo mesto: Goga.
- Kette, D. (2010). Čebelica in čmrlj = Čibelica i čmrlji. Prevajalka v dolensko romščino Dušica Balažek. Novo mesto: Goga.
- Kiese-Himmel, Christiane (2020): Sprachstandserfassung im Alter von 3 bis 6 Jahren. In Steffi Sachse, Ann-Katrin Bockmann, Anke Buschmann (Eds.): Sprachentwicklung. Entwicklung – Diagnostik – Förderung im Kleinkind- und Vorschulalter. With assistance of Tamara Lautenschläger. Berlin, Heidelberg: Springer (Lehrbuch), pp. 177–203.
- Klobčič Vera. Položaj Romov v Sloveniji. Romi in gadže. 2007. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja
- Kovač, Laura: Raziskava pokazala dobro počutje romskih otrok v osnovni šoli, tudi na Dolenjskem, 13.6.2022, Dolenjski list, https://www.dolenjskolist.si/2022/06/13/262698/novice/dolenjska/Raziskava_pokazala_dobro_pocutje_romskih_otrok_v_osnovni_soli_tudi_na_Dolenjskem/
- Kozlevčar, Ana Marija. 2010. **"Vsak otrok bi se moral imeti pravico izobraževati v maternem jeziku vsaj v prvem triletju osnovne šole"** : Ana Marija Kozlevčar, učiteljica romskih otrok : intervju. Park : novomeški mladinski časopis. - ISSN 1408-7189 (Letn. 13, št. 5, feb. 2010, str. 8-10) <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-G9FJS1RA/e01100bc-cba3-4951-9c15-d902a3207778/PDF>
- Kozlevčar, A. M. (2009). Učim se pisati. Sikav upe pisini. Dvojezično slovensko – romsko učno gradivo za 2. ali 3. razred osnovne šole. Novo mesto: Društvo za razvijanje prostovoljnega dela.
- Kozlevčar, A. M. (2000). Vaje iz slovenskega jezika/I. del: 4. razred. Delovni zvezek za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (2000). Vaje iz slovenskega jezika/II. del: 4. razred. Delovni zvezek za pouk slovenskega jezika za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.

- Kozlevčar, A. M. (1998). Jesen: 2. razred. Delovni zvezek za pouk slovenskega jezika in matematike za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (1998). Jesen: 3. razred. Delovni zvezek za slovenskega jezika in matematike za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (1999). Pomlad: 2. razred. Delovni zvezek za pouk slovenskega jezika in matematike za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (1999). Poletje: 2. razred. Delovni zvezek za slovenskega jezika in matematike za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (1999). Zima: 2. razred. Delovni zvezek za slovenskega jezika in matematike za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (1999). Zima: 3. razred. Delovni zvezek za slovenskega jezika in matematike za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (2000). Spoznavanje narave in družbe: 3. razred. Delovni zvezek za pouk spoznavanja narave in družbe za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (2000). Matematika/ 1. del: 4. razred. Delovni zvezek za pouk matematike za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (2000). Matematika/ 2. del: 4. razred. Delovni zvezek za pouk matematike za učence Rome, ki potrebujejo prilagajanje programa osnovne šole. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba.
- Kozlevčar, A. M. (2009). Slovarček: slovensko-romski, romsko-romski. Murska Sobota: Zveza Romov Slovenije.
- Krek, J. & Vogrinc, J., 2005. Znanje slovenskega jezika kot pogoj šolskega uspeha učencev iz jezikovno in kulturno različnih ter socialno deprivilegiranih družin – primer začetnega opismenjevanja romskih učencev. *Sodobna pedagogika/Journal of Contemporary Education* 56 (2), 118–139.
- Kruk, H. (2011). Najmanjši = Lektikneder = Nartiknede. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana : Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Kurikulum za vrtce, 1999. <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Sektor-za-predsolsko-vzgojo/Programi/Kurikulum-za-vrtce.pdf> (6. 4. 2022)

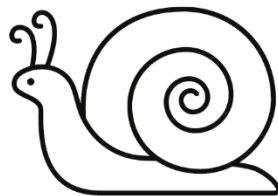
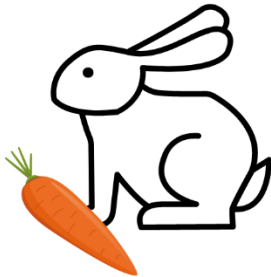
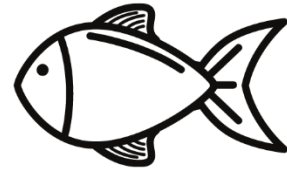
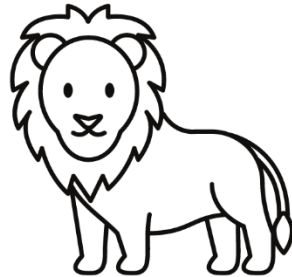
- Kyuchukov, Hristo; Villiers, Jill de (2009): Theory of Mind and evidentiality in Romani-Bulgarian bilingual children. In *Psychology of Language and Communication* 13 (2), pp. 21–34. DOI: 10.2478/v10057-009-0007-4.
- Kyuchukov, Hristo; Villiers, Jill de; Tabori, Andrea Takahesu (2017): Why Roma Children Need Language Assessments in Romani. In *Psychology of Language and Communication* 21 (1), pp. 215–243. DOI: 10.1515/plc-2017-0011.
- Liliom, L. (2011). Roni = Roni = Roni. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- McLaughlin, Barry; Gesi Blanchard, Antoinette; Osanai, Yuka (1995): Assessing Language Development in Bilingual Preschool Children (NCBE Program Information Guide Series, 22). Available online at <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED388088.pdf>.
- Mengering, Fred (2005): Bärenstark — Empirische Ergebnisse der Berliner Sprachstandserhebung an Kindern im Vorschulalter. In *ZfE* 8 (2), pp. 241–262. DOI: 10.1007/s11618-005-0136-z.
- Moja pot do poklica 1, Mro drom i poklico 1 - poklicni kažipot, Razvojno izobraževalni center Novo mesto, zbrali in uredili Meta Gašperšič in dr.
- Moja pot do poklica 2, Mro drom i poklico 2 - 8 zloženek, Razvojno izobraževalni center Novo mesto, zbrali in uredili Meta Gašperšič in dr.
- Miklič, B. (2009): Romski jezik za vsakdanjo rabo = Romani čip šu sakodnevno potriba. Novo mesto: Romsko društvo Cigani nekoč-Romi danes.
- Miklič, B. (2007): Volk V in sedem kozličkov - Ruv i sedam kozice. Celovec: Mohorjeva družba.
- Nečak Lük, A., 1989. *Vzgoja in izobraževanje v večjezičnih okoljih. Motivacija za učenje maternega in drugega jezika v dvojezični šoli v Prekmurju*. Pedagoški inštitut, Ljubljana.
- NPUR 2017-2021. Nacionalni program ukrepov Vlade Republike Slovenije za Rome 2017-2021. https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/UN/Dokumenti-Romi/65d892da3a/NPUR_2017_2021.pdf (7.4.2022)
- NPUR 2021-2030. Nacionalni program ukrepov Vlade Republike Slovenije za Rome 2021-2030. <https://www.gov.si/novice/2021-12-28-vlada-je-sprejela-nacionalni-program-ukrepov-za-rome-za-obdobje-20212030/> (7.4.2022)
- Otroci iz romskega naselja Brezje – Žabjak, (2022). Romske pravljice iz kock = Romane pravljice zuro kocke : pravljice v slovenskem in romskem jeziku. Prevajalki v dolensko romščino Milena Tudija in Liljana Tudija. Novo mesto : Romsko društvo Romano veseli.
- Patton Terry, N. & Irving, M. A., 2010. Cultural and Linguistic Diversity: Issues in Education. V Colarusso & O'Rourke (ur.) *Special Education for ALL Teachers*. Kendall Hunt Publishing. 109–132.
- Peček, M., Čuk, I. & Lesar, I., 2013. Perceived traits as a factor of academic achievement in different groups of pupils. *Sodobna pedagogika/Journal of Contemporary Education* 4, 52–69.

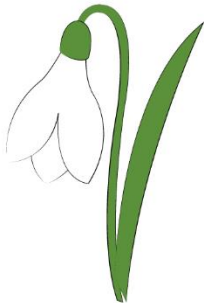
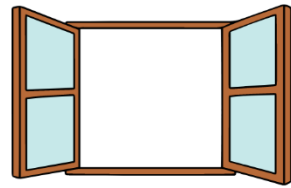
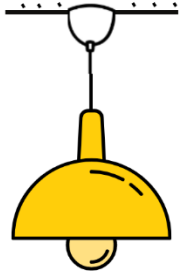
- Pirc, J. & Bešter, R., 2020. *Zaključno poročilo v okviru projekta Vključenost Romov v srednješolsko in visokošolsko izobraževanje ter izobraževanje odraslih: dejavniki spodbud in ovir, s katerimi se soočajo pripadniki romske skupnosti v izobraževalnem sistemu v Sloveniji po končani osnovni šoli*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Premack, D., Woodruff, G. (1978): Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behavioral and Brain Sciences*, 1(4), 515–526. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00076512>
- Réger, Z., 1999. Gypsy Children's Language Problems and Their Chances to Manage at School. In C. Fényes, C. McDonald & A. Mészáros (ur.) *The Roma Education Resource Book*. Open Society Institute – Institute for Educational Policy, Budapest, 169–173.
- SVIR 2021-2030. Strategija vzgoje in izobraževanja Romov 2021-2030.
- Šajnovič, R. (2005). *Romske pravljice = Romane vištarije*. Novo mesto: Goga.
- Šiftar, Vanek. 1970. *Cigani: Minulost v sedanosti*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Štrukelj Pavla (2004). *Tisočletne podobe nemirnih nomadov. Zgodovina in kultura Romov v Sloveniji*. Ljubljana: Družina.
- Voskoboinikov, V. (2011). *Ledena sveča = Gjegoskri mumeli = Ledoskari sviča. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič*. Ljubljana : Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- Stritar, J. (2012). *Prijatelja = Prijateljini. Prevajalka v dolensko romščino Dušica Balažek*. Novo mesto: Goga.
- Tancer, M., 1994. *Vzgoja in izobraževanje Romov na Slovenskem*. Založba Obzorja, Maribor.
- Tavanze, O. (2011). *Bajko in Paskualina: zgodba o dveh prijateljih = U bajko te i paskualina: paramisi palu dej pejtaušja = Bajko i paskualine: mothavibe vašu duj kolega. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič*. Ljubljana : Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.
- SEJO 2011. <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/SEJO-komplet-za-splet.pdf> (6.4.2022)
- Učni načrt za slovenščino 2018. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_slovenscina.pdf(6.4.2022)
- Vonta, T., Jager, J., Rutar Leban, T., Vidmar, M., Baranja, S., Rutar, S., Mlekuž, A., Jaklič Šimnic, A., Vidmar, J., Balič, F., 2011. *Nacionalna evalvacijska študija uspešnosti romskih učencev v osnovni šoli: končno poročilo*. Pedagoški inštitut, Ljubljana.
- Vonta, T., 2013, (ur.). *Začnimo na začetku: prispevek predšolskih programov k socialni vključenosti Romov*. Pedagoški inštitut, Ljubljana.
- Vujadinovic, N. (2011). *Mango za dedka = Mango mištu papo = Mango vaši phurano dade.. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.

Zake, D. (2011). Pomaranče za vse = Pomarandžnen mištu sa = Komaranče vašu sa. Trijezična slikanica. Prevajalec v dolensko romščino Rajko Šajnovič. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Razvojno-raziskovalni center pedagoških iniciativ Korak za korakom.

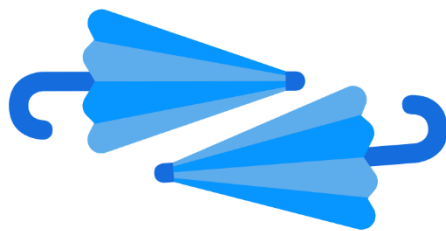
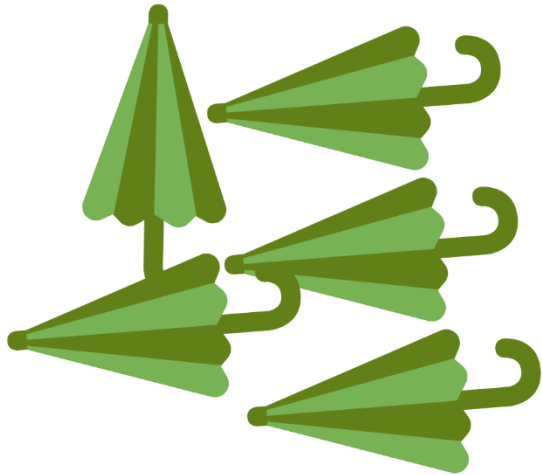
Priloga 1 (Jezikovni test v vseh treh jezikih)

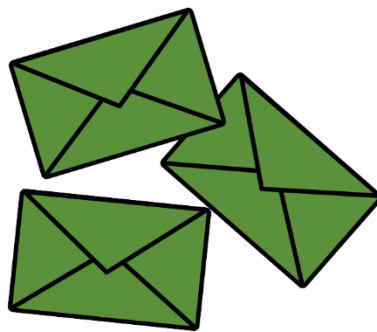
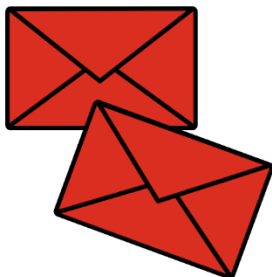
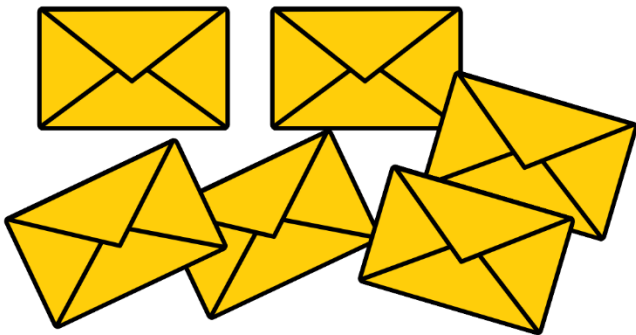
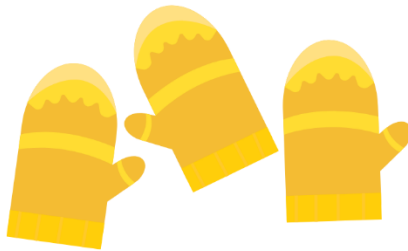
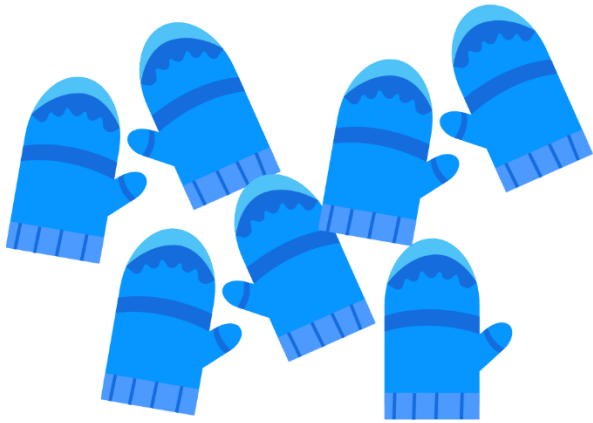
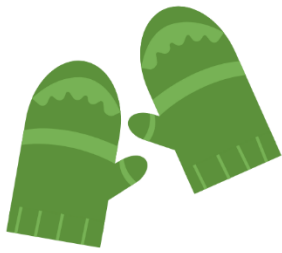
Jezikovni test: (1) SLIKOVNI MATERIAL; (2) Test – a) vprašanja v slovenščini, b) vprašanja v belokranjski romščini, c) vprašanja v prekmurski romščini; (3) Tabele – a) odgovori v slovenščini, b) odgovori v belokranjski romščini, c) odgovori v prekmurski romščini.

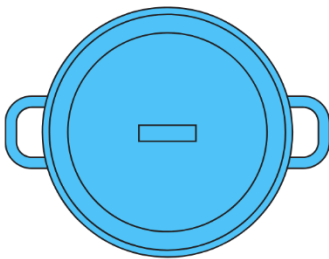
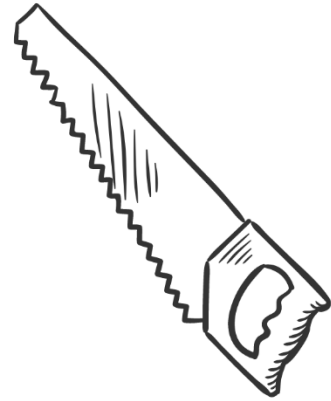
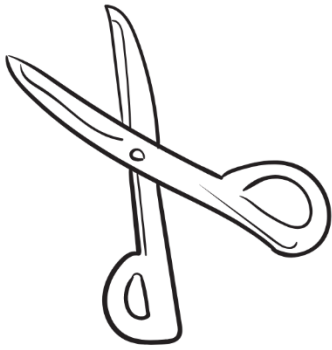

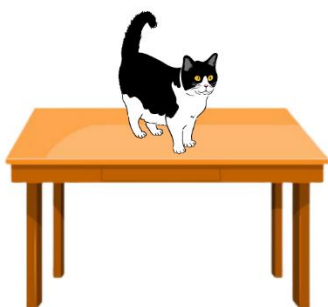
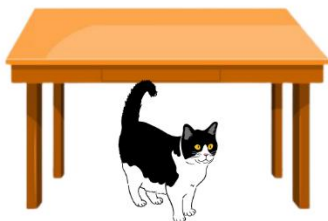

1. ŽIVALI

- 1.1. Pokaži konja!
- 1.2. Pokaži zajca!
- 1.3. Pokaži leva!

- 1.4. Pokaži, katera žival živi v vodi!
- 1.5. Kaj je to?
- 1.6. Pokaži, katera žival piči!
- 1.7. Kaj je to?
- 1.8. Pokaži, katera žival je najpočasnejša!
- 1.9. Kaj je to?

- 1.10. Kakšen je konj?
- 1.11. Kaj je zajec?
- 1.12. Kaj ima konj na vratu?
- 1.13. Kaj lovijo ribiči?
- 1.14. Kam nosijo čebele med?
- 1.15. Kam se polž lahko skrije?

2. POHIŠTVO

- 2.1. Pokaži stol!
- 2.2. Pokaži omaro!
- 2.3. Pokaži peč!

- 2.4. Pokaži, kaj odpremo, če je vroče!
- 2.5. Kaj je to?
- 2.6. Pokaži, kje spimo!
- 2.7. Kaj je to?
- 2.8. Pokaži., kaj visi na stropu!
- 2.9. Kaj je to?

- 2.10. Kdaj zakurimo peč?
- 2.11. Kje imamo obleke?
- 2.12. Kam sede mama, če je utrujena?
- 2.13. Kam greš, kadar si zaspan?
- 2.14. Kakšna je luč?

3. RASTLINE

- 3.1. Pokaži solato!
- 3.2. Pokaži zvonček!
- 3.3. Pokaži marelico!

- 3.4. Pokaži, kaj damo v čaj, ko smo bolni!
- 3.5. Kaj je to?
- 3.6. Pokaži, kaj raste v Afriki!
- 3.7. Kaj je to?
- 3.8. Pokaži, kje rastejo veje!
- 3.9. Kaj je to?

- 3.10. Kakšna je limona?
- 3.11. Kdaj nabiramo zvončke?
- 3.12. Kje raste solata?
- 3.13. Katero sadje imaš rad/rada?
- 3.14. Kaj ima v zemlji drevo?

4. PREDLOGI (Kje? Kam?)

- 4.1. Kje je sonce? (NAD)
- 4.2. Kje je sonce? (NAD)
- 4.3. Kje je sonce? (NAD)

- 4.4. Kje je mačka? (POD)
- 4.5. Kje je mačka? (POD)
- 4.6. Kje je mačka? (POD)

- 4.7. Kam je splezala mačka? (NA)
- 4.8. Kam je splezala mačka? (NA)
- 4.9. Kam je splezala mačka? (NA)

- 4.10. Kje je mačka? (NA)
- 4.11. Kje je mačka? (NA)
- 4.12. Kje je mačka? (NA)

- 4.13. Kam se je ulegla mačka? (POD)
- 4.14. Kam se je ulegla mačka? (POD)
- 4.15. Kam se je ulegla mačka? (POD)

5. OBLAČILA

- 5.1. Pokaži hlače!
- 5.2. Pokaži rokavico!
- 5.3. Pokaži čevelj!

- 5.4. Pokaži, kaj obleče babica!
- 5.5. Kaj je to?
- 5.6. Pokaži, kaj rabimo, ko dežuje!
- 5.7. Kaj je to?
- 5.8. Pokaži, kaj si zaveže oče okrog vratu!
- 5.9. Kaj je to?

- 5.10. Kakšne so hlače?
- 5.11. Kam spravi babica robec?
- 5.12. Kakšen je dežnik, ko dežuje?
- 5.13. Iz česa plete mama rokavice?
- 5.14. Iz česa sešije šivilja krilo?
- 5.15. Kaj si zaveže kuhar okrog pasu?

6. NEBO

- 6.1. Pokaži dež!
- 6.2. Pokaži oblak!
- 6.3. Pokaži luno!

- 6.4. Pokaži, kaj sveti podnevi!
- 6.5. Kaj je to?
- 6.6. Pokaži, kaj pada pozimi!
- 6.7. Kaj je to?
- 6.8. Pokaži, kaj spremlja luno!
- 6.9. Kaj je to?

- 6.10. Kdaj sveti luna?
- 6.11. Kakšno je sonce?
- 6.12. Iz česa naredimo sneženega moža?
- 6.13. Kje so luna in zvezde?
- 6.14. Kaj delaš pozimi?

7. TELO

- 7.1. Pokaži roko!
- 7.2. Pokaži srce!
- 7.3. Pokaži oko!

- 7.4. Pokaži., kaj imamo v ustih!
- 7.5. Kaj je to?
- 7.6. Pokaži, s čim vohamo!
- 7.7. Kaj je to?
- 7.8. Pokaži s čim poslušamo!
- 7.9. Kaj je to?

- 7.10. Kakšno je srce?
- 7.11. S čim grizemo meso?
- 7.12. Kje imamo nos, oči in usta?
- 7.13. S čim ližemo sladoled?
- 7.14. Kam gremo, ko nas boli zob?
- 7.15. Kaj moramo nositi, če slabo vidimo?

8. UJEMANJE PRIDEVNIŠKIH BESED S SAMOSTALNIŠKIM JEDROM

Opiši (preštej in povej kakšno je)!

DEŽNIKI

- 8.1. Kaj je na sliki?
- 8.2. Ali so vsi dežniki enaki?
- 8.3. Koliko dežnikov je takih (pokažite rumenega)
- 8.4. In koliko je takih (pokažite rdeče)?
- 8.5. Pa takih (pokažite na modra)?
- 8.6. In koliko je teh in kakšni so?

ROKAVICE

- 8.7. Kaj je na sliki?
- 8.8. Ali so vse rokavice enake?
- 8.9. Koliko rokavic je takih (pokažite rdečo)?
- 8.10. In koliko je takih (pokažite zeleni)?
- 8.11. Pa takih (pokažite na rumene)?
- 8.12. In koliko je teh in kakšne so (pokažite na modre)?

PISMA

- 8.13. Kaj je na sliki?
- 8.14. Ali so vsa pisma enaka?
- 8.15. Koliko pisem je takih (pokažite na modrega)?
- 8.16. In koliko je takih (pokažite na rdeči)?
- 8.17. Pa takih (pokažite na zelena)?
- 8.18. In koliko je teh in kakšne so (pokažite na rumena)?

9. ORODJE

- 9.1. Pokaži žago!
- 9.2. Pokaži kozarec!
- 9.3. Pokaži nož!

- 9.4. Pokaži, kaj uporablja šivilja!
- 9.5. Kaj je to?
- 9.6. Pokaži, s čim zabijamo žeblice!
- 9.7. Kaj je to?
- 9.8. Pokaži, s čim pokrijemo lonec!
- 9.9. Kaj je to?

- 9.10. S čim režemo meso?
- 9.11. S čim jemo solato?
- 9.12. S čim jemo juho?
- 9.13. S čim merimo blago?
- 9.14. S čim precedimo čaj?
- 9.15. Iz česa je kozarec?

10. POJMI

Opiši, kaj je:

- 10.1. POGUM
- 10.2. SPANJE
- 10.3. BOLEZEN

Povej, kaj je to:

- 10.4. ...če imaš nekoga rad (LJUBEZEN)
- 10.5. ...če jokaš, ker si izgubil igračo (ŽALOST)
- 10.6. ...če ti kruli po želodcu, ker že dolgo nisi jedel (LAKOTA)

11. POKLICI

- 11.1. Pokaži, kdo je frizer!
- 11.2. Pokaži, kdo je zdravnik!
- 11.3. Pokaži, kdo je poštar!

- 11.4. Pokaži, kdo kuha!
- 11.5. Kdo je to?
- 11.6. Pokaži, kdo usmerja promet!
- 11.7. Kdo je to?
- 11.8. Pokaži, kdo dela v šoli!
- 11.9. Kdo je to?

- 11.10. Kje dela zdravnik?
- 11.11. Kam je prišel fantek, ker je imel predolge lase?
- 11.12. Kaj nosi poštar?
- 11.13. Kje ima poštar torbo?
- 11.14. S čim piše učitelj po tabli?
- 11.15. Kaj ima policist v ustih?
- 11.16. Kaj ima frizer v rokah?

12. PRAVLJICA: LISJAK IN VRAN

Lačen lisjak se je potikal po gozdu in iskal kaj za pod zob, ko je zavohal nekaj slastnega. Dišal je debel kos sira, ki ga je držal v kljunu veliki črni vran. Lisjak je sir oboževal in sline so se mu pocedile že samo ob pogledu nanj. Toda vran je čepel visoko na veji, ki je lisjak ni mogel doseči. »Nujno moram dobiti ta slastni zalogaj. A če začnem plezati na drevo, bo vran zagotovo takoj odletel. Hm, nečesa drugega se moram domisliti,« si je rekel.

»Dobro jutro, gospod vran,« je vkljudno pozdravil.

»Dobro jutro, gospod lisjak,« je zamomljal vran s polnim kljunom.

»Ti je že kdo povedal, da imaš prelepo perje? Tako svetleče, tako črno!« je ptiču polaskal lisjak. Vran je zadovoljno zaprhutal s krili, da jih je razkazal. Ampak kos sira je še vedno trdno držal v zaprtem kljunu.

»Pa kako vitko in elegantno telo, kakšne močne kremplje!« je nadaljeval lisjak. Vran je vzdignil eno nogo, nato še drugo, da je pokazal kremplje. Lisjakov načrt je deloval.

»Povej, vran, kaj pa tvoj glas, je prav tako lep, kot si ti?« ga je izzval lisjak. Ptič je odprl kljun, zajel sapo in zakrakal na vso moč. Sir mu je padel iz kljuna na tla. Lisjak je bil že pripravljen – z enim skokom je bil pri mamljivi poslastici. Nato je s polnim gobcem zaklical vranu: »Hvala za prelepo petje in izvrsten sir! Nasvidenje!«. In vran je ostal praznih rok. Tako je plačal za svojo samovšečnost.

1. Ali bi znal povedati pravljico po svoje?

ALI

1. Ko nastopa v pravljici?
2. Zakaj lisjak hvali vrana?
3. Zakaj vran izpusti sir iz kljuna?
4. Kakšen je lisjak? (Kakšne lastnosti najdemo pri njem, ki jih najdemo tudi pri ljudeh?)
5. Kakšen je vran? (Kakšne lastnosti najdemo pri njem, ki jih najdemo tudi pri ljudeh?)

1. ŽIVALJA

- 1.1. Motav graste!
- 1.2. Motav šošē!
- 1.3. Motav levo!

- 1.4. Motav, kon živali živini nu pani!
- 1.5. So hilo kava?
- 1.6. Motav, kon živali piknini!
- 1.7. So hilo kava?
- 1.8. Motav, kon živali hilo naj polokede?
- 1.9. So hilo kava?

- 1.10. Savko hilo gra?
- 1.11. So hal šošo?
- 1.12. So hilo grasteste pu men?
- 1.13. So lovinen ribičja?
- 1.14. Kev phiraven čebele medo?
- 1.15. Kev pe pužo lahko guruvi?

2. POHIŠTVO

- 2.1. Motav stolo!
- 2.2. Motav omara!
- 2.3. Motav peči!

- 2.4. Motav, so opravamo, kaj hilo tato?
- 2.5. So hilo kava?
- 2.6. Motav kaj sovamo!
- 2.7. So hilo kava?
- 2.8. Motav, so visini pu stropo!
- 2.9. So hilo kava?

- 2.10. Kada zaalavamo peči?
- 2.11. Kaj men hile gada?
- 2.12. Kev zabeši daj, kaj hili zmantrindi?
- 2.13. Kev đaj, kaj hinjas zasuto?
- 2.14. Savki hili luči?

3. RASTLINE

- 3.1. Motav solata!
- 3.2. Motav zvončko!
- 3.3. Motav marelica!

- 3.4. Motav, so čivamo nu čaj, kaj hinjamo nasvale?
- 3.5. So hilo kava?
- 3.6. Motav, so barjovi nu Afrika?
- 3.7. So hilo kava?
- 3.8. Motav, barjoven vije?
- 3.9. So hilo kava?

- 3.10. Savki hili limona?
- 3.11. Kada kedamo zvončki?
- 3.12. Kaj barjovi solata?
- 3.13. Kon sadji tuke hilo lačo?
- 3.14. So hilo kaštete nu phuv?

4. PREDLOGI (Kaj? Kev?)

- 4.1. Kaj hilo kham? (NAD)
- 4.2. Kaj hilo kham? (NAD)
- 4.3. Kaj hilo kham? (NAD)

- 4.4. Kaj hili mačka? (STULU)
- 4.5. Kaj hili mačka? (STULU)
- 4.6. Kaj hili mačka? (STULU)

- 4.7. Kev slizonđa mačka? (PU)
- 4.8. Kev slizonđa mačka? (PU)
- 4.9. Kev slizonđa mačka? (PU)

- 4.10. Kaj hili mačka? (PU)
- 4.11. Kaj hili mačka? (PU)
- 4.12. Kaj hili mačka? (PU)

- 4.13. Kev pe nagninđa mačka? (STULU)
- 4.14. Kev pe nagninđa mačka? (STULU)
- 4.15. Kev pe nagninđa mačka? (STULU)

5. GADA

- 5.1. Motav heleva!
- 5.2. Motav rokavice!
- 5.3. Motav šolnja!

- 5.4. Motav, so uravi daj purani!
- 5.5. So hilo kava?
- 5.6. Motav, so rabinamo, kaj putudi!
- 5.7. So hilo kava?
- 5.8. Motav, so peske dad zapandi okolo men!
- 5.9. So hilo kava?

- 5.10. Savke hile heleva?
- 5.11. Kev pospravini daj purani rupco?
- 5.12. Savko hili marela, kaj purudi.
- 5.13. Zu soste daj pletini rokavice?
- 5.14. Zu soste sivi šivilja kiclja?
- 5.15. So peske zapandi kuhari okolo paso?

6. NEBO

- 6.1. Motav godina!
- 6.2. Motav oblako!
- 6.3. Motav misico?

- 6.4. Motav, so svitoni pu dive!
- 6.5. So hilo kava?
- 6.6. Motav, so purudi pozima?
- 6.7. So hilo kava?
- 6.8. Motav so pratini luna!
- 6.9. So hilo kava?

- 6.10. Kada svitoni misico?
- 6.11. Savko hilo kham?
- 6.12. Zu soste keramo sneženi mož?
- 6.13. So hile luna i zvizde?
- 6.14. So kere tu pu zima?

7. ŽIVOTO

- 7.1. Motav va!
- 7.2. Motav vođi!
- 7.3. Motav jačh!

- 7.4. Motav, so men hilo nu muj?
- 7.5. So hilo kava?
- 7.6. Motav, soha dišinamo?
- 7.7. So hilo kava?
- 7.8. Motav soha šunamo?
- 7.9. So hilo kava?

- 7.10. Savki hili vođi?
- 7.11. Soha grizovinamo mas?
- 7.12. Kaj men hilo nak, jačha i muj?
- 7.13. Soha lizinamo sladoled?
- 7.14. Kev đam, kaj men duhi dand?
- 7.15. So murinamo phiravi, ako slabo hikamo?

8. SAR PE PRIDEVNIŠKO BESEDE UJEMOVINEN SAMOSTALNIKOHA

Opisin (prebrujin i motav savko hilo)!

MARELE

- 8.1. So hilo pu slika?
- 8.2. Ali hile sa marele enako?
- 8.3. Keči marele hile disavke (mutave pu rumeno)?
- 8.4. I keči hile disavke (mutave lole)?
- 8.5. Pa disavke (motave pu plavo)?
- 8.6. I keči hile kele i savke hile?

ROKAVICE

- 8.7. So hilo pu slika?
- 8.8. Ali hile sa rokavice enako?
- 8.9. Keči rokavice hile disavke (mutave lole)?
- 8.10. I keči hile disavke (mutave pu zeleno)?
- 8.11. Pa disavke (motave pu rumeno)?
- 8.12. I keči hile kele i savke hile(mutave pu plavo)?

LILA

- 8.13. So hilo pu slika?
- 8.14. Ali hile sa rokavice enako?
- 8.15. Keči lila hile disavke (mutave pu plavo)?
- 8.16. I keči hile disavke (mutave pu lole)?
- 8.17. Pa disavke (motave pu zeleno)?
- 8.18. I keči hile kele i savke hile (mutave pu rumeno)?

9. URUDJA

- 9.1. Motav žaga!

- 9.2. Motav kupica!
- 9.3. Motav čhurik?

- 9.4. Motav, so uporabljovini šivilja?
- 9.5. So hilo kava?
- 9.6. Motav, soha zabinamo cveko?
- 9.7. So hilo kava?
- 9.8. Motav, soha učharamo piri!
- 9.9. So hilo kava?

- 9.10. Soha čhingeramo mas?
- 9.11. Soha ham solata?
- 9.12. Soha ham zumi?
- 9.13. Soha mirinamo platno?
- 9.14. Soha scidonamo čaj?
- 9.15. Zu soste hili kupica?

10. POJMI

Opisin, so hilo:

- 10.1. POGUMNO
- 10.2. SOVIBE
- 10.3. BOLEZNI

Motav, so hilo kava:

- 10.4. ... če dikere kone rado (LJUBEZNI)
- 10.5. ... če rove, jee našalđas igračka (ŽALOSTI)
- 10.6. ... Če tuke krulini pu želuco, kaj dugo nisi ha (BUKHALIPE)

11. POKLICI

- 11.1. Motav, kon hilo friteri?
- 11.2. Motav, kon hilo doktori?
- 11.3. Motav, kon hilo poštari?

- 11.4. Motav, kon karavi?
- 11.5. So hilo kava?
- 11.6. Motav, kon usmerjovini prometo?
- 11.7. So hilo kava?
- 11.8. Motav, kon keru nu šola?
- 11.9. So hilo kava?

- 11.10. Kaj keru doktori buti?
- 11.11. Kev alo čavoro, jer le hine prebare bala?
- 11.12. Kaj hili poštariste torba?
- 11.13. So phiravi poštari?
- 11.14. Soha pisini učiteli pu tabla?
- 11.15. So hilo seseste nu muj?
- 11.16. So hilo frizeriste nu va?

12. PRAVLJICA: LISJAKO I VRANA

Bukalo lisjako phirele pu veš i rodle so vašu stulu dand, kaj zadišindā diso ukusno. Dišilne

tulo koso siro, kaj le nu kljuno dikerle vrana. Lisjako obožovilne siro i sline pe leske cidonene, čim le zahiklja. Samo vrana hine visoko pu vija, i lisjako la našti doresle. »Nujno murino theri dova ukusno grizo. Če začninu plizoni pu kašt, vrana sigurno hoče zlitin. Hm, diso avar pe murinu domislini,« peske penča lisjako.

»Dobro jutro, rani vrana,« vljudno pozdravindā lisjako.

»Dobro jutro, raj lisjako,« zamrmljindā vrana perdeha mujeha. »Tuke kon muthaja, da tu šuže peri? Đoka svitlajočo, đoka kale!« pohvalinča lisjako čiriklja. Vrana zadovoljno razširindā kreljuti, da len mutađa. A još vajak siro trdno dikeri nu phro zapandlo kljuno.

»Pa sar šužo i elegantno životo, savke zarale kremplja!« nadaljovilne lisjako. Vrana zazdinča jek pro, onda još avar, da muthaja phre kremplja. Lisjakoskaro plano delovilne.

»Motav, vrana, sar pa tro glaso, hilo isto đoka šužo, sar hinjas tu?« la izazovilne lisjako. Čiriklji opradža kljuno, astarđa sapa i zakrikinča pu so moči. Siro lake pelo pu phuv. Lisjako hine več pripravindo – jekeha skokoha več hine zu ukusno sladica. Onda perdeha mujeha zaakarđa lisjako vrana: » Hvala vašu šuži đilav i vašu izvrstno siro! Nasvidenje!«. I vrana aštili prazno va. Đoka pučindā vašu pro bahaštvo.

1. Ali bi đan pravljica motav pu pro?

ALI

2. Kon nastupini nu pravljica?
3. Jere lisjako hvalini vrana?
4. Jere vrana izmeki koso siro zuru muj?
5. Savko hilo lisjako? (Savke lastnosti astaramo zu leste, kaj len astaramo tudi za manuša?)
6. Savki hili vrana? (Savke lastnosti astaramo zu late, kaj len astaramo tudi za manuša?)

2. ŽIVALI/ U MARHI

- 2.1. Pokaži konja! **Sikav le gra!**
- 2.2. Pokaži zajca! **Sikav le šoušoje!**
- 2.3. Pokaži leva! **Sikav le lev!**

- 2.4. Pokaži, katera žival živi v vodi! **Sikav, sej marha žil andu paunji!**
- 2.5. Kaj je to? **So hi adau?**
- 2.6. Pokaži, katera žival piči! **Sikav, sej marha phosaul!**
- 2.7. Kaj je to? **So hi adau?**
- 2.8. Pokaži, katera žival je najpočasnejša! **Sikav, sej marha žal polouke!**
- 2.9. Kaj je to? **So hi adau?**

- 2.10. Kakšen je konj? **Sej faurba hi ugra?**
- 2.11. Kaj je zajec? **So hal u šoušoj?**
- 2.12. Kaj ima konj na vratu? **So hi le grauste andi men?**
- 2.13. Kaj lovijo ribiči? **So uštikeren u ribičtja?**
- 2.14. Kam nosijo čebele med? **Kauj u bernji phiraun u med?**
- 2.15. Kam se polž lahko skrije? **Kauj pe šej u čiga gurul?**

3. POHIŠTVO

- 3.1. Pokaži stol! **Sikav u skaumi!**
- 3.2. Pokaži omaro! **Sikav u maurimo!**
- 3.3. Pokaži peč! **Sikav i petja!**

- 3.4. Pokaži, kaj odpremo, če je vroče! **Sikav, so phrauvvas kada hi tauto!**
- 3.5. Kaj je to? **So hi adau?**
- 3.6. Pokaži, kje spimo! **Sikav kauj sovas?**
- 3.7. Kaj je to? **So hi adau?**
- 3.8. Pokaži., kaj visi na stropu! **Sikav so louginel pru strop!**
- 3.9. Kaj je to? **So hi adau?**

- 3.10. Kdaj zakurimo peč? **Kada fitinas andi petja?**
- 3.11. Kje imamo obleke? **Kaj hi men fouti?**
- 3.12. Kam sede mama, če je utrujena? **Kauj bešel i mama kada hili utrujeni?**
- 3.13. Kam greš, kadar si zaspan? **Kauj žas kada sal lindrauloo?**
- 3.14. Kakšna je luč? **Sar hi udut?**

4. RASTLINE

- 4.1. Pokaži solato! **Sikav i šajauta?**
- 4.2. Pokaži zvonček! **Sikav le zvonček!**
- 4.3. Pokaži marelico! **Sikav la marelica!**

- 4.4. Pokaži, kaj damo v čaj, ko smo bolni! **Sikav so čhas andu tej, kada sam nasvaule!**
- 4.5. Kaj je to? **So hi adau?**
- 4.6. Pokaži, kaj raste v Afriki! **Sikav so bardjul andi Afrika!**
- 4.7. Kaj je to? **So hi adu?**
- 4.8. Pokaži, kje rastejo veje! **Sikav kauj bardjun u augi!**
- 4.9. Kaj je to? **So hi adau?**

- 4.10. Kakšna je limona? **Sej faurba hi i limona?**
- 4.11. Kdaj nabiramo zvončke? **Kauj kedas u zvončki?**
- 4.12. Kje raste solata? **Kauj bardjul i šajauta?**
- 4.13. Katero sadje imaš rad/rada? **So saudje remeš has?**
- 4.14. Kaj ima v zemlji drevo? **So hi le kaš andi phuf?**

5. PREDLOGI (Kje? Kam?)

- 5.1. Kje je sonce? (NAD) **Kauj hi u kham? (UPREDER)**
- 5.2. Kje je sonce? (NAD) Kauj hi u kham? (UPREDER)
- 5.3. Kje je sonce? (NAD) Kauj hi u kham? (UPREDER)

- 5.4. Kje je mačka? (POD) **Kauj hi i mačka? (TALU)**
- 5.5. Kje je mačka? (POD) Kauj hi i mačka? (TALU)
- 5.6. Kje je mačka? (POD) Kauj hi i mačka? (TALU)

- 5.7. Kam je splezala mačka? (NA) **Kauj geli upre i mačka? (PRU)**
- 5.8. Kam je splezala mačka? (NA) Kauj geli upre i mačka? (PRU)
- 5.9. Kam je splezala mačka? (NA) Kauj geli upre i mačka? (PRU)

- 5.10. Kje je mačka? (NA) **Kauj hi i mačka? (PRU)**
- 5.11. Kje je mačka? (NA) Kauj hi i mačka? (PRU)
- 5.12. Kje je mačka? (NA) Kauj hi i mačka? (PRU)

- 5.13. Kam se je ulegla mačka? (POD) **Kauj pašlili i mačka (TALU)**
- 5.14. Kam se je ulegla mačka? (POD) Kauj pašlili i mačka (TALU)
- 5.15. Kam se je ulegla mačka? (POD) Kauj pašlili i mačka (TALU)

6. OBLAČILA/ U FOUTI

- 6.1. Pokaži hlače! **Sikav i plundra!**
- 6.2. Pokaži rokavico! **Sikav i rokajica!**
- 6.3. Pokaži čevelj! **Sikav u nideršuj!**
-
- 6.4. Pokaži, kaj obleče babica! **Sikav so urdjel i babica!**
- 6.5. Kaj je to? **So hi adau?**
- 6.6. Pokaži, kaj rabimo, ko dežuje! **Sikav so mence pekal kada le del u brišind?**
- 6.7. Kaj je to? **So hi adau?**
- 6.8. Pokaži, kaj si zaveže oče okrog vratu! **Sikav so peske dada phhaundel phaundel kada urdjel gat!**
- 6.9. Kaj je to? **So hi adau?**
-
- 6.10. Kakšne so hlače? **Sej faurba hi i plundra?**
- 6.11. Kam spravi babica robec? **Kauj čhil i babica khosno?**
- 6.12. Kakšen je dežnik, ko dežuje? **Sar hi u nebo kada le del u brišind?**
- 6.13. Iz česa plete mama rokavice? **Andri soste khul i mama u rokajici?**
- 6.14. Iz česa sešije šivilja krilo? **Andri soste i sabovkinja sil i roktja?**
- 6.15. Kaj si zaveže kuhar okrog pasu? **So peske čhil u kuhari kirin peste kada tal?**

7. NEBO/ U VILAUGO

- 7.1. Pokaži dež! **Sikav u brišind!**
- 7.2. Pokaži oblak! **Sikav oblak!**
- 7.3. Pokaži luno! **Sikav u čhon!**

- 7.4. Pokaži, kaj sveti podnevi! **Sikav so svetinel divese!**
- 7.5. Kaj je to? **So hi adau?**
- 7.6. Pokaži, kaj pada pozimi! **Sikav so le del djivende!**
- 7.7. Kaj je to? **So hi adau?**
- 7.8. Pokaži, kaj spremlja luno! **Sikav so hi zari luna!**
- 7.9. Kaj je to? **So hi adau?**

- 7.10. Kdaj sveti luna? **Kada i luna svetinel?**
- 7.11. Kakšno je sonce? **Sar hi u kham?**
- 7.12. Iz česa naredimo sneženega moža? **Andri soste keras le sneženi mož?**
- 7.13. Kje so luna in zvezde? **Si hi i luna te u čerhanji?**
- 7.14. Kaj delaš pozimi? **So keres djivende?**

8. TELO/ TEŠTO

- 8.1. Pokaži roko! **Sikav u va!**
- 8.2. Pokaži srce! **Sikav u vodji!**
- 8.3. Pokaži oko! **Sikav i djak!**

- 8.4. Pokaži., kaj imamo v ustih! **Sikav so hi men andu muji!**
- 8.5. Kaj je to? **So hi adau?**
- 8.6. Pokaži, s čim vohamo! **Sikav soha sungas!**
- 8.7. Kaj je to? **So hi adau?**
- 8.8. Pokaži s čim poslušamo! **Sikav soha šunaš?**
- 8.9. Kaj je to? **So hi adau?**

- 8.10. Kakšno je srce? **Sej faurba hi u vodji?**
- 8.11. S čim grizemo meso? **Soha rauginas u mas?**
- 8.12.** Kje imamo nos, oči in usta? **Kauj hi men nak, autja te u vouš?**
- 8.13. S čim ližemo sladoled? **Soha čauras u sladoled?**
- 8.14. Kam gremo, ko nas boli zob? **Kauj žas kada menge u dant dukhal?**
- 8.15. Kaj moramo nositi, če slabo vidimo? **So site phirauvas, te šmo dikas?**

9. UJEMANJE PRIDEVNIŠKIH BESED S SAMOSTALNIŠKIM JEDROM

Opiši (preštej in povej kakšno je)!

DEŽNIKI/NEBI

- 9.1. Kaj je na sliki? **So hi pru kipo?**
- 9.2. Ali so vsi dežniki enaki? **Hi u cile nebi sklej?**
- 9.3.** Koliko dežnikov je takih (pokažite rumenega)? **Kiki nebi hi asej (žute)?**
- 9.4. In koliko je takih (pokažite rdeče)? **Kiki hi asej (loule)?**
- 9.5. Pa takih (pokažite na modra)? **Te asej? (plauve)**
- 9.6. In koliko je teh in kakšni so? **Te kiki hi asej, te sej hile?**

ROKAVICE/ROKAJICI

- 9.7. Kaj je na sliki? **So hi pru kipo?**
- 9.8. Ali so vse rokavice enake? **Hi u cile rokajici sklej?**
- 9.9. Koliko rokavic je takih (pokažite rdečo)? **Kiki rokajici hi asej? (loule)**
- 9.10. In koliko je takih (pokažite zeleni)? **Te kiki hi asej? (zelene)**
- 9.11. Pa takih (pokažite na rumene)? **Te asej? (žute)**
- 9.12. In koliko je teh in kakšne so (pokažite na modre)? **Te kiki hi asej, te sej hile? (plauve)**

PISMA/LILA

- 9.13. Kaj je na sliki? **So hi pru kipo?**
- 9.14.** Ali so vsa pisma enaka? **Hi u cile lila sklej?**
- 9.15.** Koliko pisem je takih (pokažite na modrega)? **Kiki lila hi asej? (plauve)**
- 9.16. In koliko je takih (pokažite na rdeči)? **Te kiki hi asej? (loule)**
- 9.17. Pa takih (pokažite na zelena)? **Te kiki hi asej? (zelene)**
- 9.18.** In koliko je teh in kakšne so (pokažite na rumena)? **Te kiki hi asej, te sej hile? (žute)**

10. ORODJE

- 10.1. Pokaži žago! **Sikav i žaga!**
- 10.2. Pokaži kozarec! **Sikav i kupica!**
- 10.3. Pokaži nož! **Sikav i čhuri!**

- 10.4.** Pokaži, kaj uporabljata šivilja! **Sikav so pekala sabovkinjake?**
- 10.5. Kaj je to? **So hi adau?**
- 10.6.** Pokaži, s čim zabijamo žebelje! **Soha mauras u klinci?**
- 10.7.** **Kaj je to? So hi adau?**
- 10.8. Pokaži, s čim pokrijemo lonec! **Soha učauras u dino?**
- 10.9. Kaj je to? **So hi adau?**

- 10.10. S čim režemo meso? **Soha čhingeras u mas?**
- 10.11. S čim jemo solato? **Soha has i šajauta?**
- 10.12. S čim jemo juho? **Soha has i zumi?**
- 10.13. S čim merimo blago? **Soha mirinas u blago?**
- 10.14. S čim precedimo čaj? **Soha cidinas u tej?**
- 10.15.** Iz česa je kozarec? **Andri soste hi kupica?**

11. POJMI

Opiši, kaj je:

- 11.1. POGUM / **TE TRAUNINEL**
- 11.2. SPANJE / **SOUVIBE**
- 11.3. BOLEZEN / **NASVALIPE**

Povej, kaj je to:

- 11.4. ...če imaš nekoga rad (LJUBEZEN) **kada valakas kaumes (KAMIBE)**
- 11.5. ...če jokaš, ker si izgubil igračo (ŽALOST) **kda rojs, kaj našaudjal igračka (BRIŽNO)**
- 11.6. ...če ti kruli po želodcu, ker že dolgo nisi jedel (LAKOTA) **kada tuke andi djomra krulinel, kaj dugo na haujal (BOK/BUKHAULO)**

12. POKLICI / POKLICTJA

- 12.1. Pokaži, kdo je frizer! **Sikav ko hi u frizeri!**
- 12.2. Pokaži, kdo je zdravnik! **Sikav ko hi u barbi!**
- 12.3. Pokaži, kdo je poštar! **Sikav ko hi u poštauši!**

- 12.4. Pokaži, kdo kuha! **Sikav ko tal!**
- 12.5. Kdo je to? **Ko hi adau?**
- 12.6. Pokaži, kdo usmerja promet! **Sikav ko usmerjaulinel u promet!**
- 12.7. Kdo je to? **Ko hi adau?**
- 12.8. Pokaži, kdo dela v šoli! **Sikav ko kerel andi škola?**
- 12.9. Kdo je to? **Ko hi adau?**

- 12.10. Kje dela zdravnik? **Kauj kerel u barbi?**
- 12.11. Kam je prišel fantek, ker je imel predolge lase? **Kaj aulo u čhavoru, kaj le sana duge bal?**
- 12.12. Kje ima poštar torbo? **Kauj hi le poštauši i tauška?**
- 12.13. Kaj nosi poštar? **So phiral u poštaši?**
- 12.14. S čim piše učitelj po tabli? **Soha pisinel učitel pri taubla?**
- 12.15. Kaj ima miličnik v ustih? **So hi le miličauri andu muji?**
- 12.16. Kaj ima frizer v rokah? **So hi le frizeri andu va?**

13. PRAVLJICA: LISJAK IN VRAN

Lačen lisjak se je potikal po gozdu in iskal kaj za pod zob, ko je zavohal nekaj slastnega. Dišal je debel kos sira, ki ga je držal v kljunu veliki črni vran. Lisjak je sir oboževal in sline so se mu pocedile že samo ob pogledu nanj. Toda vran je čepel visoko na veji, ki je lisjak ni mogel doseči. »Nujno moram dobiti ta slastni zalogaj. A če začnem plezati na drevo, bo vran zagotovo takoj odletel. Hm, nečesa drugega se moram domisliti,« si je rekel.

»Dobro jutro, gospod vran,« je vkljudno pozdravil.

»Dobro jutro, gospod lisjak,« je zamomljal vran s polnim kljunom.

»Ti je že kdo povedal, da imaš prelepo perje? Tako svetleče, tako črno!« je ptiču polaskal lisjak. Vran je zadovoljno zaprhutal s krili, da jih je razkazal. Ampak kos sira je še vedno trdno držal v zaprtem kljunu.

»Pa kako vitko in elegantno telo, kakšne močne kremplje!« je nadaljeval lisjak. Vran je vzdignil eno nogo, nato še drugo, da je pokazal kremplje. Lisjakov načrt je deloval.

»Povej, vran, kaj pa tvoj glas, je prav tako lep, kot si ti?« ga je izzval lisjak. Ptič je odprl kljun, zajel sapo in zakrakal na vso moč. Sir mu je padel iz kljuna na tla. Lisjak je bil že pripravljen – z enim skokom je bil pri mamljivi poslastivi. Nato je s polnim gobcem zaklical vranu: »Hvala za prelepo petje in izvrsten sir! Nasvidenje!«. In vran je ostal praznih rok. Tako je plačal za svojo samovšečnost.

ROUKA TE U GARVANO

I BUKHALO ROUKA PHIRLAHI VEŠESKE TE RODLAHI VALASO MISTU TE HAL. ČAK DJEVKAR SUNGDJA VALASO LAUČHO. UDOJ SINJA BARO GARVANO, ANDU MJI PA RIKERLAHI BARO FALATU SIR. I ROUKA REMEŠ HALAHI SIR, MAUK KADA LE DIKLAHI LAKE PE SA ANDRU MUJI CIDINLAHI. ČAK U BARO GARVANO SINJAHU UČE PRI AUGA, AFKA UČE HOT I ROUKA NAUŠTIK ZI LESTE PERLAHI. »SITE DJERINAV UDAU LAČHO FALATO. ČAK TE KEZDINAU UPRE TE ŽAL PRU KAŠ U GARVANO ISPIDLA. HM, SITE MANGE AUR VALASO GONDULINAV,« PESKE GONDULINLAHI.

»LAČHO RATJASKRO GARVANO,« LESKE ŠUKAR PHENDJA I ROUKA.

»LAČHO RATJASKRO ROUKA,« LAKE MUVINDJA U GARVANO PHERDE MUJEHA.

»PHENDJA TUKE MAUK VALAKO HOT HI TUT ŠUKAR PORA? AFKA SVEKTJAUNEL, AFKA KAULE!« LESKE PHENDJA I ROUKA. U GARVANO SINJA SA FRO KAJ LESKE ADAU PHENDJA TE KEZDINDJA TE MAHAULINEL LE PHAUKENCA. I SIR PA NA MUKTJA ANDRU MUJI AURI.

»TE SO ŠUKAR TE ELEGANTNO TEŠTO, TE SEJ ZORALE KREMPLJI HI TUT!« LESKE MEK PHENDJA. U GARVANO PA AZDINJA ERŠTI DJEK PRO, AKUR PA MEK U DUJTO, HOT LESKE SIKAUDJA SEJ ZORALE KREMPLJI HI LE. U NAČRT SO LE U LISJAK KERDJA DELOVAULINDJA.

»PHUKAV MANGE VALASO GARVANO, SO PA TRO GLAUSO, HI ISTO AVKA ŠUKAR SAR SAL TU?« LE IZIVAULINLAHI I ROUKA. I ČIRIKLI PHRAUDJA U MUJI, LINJA PESKE I DIHA TE KEZDINDJA TE KRAKAULINEL PRU CILO GAUSO. I SIR LAKE PA PELI ADRU MUJI AURI PRI PHUF. I ROUKA SINJA MAUK KREDI –UŠTINI TE MENTEŠ SINJA ZU SIR. AKUR PA PHERDE MUJEHA VRIŠTJANJDJA LE GARVANOSKE: »PARIKERAF TUKE MISTI LAČHI SIR! DIKHAHA MEN!«. TE AVFKA U GARVANO AUČHILU ČUČE VASTENCA. AFKA POTINDJA UPRE KAUI PE AURI ČIKERLAHI.

2. Ali bi znal povedati pravljico po svoje? ŽANEHANI TE PHUKAL PRI TRO SO SINJA ANDI AJA PARAMISI?

ALI

6. Ko nastopa v pravljici? KO SA SINJA ANDI PARAMISI?
7. Zakaj lisjak hvali vrana? SOSKE I ROUKA PHENDJA HOT HI U GARVANO ŠUKAR?
8. Zakaj vran izpusti sir iz kljuna? SOSKE U GARVANO MUKTJA AURI I SIR ANDRU MUJI?
9. Kakšen je lisjak? (Kakšne lastnosti najdemo pri njem, ki jih najdemo tudi pri ljudeh?) SEJ SINJAH I ROUKA?
10. Kakšen je vran? (Kakšne lastnosti najdemo pri njem, ki jih najdemo tudi pri ljudeh?) SO SINJAH I U GARVANO?

(ODGOVORI - SLOVENŠČINA)

Ime:

Starost:

Datum izvajanja:

JEZIKOVNI TEST

ZNAKI:

0 = ni odgovora

1 = nepravilen odgovor (v celoti)

2 = delno pravilen odgovor, ki zahteva zapis v rubriki OPOMBA

3 = pravilen odgovor

OPOMBA = v opombo vpišite oz. opišite otrokov delno pravilen odgovor (znak 2)

	0	1	2	3	OPOMBA
1. ŽIVALI					
1.1. konj					
1.2. zajec					
1.3. lev					
+ 1.4. riba					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 1.5. riba					
+ 1.6. čebela					
* 1.7. čebela					
+ 1.8. polž					
* 1.9. polž					
* 1.10. rjav					
* 1.11. korenje					
* 1.12. ribe					
* 1.13. v panj					
* 1.14. v hišo					
2. POHIŠTVO					
2.1. stol					
2.2. omara					
2.3. peč					
+ 2.4. okno					
* 2.5. okno					
+ 2.6. postelja					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 2.7. postelja					
+ 2.8. luč					
* 2.9. luč					
* 2.10. pozimi					
* 2.11. v omari					
* 2.12. na stol					
* 2.13. v posteljo					
* 2.14. rumena					
3. RASTLINE					
3.1. solata					
3.2. zvonček					
3.3. marelica					
+ 3.4. limona					
* 3.5. limona					
+ 3.6. banana					
* 3.7. banana					
+ 3.8. drevo					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 3.9. drevo					
* 3.10. rumena					
* 3.11. spomladi					
* 3.12. na vrtu/na njivi					
* 3.13.(4)					
* 3.14. korenine					
4. KJE, KAM					
* 4.1. nad hišo					
* 4.2. nad vlakom					
* 4.3. nad drevesom					
* 4.4. pod mizo					
* 4.5. pod stolom					
* 4.6. pod drevesom					
* 4.7. na mizo					
* 4.8. na stol					
* 4.9. na drevo					
* 4.10. na mizi					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 4.11. na stolu					
* 4.12. na drevesu					
* 4.13. pod mizo					
* 4.14. pod stol					
* 4.15. pod drevo					
5. OBLAČILA					
5.1. hlače					
5.2. rokavice					
5.3. čevelj					
+ 5.4. krilo					
* 5.5. krilo					
+ 5.6. dežnik					
* 5.7. dežnik					
+ 5.8. kravata					
* 5.9. kravata					
* 5.10. rjave					
* 5.11. v žep					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 5.12. moker					
* 5.13. iz volne					
* 5.14. iz blaga					
* 5.15. predpasnik					
6. NEBO					
6.1. dež					
6.2. oblak					
6.3. luna					
+ 6.4. sonce					
* 6.5. sonce					
+ 6.6. snega					
* 6.7. sneg					
+ 6.8. zvezda					
* 6.9. zvezda					
* 6.10. ponoči/zvečer					
* 6.11. rumeno					
* 6.12. iz snega					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 6.13. na nebu					
* 6.14.					
7. TELO					
7.1. roka					
7.2. srce					
7.3. oko					
+ 7.4. jezik					
* 7.5. jezik					
* 7.6. nos					
* 7.7. nos					
+ 7.8. uho					
* 7.9. uho					
* 7.10. rdeče					
* 7.11. z zobmi					
* 7.12. na obrazu/glavi					
* 7.13. z jezikom					
* 7.14. k zobozdravniku					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 7.15. očala					
8. UJEMANJE PRIDEVNIŠKIH BESED S SAMOSTALNIŠKIM JEDROM					
* 8.1. dežniki					
* 8.2. ne					
* 8.3. Eden dežnik je rumen.					
* 8.4. Trije dežniki so rdeči.					
* 8.5. Dva dežnika sta modra.					
* 8.6. Pet zelenih dežnikov./ Pet dežnikov je zelenih.					
* 8.7. rokavice					
* 8.8. ne					
* 8.9. Ena rokavica je rdeča.					
* 8.10. Dve rokavici sta zeleni.					
* 8.11. Tri rokavice so rumene.					
* 8.12. Sedem rokavic je modrih.					
* 8.13. Pisma					
* 8.14. ne					
* 8.15. Eno pismo je modro.					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 8.16. Dve pismi sta rdeči.					
* 8.17. Tri pisma so zelena.					
* 8.18. Šest pisem je rumenih.					
9. ORODJE					
+ 9.1. žaga					
+ 9.2. kozarec					
+ 9.3. nož					
+ 9.4. škarje					
* 9.5. škarje					
+ 9.6. kladivo					
* 9.7. kladivo					
+ 9.8. pokrovka					
* 9.9. pokrovka					
* 9.10. z nožem					
* 9.11. z vilicami					
* 9.12. z žlico					
* 9.13. z metrom					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 9.14. s cedilom					
* 9.15. iz stekla					
10. ORODJE					
* 10.1 Pogum					
* 10.2 Spanje					
* 10.3 Bolezen					
* 10.4 Ljubezen					
* 10.5 Žalost					
* 10.6 Lakota					
11. POKLICI					
+ 11.1 frizer					
+ 11.2 zdravnik					
+ 11.3 poštar					
+ 11.4 kuhar					
* 11.5 kuhar					
+ 11.6 policist					
* 11.7 policist					

	0	1	2	3	OPOMBA
+ 11.8 učitelj					
* 11.9 učitelj					
* 11.10 v bolnišnici					
* 11.11 k frizerju					
* 11.12 s pošto/pisma torbo					
* 11.13 s na rami/čez ramo					
* 11.14 s kredo/s flomastrom					
* 11.10 piščalko					
* 11.10 škarje					

Beležka o otroku

Ime:

Starost:

- zadržan
- potrebuje veliko spodbude
- rad govori
- ima govorno motnjo

- ima kakšno drugo posebnost

Jezikovni profil

SPLOŠNO STANJE OTROKA (DRUŽINSKO OZADJE, OSEBNOSTNE ZNAČILNOSTI)	
--	--

JEZIKOVNA SOCIALIZACIJA

JEZIK MAME:	
JEZIK OČETA:	
JEZIK DOMAČEGA OKOLJA (JEZIK BIVALNEGA NASELJA):	
JEZIK V VRTCU:	
JEZIK V ŠOLI:	

UČNI USPEH V ŠOLI (izpolni se tekom leta, vsako leto)

	ŠOLSKO LETO 22/23
REDNOST OBISKOVANJA ŠOLE: ⁷	
PODPORA DOMAČEGA OKOLJA ⁸	
REDNO OPRAVLJANJE DOMAČIH NALOG: ⁹	
Močna področja:	
Šibka področja:	
Jeziki, ki se jih še uči v šoli: Kako gre pouk tam? Ali je učenec imel dodatno učno pomoč (šolska ali izvenšolska)? Opiši.	
Ali je obiskoval dodatne šolske aktivnosti (krožki, klubi itd.)?	
SPLOŠNI UČNI USPEH:	
OCENA PRI SLOVENSKEM JEZIKU:	

⁷ Ocena: Redno (prisoten več kot 90%), precej redno (prisoten več kot 75%), precej neredno (vendar prisoten več kot 50%), neredno (manj kot 50%). Zaželeno tudi obrazložitev.

⁸ Ocena: slaba – srednja – dobra (podati obrazložitev, zakaj: ne more, ne želi itd.)

⁹ Ocena: Redno (opravljenih več kot 90%), precej redno (opravljenih več kot 75%), precej neredno (vendar opravljenih več kot 50%), neredno (opravljenih manj kot 50%).

(Odgovori – DOLENJSKA ROMŠČINA)

Imeno:

Puranjipe:

ČHIBJAKARO TESTO

ZNAKI:

0 = naj odgovori

1 = nepravilno odgovori (nu celota)

2 = delno čačo odgovori, kaj zahtovini zapiso pod OPOMBA

3 = čačo odgovori

OPOMBA = pod opomba zapisin čhavoreskaro delno čačo odgovori (znako 2)

	0	1	2	3	OPOMBA
10. ŽIVALJA					
10.1. gra					
10.2. šošo					
10.3. levo					
+ 10.4. mači					
* 10.5. mači					

	0	1	2	3	OPOMBA
+ 10.6. čebela					
* 10.7. čebela					
+ 10.8. pužo					
* 10.9. pužo					
* 10.10. rjavo					
* 10.11. korenja					
* 10.12. griva					
* 10.13. mačhja					
* 10.14. nu panji					
* 10.15. nu kher					
11. POHIŠTVO					
11.1. stolo					
11.2. omara					
11.3. peči					
+ 11.4. okno					
* 11.5. okno					
+ 11.6. postelja					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 11.7. postelja					
+ 11.8. luči					
* 11.9. luči					
* 11.10. pu zima					
* 11.11. nu omara					
* 11.12. pu stolo					
* 11.13. pu postelja					
* 11.14. rumeno					
12. RASTLINE					
12.1. solata					
12.2. zvončko					
12.3. marelica					
+ 12.4. limona					
* 12.5. limona					
+ 12.6. banana					
* 12.7. banana					
+ 12.8. kašt					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 12.9. kašt					
* 12.10. rumeno					
* 12.11. spomlad					
* 12.12. pu vrtlo /pu njiva					
* 12.13.(4)					
* 12.14. korenine					
13. KAJ, KEV					
* 13.1. nad kher					
* 13.2. nad cugo					
* 13.3. nad kašt					
* 13.4. stulu miza					
* 13.5. stulu stolo					
* 13.6. stulu kašt					
* 13.7. pu miza					
* 13.8. pu stolo					
* 13.9. pu kašt					
* 13.10. pu miza					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 13.11. pu stolo					
* 13.12. pu kašt					
* 13.13. stulu miza					
* 13.14. stulu stolo					
* 13.15. stulo kašt					
14. GADA					
14.1. heleva					
14.2. rokavice					
14.3. šolnja					
+ 14.4. kijklja					
* 14.5. kijklja					
+ 14.6. marela					
* 14.7. marela					
+ 14.8. krvatna					
* 14.9. krvatna					
* 14.10. rjavo					
* 14.11. nu žepo					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 14.12. suslo					
* 14.13. zuru vuna					
* 14.14. zuru platno					
* 14.15. zaslono					
15. NEBO					
15.1. godina					
15.2. oblako					
15.3. misico					
+ 15.4. kham					
* 15.5. kham					
+ 15.6. jiv					
* 15.7. jiv					
+ 15.8. zvizda					
* 15.9. zvizda					
* 15.10. purače/zvečer					
* 15.11. rumeno					
* 15.12. zuru jiv					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 15.13. pu nebo					
* 15.14.					
16. ŽIVOTO					
16.1. va					
16.2. vođi					
16.3. jačh					
+ 16.4. čhib					
* 16.5. čhib					
* 16.6. nak					
* 16.7. nak					
+ 16.8. nak					
* 16.9. kan					
* 16.10. kan					
* 16.11. loli					
* 16.12. dandeca					
* 16.13. čhibjaha					
* 16.14. ku zobari					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 16.15. učalja					
17. SAR PE PRIDEVNIŠKO BESEDE UJEMOVINEN SAMOSTALNIKOHA					
* 17.1. marele					
* 17.2. naa					
* 17.3. Jek marela hili rumeno.					
* 17.4. Trin marele hile lole.					
* 17.5. Duj marele hile plavo.					
* 17.6. Pet zeleno marele./ Pet marele hilo zeleno.					
* 17.7. rokavice					
* 17.8. naa					
* 17.9. Jek rokavica hili loli.					
* 17.10. Duj rokavice hile zeleno.					
* 17.11. Trin rokavice hile rumeno.					
* 17.12. Sedam rokavice hile plavo.					
* 17.13. Lila					
* 17.14. naa					
* 17.15. Jek lil hilo plavo.					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 17.16. Duj lila hile lole.					
* 17.17. Trin lila hile zeleno.					
* 17.18. Šest lila hile rumeno.					
18. URUDJA					
+ 18.1. žaga					
+ 18.2. kupica					
+ 18.3. čurik					
+ 18.4. škare					
* 18.5. škare					
+ 18.6. sviri					
* 18.7. sviri					
+ 18.8. zaklopco					
* 18.9. zaklopco					
* 18.10. čurikaha					
* 18.11. vilicenca					
* 18.12. rojaha					
* 18.13. metroha					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 18.14. cedilkaha					
* 18.15. zuru glažo					
12. POJMI					
* 10.1 pogumno					
* 10.7 sovibe					
* 10.8 bolezni					
* 10.9 ljubezni					
* 10.10 žalosti					
* 10.11 bukhalipe					
13. POKLICI					
+ 11.1 frizeri					
+ 11.2 dohtari					
+ 11.3 poštari					
+ 11.4 kuhari					
* 11.5 kuhari					
+ 11.6 seso					
* 11.7 seso					

	0	1	2	3	OPOMBA
+ 11.8 učitelji					
* 11.9 učitelji					
* 11.10 du bolnica					
* 11.11 ku frizeri					
* 11.12 pošta/lila/ torba					
* 11.13 pu rameni/čezó rameno					
* 11.14 kredaha/ flomastariha					
* 11.10 piska					
* 11.10 škare					

Beležka o otroku

Ime:

Starost:

- zadržan
- potrebuje veliko spodbude
- rad govori
- ima govorno motnjo

- ima kakšno drugo posebnost

Jezikovni profil

SPLOŠNO STANJE OTROKA (DRUŽINSKO OZADJE, OSEBNOSTNE ZNAČILNOSTI)	
--	--

JEZIKOVNA SOCIALIZACIJA

JEZIK MAME:	
JEZIK OČETA:	
JEZIK DOMAČEGA OKOLJA (JEZIK BIVALNEGA NASELJA):	
JEZIK V VRTCU:	
JEZIK V ŠOLI:	

UČNI USPEH V ŠOLI (izpolni se tekom leta, vsako leto)

	ŠOLSKO LETO 22/23
REDNOST OBISKOVANJA ŠOLE: ¹⁰	
PODPORA DOMAČEGA OKOLJA ¹¹	
REDNO OPRAVLJANJE DOMAČIH NALOG: ¹²	
Močna področja:	
Šibka področja:	
Jeziki, ki se jih še uči v šoli: Kako gre pouk tam? Ali je učenec imel dodatno učno pomoč (šolska ali izvenšolska)? Opiši.	
Ali je obiskoval dodatne šolske aktivnosti (krožki, klubi itd.)?	
SPLOŠNI UČNI USPEH:	
OCENA PRI SLOVENSKEM JEZIKU:	

¹⁰ Ocena: Redno (prisoten več kot 90%), precej redno (prisoten več kot 75%), precej neredno (vendar prisoten več kot 50%), neredno (manj kot 50%). Zaželen tudi obrazložitev.

¹¹ Ocena: slaba – srednja – dobra (podati obrazložitev, zakaj: ne more, ne želi itd.)

¹² Ocena: Redno (opravljenih več kot 90%), precej redno (opravljenih več kot 75%), precej neredno (vendar opravljenih več kot 50%), neredno (opravljenih manj kot 50%).

(odgovori – PREKMURSKA ROMŠČINA) Ime:

Starost:

JEZIKOVNI TEST

ZNAKI:

0 = ni odgovora

1 = nepravilen odgovor (v celoti)

2 = delno pravilen odgovor, ki zahteva zapis v rubriki OPOMBA

3 = pravilen odgovor

OPOMBA = v opombo vpišite oz. opišite otrokov delno pravilen odgovor (znak 2)

	0	1	2	3	OPOMBA
1. U MARHI					
1.1. gra					
1.2. šošoj					
1.3. lev					
+ 1.4. maučo					
* 1.5. maučo					

	0	1	2	3	OPOMBA
+ 1.6. bernja					
* 1.7. bernja					
+ 1.8. čiga					
* 1.9. čiga					
* 1.10. rjavi					
* 1.11. mrkonji					
* 1.12. grivo					
1.13. maučen					
* 1.14. andu panj					
* 1.15. andu kher					
2. POHIŠTVO					
2.1. skaumi					
2.2. maurimo					
2.3. petja					
+ 2.4. bloko					
* 2.5. bloko					
+ 2.6. vodro					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 2.7. vodro					
+ 2.8. udut					
* 2.9. udut					
* 2.10. djivende					
* 2.11. andu maurimo					
* 2.12. pru skaumi					
* 2.13. andu vodro					
* 2.14. žuti					
3. RASTLINE					
3.1. šajauta					
3.2. zvonček					
3.3. marelica					
+ 3.4. limona					
* 3.5. limona					
+ 3.6. banana					
* 3.7. banana					
+ 3.8. kaš					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 3.9. kaš					
* 3.10. žuti					
* 3.11. spomladi					
* 3.12. adi baur/pri mejzova					
* 3.13.(4)					
* 3.14. korenine					
4. KAUJ					
* 4.1. upreder zaru kher					
* 4.2. upreder zaru vlak					
* 4.3. upreder zaru kaš					
* 4.4. talu stolo					
* 4.5. talu skaumi					
* 4.6. talu kaš					
* 4.7. pru stolo					
* 4.8. pru skaumi					
* 4.9. pru kaš					
* 4.10. pru stolo					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 4.11. pru skaumi					
* 4.12. pru kaš					
* 4.13. talu stolo					
* 4.14. talu skaumi					
* 4.15. talu kaš					
5. U FOUTI					
5.1. plundra					
5.2. rokajici					
5.3. nidešuj					
+ 5.4. roktja					
* 5.5. roktja					
+ 5.6. nebo					
* 5.7. nebo					
+ 5.8. hojstigli					
* 5.9. hojstigli					
* 5.10. rjavi					
* 5.11. andi positja					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 5.12. sapauno					
* 5.13. andri volna					
* 5.14. andru blago					
* 5.15. predpasnik					
6. U VILAUGO					
6.1. brišind					
6.2. oblak					
6.3. čhon					
+ 6.4. kham					
* 6.5. kham					
+ 6.6. andru djiv					
* 6.7. djiv					
+ 6.8. čerhenja					
* 6.9. čerhenja					
* 6.10. I rat/kerauti					
* 6.11. žuto					
* 6.12. andru djiv					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 6.13. pru vilaugo/nebo					
* 6.14.					
7. TEŠTO					
7.1. va					
7.2. voudji					
7.3. djak					
+ 7.4. čhib					
* 7.5. čhib					
* 7.6. nak					
* 7.7. nak					
+ 7.8. kan					
* 7.9. kan					
* 7.10. loulo					
* 7.11. dandenca					
* 7.12. pru muji/šero					
* 7.13. čhiptjaha					
* 7.14. zu dandeskro barbi					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 7.15. očali					
8. UJEMANJE PRIDEVNIŠKIH BESED S SAMOSTALNIŠKIM JEDROM					
* 8.1. nebi					
* 8.2. nau					
* 8.3. Djek nebo hi žuto.					
* 8.4. Trin nebi hi loule.					
* 8.5. Duj nebi hi plauve.					
* 8.6. Paunč zelene nebi./ Paunč nebi hi zelene.					
* 8.7. rokajici					
* 8.8. nau					
* 8.9. Djek rokajica hi louli.					
* 8.10. Duj rokajici hi zelene.					
* 8.11. Trin rokajici hi žute.					
* 8.12. Efta rokajici hi plauve.					
* 8.13. lila					
* 8.14. nau					
* 8.15. Djek lil hi plauvo.					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 8.16. Duj lila hi loule.					
* 8.17. Trin lila hi zelene.					
* 8.18. Šof lila hi žute.					
9. ORODJE					
+ 9.1. žaga					
+ 9.2. kupica					
+ 9.3. čhuri					
+ 9.4. kat					
* 9.5. kat					
+ 9.6. sviri					
* 9.7. sviri					
+ 9.8. fedala					
* 9.9. fedala					
* 9.10. čhudjaha					
* 9.11. vilaha					
* 9.12. rojaha					
* 9.13. meteriha					

	0	1	2	3	OPOMBA
* 9.14. cidiloha					
* 9.15. andru steklo					
14. ORODJE					
* 10.1 te trauninel					
* 10.12 Sovibe					
* 10.13 Nasvalipe					
* 10.14 Kamibe					
* 10.15 Brižnišago					
* 10.16 Bok					
15. POKLICI					
+ 11.1 frizeri					
+ 11.2 barbi					
+ 11.3 poštaši					
+ 11.4 kuhari					
* 11.5 kuhari					
+ 11.6 miličari					
* 11.7 miličari					

	0	1	2	3	OPOMBA
+ 11.8 učitelj					
* 11.9 učitelj					
* 11.10 andi špita					
* 11.11 zu frizeri					
* 11.12 lila/taška					
* 11.13 pru phiko					
* 11.14 kredaha/flomasteriha					
* 11.10 šipokaha					
* 11.10 kat					

Beležka o otroku

Ime:

Starost:

zadržan

- potrebuje veliko spodbude
- rad govori
- ima govorno motnjo
- ima kakšno drugo posebnost

Jezikovni profil

SPLOŠNO STANJE OTROKA (DRUŽINSKO OZADJE, OSEBNOSTNE ZNAČILNOSTI)	
--	--

JEZIKOVNA SOCIALIZACIJA

JEZIK MAME:	
JEZIK OČETA:	
JEZIK DOMAČEGA OKOLJA (JEZIK BIVALNEGA NASELJA):	
JEZIK V VRTCU:	
JEZIK V ŠOLI:	

UČNI USPEH V ŠOLI (izpolni se tekom leta, vsako leto)

	ŠOLSKO LETO 22/23
REDNOST OBISKOVANJA ŠOLE: ¹³	
PODPORA DOMAČEGA OKOLJA ¹⁴	
REDNO OPRAVLJANJE DOMAČIH NALOG: ¹⁵	
Močna področja:	
Šibka področja:	
Jeziki, ki se jih še uči v šoli: Kako gre pouk tam? Ali je učenec imel dodatno učno pomoč (šolska ali izvenšolska)? Opiši.	
Ali je obiskoval dodatne šolske aktivnosti (krožki, klubi itd.)?	
SPLOŠNI UČNI USPEH:	
OCENA PRI SLOVENSKEM JEZIKU:	

¹³ Ocena: Redno (prisoten več kot 90%), precej redno (prisoten več kot 75%), precej neredno (vendar prisoten več kot 50%), neredno (manj kot 50%). Zaželen tudi obrazložitev.

¹⁴ Ocena: slaba – srednja – dobra (podati obrazložitev, zakaj: ne more, ne želi itd.)

¹⁵ Ocena: Redno (opravljenih več kot 90%), precej redno (opravljenih več kot 75%), precej neredno (vendar opravljenih več kot 50%), neredno (opravljenih manj kot 50%).

Priloga 2: Datumi testiranj otrok (anonimizirano)

Razred	Ime in Priimek (OŠ Metlika) - anonimizirano	Datum testiranja v romščini	Datum testiranja v slovenščini
1.	Učenec 1	18. 5. 2023	15. 6. 2023 in 16. 6. 2023
1.	Učenec 2	22. 5. 2023	20. 6. 2023
1.	Učenec 3	29. 5. 2023	12. 6. 2023
1.	Učenec 4	18. 5. 2023	16. 6. 2023
1.	Učenec 5	24. 5. 2023	16. 6. 2023
1.	Učenec 6	18. 5. 2023	2. 6. 2023 in 9. 6. 2023
1.	Učenec 7	17. 5. 2023	9. 6. 2023
1.	Učenec 8	29. 5. 2023	7. 6. 2023
1.	Učenec 9	24. 5. 2023	7. 6. 2023
1.	Učenec 10	17. 5. 2023	16. 6. 2023
1.	Učenec 11	31. 5. 2023	12. 6. 2023
2.	Učenec 12	22. 5. 2023	31. 5. 2023
3.	Učenec 13	17. 5. 2023	6. 6. 2023
3.	Učenec 14	23. 5. 2023	30. 5. 2023
3.	Učenec 15	9. 6. 2023	20. 6. 2023

Zap. št.	Ime in Priimek otroka/učenca – OŠ Črenševci, anonimizirano	Datum testiranja v romskem jeziku	Datum testiranja v slovenskem jeziku
1.	Učenec 1	16.5.2023, 17.5.2023-dop.	6.6.2023
2.	Učenec 2	16.5.2023, 17.5. 2023-dop.	5.6.2023
3.	Učenec 3	19.5.2023	5.6.2023
4.	Učenec 4	19.5.2023	7.6.2023
5.	Učenec 5	24.5. 2023, 5.6.2023-dop	12.6.2023
6.	Učenec 6	26.5.2023, 7.6.2023-dop	8.6.2023
7.	Učenec 7	26.5.2023, 7.6.2023-dop	8.6.2023
8.	Učenec 8	26.5.2023	8.6.2023
9.	Učenec 9	1.6.2023	12.6.2023
10.	Učenec 10	31.5.2023	9.6.2023
11.	Učenec 11	31.5.2023, 31.5.2023-dop	8.6.2023

12.	Učenec 12	6.6.2023	20.6.2023
13.	Učenec 13	12.6.2023	20.6.2023
14.	Učenec 14	31.5.2023	21.6.2023